

ספר
כבוד חכמים
חלק א

בו יבואר בסד הרבה מקראי קודש, ודברי חז"ל
בכבוד חכמים והידורם עפי' שיטות הראשונים ואחרונים
ז"ל, והספדים על הגאונים הגדולים וצדיקים, היה
הרב הגאון אדמו"ר ר' יצחק אלחנן זצ"ל אב"ד
דקאוונא, והיה הרב הגאון ט"ר ד' ירוחם יהודא
ליב זצ"ל מדיא דמינסק, ועל היה הרב הגאון ר'
אריה ליב זצ"ל בהגאון ר' ישראל סאלאנטער זצ"ל
אב"ד דברעזין זי"ע.

מאתי הצעיר יהודא ב"ר ר' שמואל רפאל הכהן ז"ל
טעמקין שהייתי ר"מ בברעזין ובמינסק, כעת מושבי בווארשא,
בעהמ"ס שרביט הזהב ג' חלקים וס' כבוד מלכים.

ווארשא

בדפוס ר' יעקב זאב אונטערעהנדלער נ"י

שנת תרנ"ז לפ"ק

Сеферъ КОВОДЪ ХАХОМИМЪ

т. е. Уваженіе Мудрецамъ

Часть I

Составиль Ю. Темкинъ

ВАРШАВА 1896.

Дозволено Цензурою
Варшава 28 Мая 1896 г.

4-VI A
3920

Въ Типо. Р. Унтергендлера, Гусья № 21.

כבוד חכמים

שריג א

דרוש זה יסודו לבאר הקרא דמפני שיבה תקום. ואת ה'
אלהיך תירא. ודרשו חז"ל ע"ז לרבות ת"ח ובאיוה אופן
צריכין לקיים מ"ע דעמידה זו בס"ד :

אלא והדרת פני זקן. אלא כשעומד לפניו.
זהו הידור א"כ עמידה ע"י סמיכה סני.
נהי דלא מיקרי עמידה מ"מ יולא בזה מלוח
והדרת פני זקן. (ובזה מסולק השגת הב"ח
על הסמ"ע בחו"מ סי' י"ז הובא בש"ך
ס"ק ה') עכ"ד. ולכאורה דבריו תמוהין מאד
דבהד"ו כתיב בקרא מפני שיבה תקום והדרת
ואמרו חז"ל בקדושין (דל"ב) דהאי תקום
והדרת קאי אחרווייהו אשיבה וזקן. ויש
ליישב דבריו דה"פ הן דדרשינן האי תקום
גם על זקן מ"מ מפשטא דקרא מבואר דאלל
שיבה בעינן הידור וילפינן מזה דגם הדרשא
דקקום שקאי נמי על זקן טעם הקימה נמי
משום הידור. ולכן מלד הידור סגי בקימה
כל דהו אבל בשאר מקומות דכתיב שם
בהדיא עמידה כמו בעדים וכדומה שם
בעינן עמידה גמורה ואינו יולא ע"י סמיכה
כ"ל. והנה החכם לבי בח"מ שם כתב
על הך דר"ג וז"ל דהתם שאני דאי אפשר
לו לעשות באופן אחר דעכ"פ לריך לגמור
הדין ואם ישב בשיבה גמורה אין שום
הידור כלל. ואם יעמוד בעמידה גמורה
אי אפשר לפסוק הדין לכך עבד מאי
דאפשר. וישב כמאן דשרי מסאני דעכ"פ
מקלח הידור מיהא איכא ע"כ. והמבואר
מזה דלדעת המג"א בכ"מ סמיכה אינה
כעמידה דמי' רק במלות עשה דוהדרת פני
זקן סגי בכאן מה"ח בקימה כל דהו רק
להדרו וכמו דעבד ר"ג כן הדין מה"ח
לכל אדם. ולדעת הח"ל גם בהך דמפני

כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן
ויראת מאלהיך אני ה' (ויקרא
יט). ויש לדעת בפ"י דהך קימה באיוה
אופן בעינן מן התורה להיות עמידה זו.
אי עמידה גמורה מלא קומתו. אי סני
בקימה כל דהו. ויולא מה"ח אפילו בקימה
ע"י סמיכה. איתא בשבועות (ד"ל) דביתרו
דרב הוגא הוה לה דינא קמיה דר"ג אמר
הכי נעבד אי אוקים מקמה מסתמין
טענתו' דבעל דין לא אוקים מקמה אשת
חבר הרי היא כחבר. א"ל לשמע"י לא ואפרח
עלי בר אווזא ושדי עלואי ואוקים (עפרש"י).
ופריך בגמ' והאמר מר מחלוקת (פי' דר"י
ורבנן) בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר
דין ד"ה דייניס בשיבה כו'. ומשני דיתבי
כמאן דשרי מסאני כו' (פרש"י בד"ה
בדייניס וז"ל והבא לחלק כבוד הכי עבד
דקאים ומשני דיתבי כלומר לא עומד ולא
יושב אלא כאדם שיתיר רצועה מן הסנדל
עכ"ל) ולכאורה מוכח מהך דר"ג דבכ"מ
דבעי עמידה סגי בקימה כל דהו וכגי אף
ע"י סמיכה וסמיכה כעמידה דמיא וכמו
שכתב הרמ"א בכ"מ (סי' יז) בשם הריב"ש
ע"ש. אמנם המג"א באו"ח סי' תכ"ב ס"ק
ז' כתב וז"ל ואע"ג דשם בהך דר"ג הוי
סמיכה כעמידה ג"כ. שאני התם דלא בעי
אלא הידור. אבל במקום דבעי עמידה
אסור לסמוך ע"כ. וביאר המחלוקת השקל
דבריו. וז"ל דלא בעי אלא הידור ר"ל
דהא לא כתיב בתורה שיעמוד בפני ת"ח.

לאמימר והא אמר עולא מחלוקת בצעלי
דיניס אבל צעדים ד"ה בעמידה. א"ל האי
עשה והאי עשה עשה דכבוד תורה עדיף.
וקשה הא יכול לקיים שניהם ע"י סמיכה
על העמוד או לכותל כדלוקה דיני דסמיכה
לענין ישיבת דייניס חשיב כישיבה כמו
שמבואר בח"מ (סי' י"ז) וכמו שהארכתי
טובא בזה בספרי כבוד חכמים חלק ג'
ועשה למפני שיבה תקום נמי יכול
לקיים ע"י סמיכה בקימה כל דהו. הן
דכה"ג דר"ג לתיב כמאן דשרי מסאני'
אין לומר בהך דאמימר כמ"ס הר"ן בשבועות
שם דבכולהו דיני' אי אפשר לתיב כמאן
דשרי מסאני שהעדים בעמידה הוא בכולה
דינא. אך בה"ג דר"ג בגמר דין דהל'
כר"י ועל שעה קלה דגמר דין יכול ר"ג
לתיב כו' ע"ש. מ"מ קשה דהל' יש לו
עלה גט לכולהו דיני' לסמוך גופו על
העמוד וכה"ג. ופוק חזי שכן הוא דרך צעלי
תגרין דמתקנים להם עמוד וסומכין עליו
כל היום ועושים שם כל חשבונותיהם ודברי
מכתבים. אלא מוכח מאמימר לדעת המג"א
דאפילו במקום שאפשר לקיים שניהם
אמרינן עשה דכבוד תורה עדיף. א"כ
לפ"ז הדר קשה מ"ט לא הוסיבנו ר"ג
לכולהו וספיר מק' תוס' אף לדעת המג"א
דלעיל כנ"ל. ולכאורה יש לה"ר עוד מהך
דאמימר דלענין כבוד תורה ל"א הסברא
דאפשר לקיים שניהם. דאל"כ בל"ה קשיא
אמאי דחי עשה דכבוד תורה להעשה
דהעדים בעמידה הלא יכול לחול על
כבודו דרב שמחל על כבודו כבודו מחול
כמבואר בספ"ק דקדושין וכה"ג בעשה ול"ת
לא אמרינן דעשה דוחה ל"ת כמו דאמרינן
בכתובות (ד"מ) גבי המאנס חייבי לאוין
דאינו רשאי לקיימה ולא דחי עשה דלו תהי'
לאשה לל"ת. משום דאי אמרה לא צעניא
מי איתא לעשה כלל. ופי' תוס' שם
דכייפינן לה שלא תרלה כדי שלא לדחות
הלאו ע"ש. אך בזה יש לחלק דהן דלענין

דלא

שיבה צעינן מה"ת קימה גמורה לכל אדם.
ירק בהך דר"ג שאני שא"א באופן אחר.
וראייתו בספר אלפי ישראל שמתמה על
דברי המחזית השקל דלעיל כקו' דלעיל.
ודעתו לבאר גם דברי המג"א כהבנת
הח"ל. ולפענ"ז ז"א דממ"ש המ"א שאני
הכא ולא צעי אלא הידור מוכח בהדיא
דכוונתו כמ"ס המחז"ש. דאל"כ כך הל"ל
ש"ה דא"א צעינן אחר. וכן מדברי המג"א
בסי' קמ"א דכתב שם דגבי ת"ח סגי בקימה
בעלמא מוכח נמי כמ"ס המחז"ש ו"ב:

(ב) **והנה** תוס' בשבועות שם ד"ה
והאמר מר כתבו וז"ל אע"ג
דיכול להוסיבה כדאמרי בסמוך עשה דכבוד
תורה עדיף וה"ג עשה דכבוד תורה
שהיתה אשת חבר איכא למימר שלא רלה
להוסיבה שלא לסתום טענתו דבעל דין
אפילו בשעת גמ"ד והטענות א"כ שמה
אין באשת חבר לאחר מיתה עשה דכבוד
תורה עדיף ע"כ. והרא"ש תי' דאשת חבר
אינו כחבר מדברי תורה. ועוד דלאחר
מיתה ר"ה הויא כדפרש"י ע"ש. ולכאורה
יש להק' מהתוס' והרא"ש על דעת המג"א
דלעיל דלפי דברי המג"א קו' תוס' ה"ה
והרא"ש בלא"ה אין. די"ל דאימתי אמרינן
עשה דכבוד תורה עדיף רק במקום שאי
אפשר לקיים שניהם. אבל אם אפשר לקיים
שניהם ל"א כלל עשה דכבוד תורה עדיף
וכמו שכן אמרינן ביבמות (ד"כ) לענין עשה
דוחה ל"ת דהיכי דאפשר לקיים שניהם לא
אמרינן עשה דוחה לא תעשה. א"כ מוכח
מהתוס' והרא"ש כדעת הח"ל דלעיל דגם
כאן צעינן עמידה גמורה מה"ת. ואפשר
לומר דספיר מקשו תוס' אף לשי' המג"א
שאם נאמר דגם כאן אמרינן הסברא דאפשר
לקיים שניהם א"כ ממקום אחר יש להק'
ע"ז דשם בסמוך אמרי דרב יימר הוי ידני
ליה סהדותי' למר זוטרא אתא לקמיה
דאמימר אותביניהו לכולהו. א"ל ר"א

ללא כייפינן ליה שימחול על כבודו אף
בשביל מלוא אחרת שפיר י"ל דעשה דכבוד
התורה עדיף. אבל במקום דמקיים שניהם
ע"י סמיכה לקיים גם עשה דכבוד התורה
מ"ט לא נאמר שם כמו בעול"ה דהיכי דאפשר
לקיים שניהם ללא דחי לל"ת. ושזב ראיתי
בס' שער המשפט בח"מ (סי' י"ז) דכתב
בפשיטות דגם כאן אמרינן האי סברא דהיכי
דאפשר לקיים שניהם ל"א דעשה דכבוד
התורה עדיף דמתרץ שם קו' התוס' דלעיל
הכי די"ל דדוקא גבי עדות אמרינן דעשה
דכבוד התורה עדיף משום שהת"ח לריך
לכוא לז"ב להעיד. משא"כ לגבי בע"ד בשעת
גמר דין לא דחי עשה דכבוד התורה עשה
דעמידה כיון שאין הכרח לת"ח להיות אלל
גמר דין דגומרינן את הדין שלא בפניו א"כ
אסור לת"ח להיות אלל גמ"ד כדי שלא
ינטרך לדחות העשה לפני הדיונים כדאמרינן
ביבמות (ד"כ) אר"ל כ"מ שאתה מולא
עול"ת אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב
כו'. והא דפריך הגמ' על ר"ג בשעת גמר
דין היכי עביד ומאי קושיא הא קיי"ל
דגומרינן את הדין אף שלא בפני הבע"ד
כמ"ש הסמ"ע בח"מ (סי' י"ח) וא"כ דלמא
ר"ג פסק דינו שלא בפני אשת ר"ה. וז"ל
דקו' הש"ס הוא בדרך שאלה דהיכי עבדינן
כשתהיה בשעת גמ"ד. או דהש"ס ידע
דאשת ר"ה היתה ג"כ בשעת גמ"ד. וא"ל
א"כ בעדות גמי אמאי דחי עשה דכבוד
התורה הלא יחל למחול על כבודו. ות"ח שמחל
על כבודו כבודו מחול. וכענין זה אמרינן
בכתובות (ד"מ) גבי המאנס בח"ל. ז"א
די"ל דעשה דכבוד התורה עדיף שלא כייפינן
ליה למחול. משא"כ להיות אלל גמר דין
כיון דאין זה תלוי בכבודו כלל פשיטא
דאסור להיות אלל גמר דין עכ"ת דבריו.
ולפ"ד הפתחי תשובה בשם תשובת רדב"ז
בה"ל כ"א (סי' ר"מ ס"ק י"ט) שאמר הא
דכבודו מחול באב היינו שנספטר מן הדין
דעונש אם לא כבודו הבן. אבל מ"מ אחתי

מלוא איכא ע"ש יש ליישב קו' השער המשפט
בלא"ה בקל דכמו דאמרינן בכבוד אב כן
ודאי הדין בכבוד הרב והבן. וכדברי
השער המשפט ג"ל לבאר היטב הני ב'
גירסות ברש"י שם ד"ה והאמר מר.
(א) ז"ל והבא לחלוק כבוד היכי עביד דקא"ס.
ג"י (הב') בשם ס"א וז"ל כלומר חמי' ע"ז
מה דהוה עביד ר"ג ואומר זה לא דבר
ע"כ. ועיין בגליון דמראה מקום לעיין ע"ז
בספר כוס ישועות ואין עמדי ספר הזה לעיין
בו. ולפ"ד השה"מ י"ל הכי דג"י (הא') י"ל
דכונת רש"י דמ"ש הגמ' והא אמר מר אין
זה בגדר קו' דעל ר"ג גופי' לק"מ די"ל
דלמא אמר ר"ג הפסק דין שלא בפני
אשת ר"ה. אלא כוונת הגמ' כאן לאו
בדרך קו' אלא בגדר שאלה היכי עביד הבא
לחלוק כבוד כשתהי' ג"כ בשעת גמ"ד.
כתי' א' דהשער המשפט. ולג"י (הב')
כוונת רש"י לפרש דהאי והאמר מר הוא
בדרך קו' על ר"ג. ומפרש כפי' ב'
דהשה"מ דהש"ס ידע דאשת ר"ה היתה
ג"כ בשעת גמ"ד כנ"ל נכון. ועפי"ד
השה"מ יש לקיים יותר מ"ש לעיל לבאר
דברי התוס' דלעיל והאמר מר גם לדעת
המג"א דמוכת גם מזה מהתוס' דל"ל כלל
כאן הסברא דאפשר לקיים שניהם. שאל"כ
בלא"ה לק"מ קו' די"ל כמ"ש השה"מ דלעיל.
אמנם בדעת השה"מ גופי' כמאן דעחו
נוטה כפי' דמ"ע דמפני שיבה תקום יש
לעיין טובא. דאם נאמר דסובר כהת"ל
דלעיל דלכל אדם צעין שיטמו דפני ת"ח
קימה גמורה ורק בהך דר"ג שאני דאי
אפשר צענין אחר כמ"ש לעיל. ואם נאמר
כן יש להק' טובא ע"ז דל"ל לר"ג לפסוק
הדין צפניהם ועי"ז יבא לעבור העשה
דכבוד התורה דצענין מה"ת קימה גמורה
הל"ל לדביקהו דר"ה ובע"ד שיכלו לינך
לביחם שכבר שמע טענותיהם. והפס"ד
יעשה שלא צפניהם. אלא נאמר דהשה"מ
הולך ג"כ כשי' המג"א בזה דגם לכל אדם

סני מה"ת בקימה כל דהו ובזה דיתבי רב נחמן כמאן דשרי מהאני קיים תרווייהו . ח"כ מלדיה חזריה לדעת המג"א יש להק' עלי' מהך עובדא דאמימר ומ"ז דאמרינן בזה עשה דכבוד התורה עדיף הלא יכול לקיים שניהם אף בכולה דיני' ע"י סמיכה על העמוד או בכוחה . ולעיל יישבנו קו' זו לדעת המג"א לא אמרינן כלל כאן הסברא דאפשר לקיים שניהם דאמרינן כן בעשה ול"ת . אלא אף במקום שיש לקיים מניהם אמרינן ג"כ עשה דכבוד התור' עדיף . ח"כ ממילא אודאי יסוד דברי השה"מ דכל יסודו אינו רק אס נאמר דגם כאן אמרינן הך מילתא היכי דאפשר לקיים שניהם שאני . (עיין בשריג ב' מ"ש בזה) ואין להק' כן על הח"ז דלעיל דאמר ש"ה דאי אפשר כו' הלא אפשר ליה לגמור דיני' שלא בפניהם ולא יעבור כלל על העשה דמפני שיבה תקום . דאליביה אפשר לומר הכי דאם יאמר להם ר"ג שילכו כ"א לבתייהם והגמיר דין יפסוק שלא בפניהם יש לנו לחוש שיחשב הבע"ד מאי האי דקמן ל"ל לר"ג לשנות הנהגתו בדינו יותר משאר בעלי דינים שבאים לפני' שאינו שולחם לביתם אף בגמ"ד . ואפשר שיעלה על לבו דבע"ד לחשוב בטעמי' דר"ג הכי משום שאם יגמור הדין בפניהם ילטרך לישב בגמ"ד . ודבר זה אינו רולה לעשות שהוא יושב ודביתא דר"ה יעמוד ואפשר שגם עי"ז יסתתמו טענותיהם אף בגמ"ד וכמ"ש החוס' שם דאפילו בשעת גמ"ד אמרינן הסברא דמסתתמי טענתי' . ח"כ לעולם א"א לקיים שניהם . וכ"ז ינחא ליישב לדעת הח"ז . אבל להשה"מ ליכא למימר כן שהוא בא בדבריו שם ליישב קו' החוס' דלעיל שא"ז כלל לתי' דאף בגמ"ד דין מסתתמי טענותיהם ע"ש ח"כ הדר קשה עליו כקו' דלעיל ול"ע . והמבואר ממ"ש דג' שיטות יש במדרגת עשה דכבוד התורה עדיף זו למעלה מזו . (א) לשי' השה"ס ח"ל"ס עשה דכבוד התורה יותר

מעול"ה לענין זה דלא כייפינן ליה שימחול על כבודו . (ב) לשי' החוס' אמרינן יותר דאף לא אמרינן כאן שיקיים שניהם ע"י שיגמור הדין שלא בפניהם . (ג) לדעת המג"א דלעיל משמע לכאורה עוד דל"א כאן שיקיים שניהם ע"י סמיכה אלא אף שבדיו לעמוד בכולהו דינא עי"ם ומקיים שניהם מ"מ הוסיב אמימר לכולהו משום עשה דכבוד התורה עדיף . והנה בהני ב' מדרגות דהחוס' ומג"א לריכין לשום לב להבין כ"ז היטב דהכל טעמי' מאי מ"ש עשה ועשה מעשה ול"ת . דבעול"ת במקום שיש לקיים שניהם ל"א עשה דוחה ל"ת ולא עוד אלא אמרינן בזה דמלמדוין אותה שתמאן . והנראה לי בסברת החוס' הכי דבעשה ול"ת הרי לעולם הל"ת חמיר מהעשה . והא דעשה דוחה ל"ת גזירת הכתוב היא כאן וכמבואר טעם זה בהחוס' ביבמות פ"ק . וכיון שכן אמרינן בזה דאין לך בו אלא חידושו ורק במקום שאי אפשר לקיים שניהם כה"ג דכלאים בגילית אמרינן כן . אבל היכי דאפשר לקיים שניהם אף בכה"ג דכתובות (ד"מ) דמלמדוין אותה שתמאן שם ל"א עשה דוחה ל"ת כיון שבאמת ל"ת חמיר מהעשה ועדיף יותר קיום הל"ת ואף שיצטל עי"ז העשה מלקיים העשה ויעבור על ל"ת החמורה יותר . וכ"ז אינו אלא בעול"ת אבל בעשה היכי דחד מהם אלימחא מחברתה דשם גם מלד הסברא לחוד נותנת דעשה החמורה ידחה עשה הקלה . וח"כ י"ל אף במקום דאפשר לקיים שניהם וכה"ג דכאן דיגמור הדין שלא בפניהם גם כה"ג אמרינן עשה דכבוד התורה עדיף . והטעם בזה י"ל דהן שאם יגמור הדין שלא בפניהם לא יעבור על העשה דוהדרת . מ"מ הן דלא יעבור עכ"ז באופן זה לא יקיים ג"כ מזה בפועל . וטוב יותר שיראה להסתדל לקיים מ"ע דוהדרת פני זקן שהוא עשה דכבוד התורה אף שעי"ז יעבור על המזה

דישיבת דיגינס יען דאליס מאד קיום
 מ"ע דכבוד התורה ומלוא לחזור אחריה
 תמיד לקיימה כנ"ל בסדרת התוס'. ונ"ל
 קלת לדמות מ"ע דוהדרת במקום שיכול
 לפטור מהמלוא וזו כמו בסוג מ"ע דליית
 דמבואר בשו"ע או"ח (סי' כ"ד) בהל'
 ליית דאס אין אדם לובש טלית בת ד'
 כנפות אינו חייב בליית וטוב ונכון להיות
 כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום
 כדי שיזכור המלות בכל רגע כו' ולפחות
 יזהר שהי' לבוש ליית בשעת התפלה.
 ובס"ק ד' אמרו הזהיר במלות ליית וכה
 ורואה פני השכינה. ועיין בס' י"ט דאמרי
 ליית חובת גברא הוא ולא חובת מנא.
 ובס' י"ז (ס"ק ב') כתב הרמ"א בשם האגור
 (סי' כ"ז) וז"ל הואיל ואינו חובת גברא
 ופי' הבאה"ט שס וז"ל פי' שאינו חובת
 גברא שאינו מחויב ליקח לעלמו טלית ע"ש.
 וה"כ כאן הן דבירו לסלק א"ע מחיובו
 דוהדרת כשיגמור הדין שלא בפניהם מ"מ
 המלוא לא יקיים ונכון וטוב לחזור אחרי'
 ולקיימה דעשה דכבוד התורה אליס טובא
 וק"ל. ובדרושי באתי בטוב טעם הענין
 דליית דיט לעיין קלת בזה דאתי דרואין
 גדולה מלות ליית שנאמר בה וראיתם
 אותו וזכרתם את כל מלות ה' ואמרו חז"ל
 ע"ז במנחות בפרק התכלת (דמ"ג) ראייה
 מביאה לידי זכירה. זכירה מביאה לידי
 מעשה (ושם) שקולה מלוא וזו כנגד כל המלו'.
 וא"כ דאליס כ"כ מלוא זו למא לא החמירה
 התורה שיהיה חובת גברא כמו תפילין
 שמחויב לראות לקנות תפילין כדי לקיים
 מ"ע זו. ומ"ש מלות ליית משאר מ"ע
 שבתורה. ואמרתיו בזה הכי דראיתי בפנים
 יפות בפי' שלח במלות ליית. וז"ל אמרו
 בספרי כל המקיים מלות ליית כאלו מקיים
 כל המלות כולם. היינו אפילו נולות שאין
 אדם יכול לקיימם בהיותם במדבר לא היו
 יכולים לקיים כל מלות הקרבנות וכן מלות
 הנסקים וחלה שלא נחייבו במדבר. וכיון

שמלות ליית אינו חייב אלא כשיש לו בגד
 מד' כנפות והוא מהדר להיות עלי' תמיד
 בגד של ד' כנפות כדי שיוכל לקיים מלות
 ליית. ומסתמא גם שאר מלות שאינו יכול
 לקיי' אס הי' יכול להדר עליה' בשו' אופן כדי
 לקיים הי' עושה כן ע"כ. וביסוד זה מבואר
 היטב הא דמלוא זו ניתנה חפשי להאדם
 שיהדר אחרי' להכניס א"ע בחיוב וליקח
 בגד בת ד' כנפות להלבישו ולחייב א"ע
 במלוא זו דבענין זה הוא דבר גדול מאד
 שמחזר אחריה להכניסו בחיוב המלוא ועי"ז
 נחשב לו כאילו מקיים כל המלות ובמ"א
 הארכתי בזה. (ועיין בספרי הגאון מהרי"א
 ז"ל מסלאנים מה שפלפל טובא בדיון זה אס
 יש להכניס א"ע בחיוב המלוא). ובסוג
 זה ג"כ המכניס א"ע בחיוב לקיים
 מ"ע דוהדרת פני זקן גדול שכרה
 מאד ולזאת עשה דכבוד התורה עדיף
 אף דיכול לגמור הדין שלא בפניהם
 והבן. אך כ"ז נחא לבאר דעת התוס'
 לסלק מאתם קו' השו"מ אמנם דעת
 המג"א שאמר דאף דאפשר לקיים שניהם
 ע"י סמיכה מ"מ אמרינן כאן עשה דכבוד
 התורה עדיף להושיבם לכולהו א"ל כן
 דטעם דלעיל ל"ש כאן כלל ולריבין למלוא
 טעם אחר בזה. ואפשר לומר קלת לכאורה
 הכי דאף בה"ג אין כאן כבוד התורה אס
 רב יימר יעמוד בכולא דיני' ולא יהיה לו
 רשות ליחוב בדרך הכבוד. דבכ"מ אמרינן
 בכבוד הרב דהרב יושב. וא"כ לפ"ז אף
 אס אחימר יקיים מלדו העשה דוהדרת
 ע"י סמיכה מ"מ עדיין יהיה ענינם שם
 שלא לפי כבודו דרב יימר שהוא יהיה
 מוכרח לעמוד כעבד וגם בה"ג אמרינן
 עשה דכבוד התורה עדיף. ועיין בהרי"ף
 בשבועות שם דמביא מקודם מימרא
 דאחימר דלעיל עוד איך מימרא בכבוד
 התורה. וז"ל אמר רבה בר"ה האי זורבא
 מרבנן רידע ליה סהדותא לחבר' וזילא
 בי' מילתא דזיל לגבי דיניה דבזיר מיניה
 לא

לא ליזיל . אמר רב ששת זבוי דר"א אף
אנן נמי חגיגא מלא סק או קופה אס אין
דרבו ליטול הר"ז לא יטול ופי' הר"ן שנאמר
והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ואיזה
הוא זה זקן שאינו לפי כבודו . וה"מ
בממונא אבל באיסורא ליזיל ומסויד אין
חכמה ואין חכונה ואין עלה לנגד ה' כ"מ
שיש חילול ה' אין חילקין כבוד לרב .
ואח"ז מביא הרי"ף הך עובדא דרב יימר
ואמימר דלעיל . ונ"ל שיש ללמוד מסמיכות
זו דהני זבוי מימרא בהרי"ף דבהך דרב
יימר נמי נוגע ג"כ ענין זה דהתעלמו דכתיב
גבי אבידה בזקן ואינו לפי כבודו רשאי
להתעלם . וה"נ כאן אינו לפי כבודם
שיעמדו בכלתו דיני' כעבדא לגבי מרי'
ורשאים לבטל מ"ע דעדים בעמידה מלד
כבוד התורה כנ"ל קאת זבוי (ועיין בס"ד
זבוי) ואס נאמר כן יש לקיים דברי השער
המשפט דלעיל דלעולם מלי סבר ג"כ
כהמג"א דהני לכ"א בקיום מ"ע דמפני
שיבה תקום בקימה כל דהו מה"ת וקו'
דלעיל ע"ז י"ל הכי דרק זב"ג דכאן אי
אמרין הסבדא דאפשר לקיים שניה ע"י
סמיכה וכמ"ס . אבל זבוי דאפשר לקיים
שניה ע"י שיגמור הדין שלא בפניהם
שס גס להמג"א אמריין כן דהטעם
שכתבתי לזכר דעת המג"א ל"ש לזה
דיגמור הדין שלא בפניהם ולא ראי זה
כראי זה ויש פנים לחלק לכאן ולכאן ודוק .
ועדיין ל"ע זב"ז כעת :

(ג) **ואחר** שכתבתי בס"ד דיל' דדעת
התוס' ג"כ כהמג"א דלעיל .

נ"ל לומר עוד זבוי דיש לה"ר לכאורה
מדברי התוס' לדעת המג"א . והוא
דמהרש"א שס מקשה על ה' קמא דהתוס'
זב"ה והאמר מר דלעיל וז"ל ומיהו אחתי
קשה מאי קשיא ליה מהך דדיינים בישיבה
היכי הוה קאים . הא איכא למימר דעשה
דכבוד התורה עדיף ולהכי היה עומד ר"ג
מפניה שהיתה אשת חבר . ופי' דלא ניחא

דעשה דכבוד התורה עדיף אלא בה"ג
דלקמן זב"ח דב' העשיים בגופו דטפי
ליה לעבור בהעשה דהעמידה כדי לקיים
העשה דכבוד התורה וליחב . אבל עשה
דדיינים בישיבה לא נדחית מפני העשה
דכבוד התורה של אחר עכ"ד . ולפענ"ד
הי' דחוק מאד דמה צריך דב' העשיים
זב' גופים . הלא על דבייתו דר"ה לא חל
כלל העשה דוהדרת . אלא עיקר חיוב
העשה בא ע"י לר"ג . וא"כ החוב זב'
העשיים מוטל על ר"ג . ושניהם אי אפשר
לקיים א"כ מוטל עליו יותר לקיים עשה
דכבוד התורה וליקום מקמה . ולבטל מ"ע
דישיבת הדיינים המוטל עליו . ואדרבה
מלד הסבדא בהך דאמימר אין לנו להטיל
ביטול העשה על רב יימר ומ"ז שיטבו
אלא להפך הו"ל לאמימר לעמוד שעלי'
נמלא יותר חיוב ז' העשיים . (א) שמחויב
לקום מפניהם . (ב) שמחויב לקיים מלות
ישיבת הדיינים ואפי"ה אוסדיניהו לכולהו
מלד כבוד התורה ומכ"ש הכא בהך דר"ג
דיל' כן ודוק . ואס נאמר דהתוס' הולך
כפי' המג"א דלעיל דמה"ת סגי בקימה
כ"ד א"ש הכל דלפי הס"ד דגמ' דר"ג קס
מקמה עמידה גמורה ל"ק כלל קו' המהרש"א
דלעיל דהן דאמרין דעשה דכבוד התורה
עדיף מ"מ עדיין קשה ל"ל לעמוד לפנייה
עמידה גמורה ולבטל מ"ע דישיבת הדיינים
לגמרי הלא יכול לקיים שניהם ע"י סמיכה
וקימה כל דהו ונחשב בישיבה וכעמידה .
אמנם התוס' שפיר מק' זהו ניחא דמק'
מ"ט קס כו' אבל עדיין קשה מ"ט לא
הושיבה ואז היה כבוד התורה יותר שלא
העמוד כעבדא קמא מרי' וכעובדא דאמימר
דלעיל וכמ"ס לעיל לזכר הך דאמימר
לדעת המג"א במילתא בטעמא למה הושיבם .
ואופן זה דישיבה שייך גס בהך דר"ג .
וע"ז ה' התוס' משום דמסתתמי טענתיה
דבעל דין אף בגמ' כנ"ל . ולכאורה יש
להק' עוד על ה' המהרש"א דלעיל מהך
עובדא

עובדא דר"ג בסוף פרק בתרא דכתובות
 (דק"ו) דשרר ר"ע לר"ג נדיינייה מר להאי
 גברא דאגא ענן פסילגא ליה לדינא. אמר
 מדשלה לי הכי ש"מ קריבוי הוא הוי קאים
 דינא דיתמי קמיה אמר האי עשה והאי
 עשה עשה דכבוד תורה עדיף (פירש"י)
 מלות הדיינים עשה ושפטתם לדק. עשה
 דכבוד תורה דינא דהאי גברא דהוא עשה
 דאיכא כבוד תורה דרב ענן כהדיה עדיף).
 ולרעת המהרש"א קשה מ"ט שבק ר"ג העשה
 המוטל עליו ושפטתם לדק כדי לקיים עשה
 דכבוד התורה לר"ע. ויש לחלק דהתם
 העשה המוטל על ר"ג תליא ג"כ
 באחר במשפט דיתמי. ואי הווי יתמי מחלי
 ע"ז להקדים מקודם דינא דר"ע אז לא
 היה חל כלל על ר"ג העשה א"כ הרי צ'
 עשיתם באים ע"י גופים אחרים מש"ה לנבי
 יתמי אמרינן עשה דכבוד התורה דר"ע
 עדיף. משא"כ כאן בהך דביתתו דר"ה
 העשה דישיבה מוטל על ר"ג לחוד לקיימה
 ואין כאן אחר כלל אמלעי הגורם ומביא
 לזה. ובוה יש ליישב ג"כ מה שיש לדקדק
 עוד על תי' המהרש"א מדברי התוס'
 בשבועות סס (ע"א) בד"ה למישרי בתיגרי
 וז"ל כשצאו צ' דינים צבת אחת דאם בא
 דין אחד תחילה לריך להקדימו כדאמרינן
 בסנהדרין (ד"ח) כקטן כגדול תשמעון.
 א"ג עשה דכבוד התורה עדיף כדאמרינן
 בכתובות (דק"ו) ע"כ. וקשה אטו משום
 כבוד התורה דאחר יעבור הדיין ע"ז
 דקטן כגדול תשמעון ולפ"ד ללעיל גם
 זה ניחא דגם שם בא עלי' העשה ע"י
 אמלעי אחר ע"י צע"ד הקודם וגם על
 צע"ד הקודם חל המלוה להמתין עד שיגמור
 דינאי דהת"מ משום כבוד התורה. משא"כ
 בהך דביתתו דר"ה שם ליכא אחר צינייה
 כלל כנ"ל. ועפ"י דברינו אלה יבוארו לנו
 היטב דברי התוס' הנ"ל דראיתי שם
 בפלפלא חריפתא שכתב וז"ל ונפלאתי
 מצעלי התוס' דמסיימי בהאי א"ג כו'
 התורה

כדאמרינן בכתובות פרק בתרא הציאו
 ממרחק לחמוס והוא באמרינן לקמן בסוגי'.
 ואין שם בכתובות יותר בכלל מבכאן. ולקמן
 בד"ה והאמר מר נזכרו לכתוב כדאמרינן
 בסמוך עשה דכבוד התורה עדיף עכ"ד.
 ולפי מאי שבארנו אין מקום לפיליאתו
 כלל ושפיר דייקי התוס' בכל דבריהם או
 דבע"א לענין למישרי בתיגרי י"ל דמסוף
 כתובות יוסר מדויק דמאן מרא דשמעתתא
 בכתובות הוא ג"כ ר"ג א"כ מר"ג לר"ג
 יותר אליס לה"ר מלהביא ראייה מאמימר
 לר"ג. ואי קשיא לן הכי קשיא לן להפך
 למה להתוס' בע"ב בד"ה והאמר מר להק'
 על ר"ג מאמימר ואינו מק' מר"ג אר"ג
 מדיודי' אדיודי' מסוף כתובות. אך לפ"ד
 ללעיל דהתוס' סוברים כהמג"א דמה"ס
 בקימה כל דהו סגי גם זה ניחא. דמר"ג
 דכתובות לחוד אין להק' כלל כקו' די"ל
 דהתם שאני דאי אפשר לקיים שניהם מש"ה
 אמרינן דעשה דכבוד התורה עדיף משא"כ
 כאן יכול ר"ג לקיים שניהם ע"י קימה
 כל דהו ומש"ה לא הושיבה ומלד זה מוכרח
 התוס' לה"ר לזה מהך דאמימר דגם בה"ג
 אמרינן עשה דכבוד התורה עדיף להושיבם
 וכמ"ש ללעיל וא"כ קשיא על ר"ג מ"ט לא
 הושיבה לדביתתו דר"ה. או י"ל הכי
 דבע"ב מביאים ראי' מאמימר דל"ל להביא
 ממרחק לחמו. והא דבע"א צעינן למישרי
 בתיגרי ל"ל ראי' מסוף כתובות דמהך
 דאמימר אין ראייה כ"כ דהלא בדביתתו
 דר"ה ראייה מקו' הגמ' והאמר מר דלא
 אמרינן עשה דכבוד התורה עדיף ומש"ה
 קם מקמה. והטעם כמ"ש המהרש"א ללעיל
 א"כ ה"א דגם האי גווגא דלמישרי בתיגרי
 דומה יותר להך עובדא דר"ג בהא דביתתו
 דר"ה כמו שדקדקתי ללעיל ע"ז. מלדמותם
 זה לזה דאמימר ולא ניחא כחילוקי
 שכתבתי לרייל. מש"ה מוכרחים לה"ר לזה
 מסוף כתובות דמשם יש לילף דאף בה"ג
 דלמישרי בתיגרי אמרינן ג"כ עשה דכבוד

התורה עדיף וכמ"ס לעיל ודוק. ככ"ל
נכון בס"ד :

(ד) **ועתה** נבואה נא עוד בהיכל ה'
לבאר זה אם הא דאמרינן

עשה דכבוד התורה עדיף היא הלכה פסוקה
לכולהו תנאי א"ל. ולדבר כ"ו היטב
מוכרחים אנו להאריך קצת בזה ולבוא מעט
לענין באתו ענין. הנה רש"י ז"ל שם
בשבעות ד"ה האי עשה כתב וז"ל האי עשה
את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ע"כ.
הרי מוכח לכאורה מדבריו דיסוד הטעם
דאמרינן עשה דכבוד התורה עדיף הוא
משום דיש ע"ז הך עשה דאת ה' דילפינן
מזה שהוקם כבודם לכבוד המקו' מש"ה היא
עדיפא אבל מלד מ"ע דמפני שיבה תקום
לחוד לא הוי אמרינן דעשה זו דוהדרת פני
זקן עדיפא מלד כבוד התורה א"כ לפ"ז ז"ל
להני תנאי דלא דרשי אתין שבתורה
לדרשא דאליבייהו לא אמרינן עשה דכבוד
התורה עדיף. ובדבר זה אי דרשינן אתין
בכל התורה כולה א"ל מלינו בזה פלוגתא
דתנאי טובא. בב"ק (דמ"א) ובפסחים
(דכ"ב) ובקדושין (דנ"ו) איתא נחמ"ו וא"ל
שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה
כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש.
א"ל תלמידים כל אתין שדרשא מה תהא
עליהן א"ל כשם שקבלתי שכר על הדרישה
כך אקבל שכר על הפרישה עד שבא ר"ע
ולימד את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח.
ושם אמרינן עוד לענין שור הנסקל הנאת
עורו מנ"ל מצעל השור נקי ופריך הגמ'
להני תנאי דאמרי ובעל השור נקי לדרשא
אחרת הנאת עורו מנ"ל נפקא ליה מאת
בשרו ואיך את לא דריש כדתני' שמעון
העמסוני כו'. ובבכורות (ד"ז) אמרי לת"ק
דר"ש דשרי קלוט כשילא לאויר העולם
דטעמי' דלא דריש את ור"ש דאוסר קלוט
כו' משום דיליף מאת הגמל ע"ש וכה"ג
מלינו עוד בש"ס פלוגתא דתנאי בזה אי
דרשינן אתין א"ל. ולפ"ז לכאורה לפרש"י

דלעיל לכל הני תנאי דלא דרשי אתין ל"א
אליבייהו עשה דכבוד התורה עדיף. וקודם
שבאר כ"ו בס"ד נעיין היטב בעומק
לשון רש"י בכל הני מקומות דלעיל. בב"ק
שם פרש"י בד"ה את לא דריש וז"ל כדתני'
דפירש מהם אמתיה. אתין וגמין רבוין.
שהגיע לאת ה' לא ידע מה לדרוש ע"כ.
ויש להבין לאיזה דבר כתב רש"י כאן הך
דאתין וגמין רבוין וז"ל להזכיר כלל כאן
גמין. ובפסחים שם פרש"י בד"ה פירש
שפירש מכולם וחזר בו מכל הרבויים שדרש
ואמר מר ארבה ליראה עמו. דמדהאי
את לאו לרבווי אחא כולהו נמי לאו לרבווי
אתו. ובד"ה לרבות ת"ח כתב שיהא
מורא רבך כמורא שמים ע"כ הוסיף רש"י
כאן לפרש הכוונה דפירש יותר דמהך דב"ק
לא משמע מדבריו דרק את זה דאת ה'
לא ידע מה לדרוש וכאן מבאר יותר
דפירש מכולם וחזר מכל הרבויים שדרש.
ובקדושין שם פרש"י את לא דריש לרבווי
ובד"ה כי האי תנא כתב שפירש מלדורשן.
ובד"ה פירש כתב שירא לרבות שום דבר
להשוותו לכבוד המקום. כאן דילג דבריו
במ"ש בב"ק דאתין וגמין רבויהו הוא.
וביאר כאן יותר מביאורו בב"ק הטעם
שפירש שירא לרבות כו'. ובדאי כל הני
שינויים וחילופי' ברש"י ממקו' למקום מראים
לנו לענין נשגב וכוונה עמוקה יש בזה.
וד' ית' יורני דרך האמת להבין כוונת
רש"י בכ"ו. גם על סוגיית הגמ' גופי' יש
לדקדק טובא. (א) מ"ש כשם שקבלתי שכר
על הדרישה יש לדעת מאיזה כח יקבל שכר
ע"ז כיון דלפי דעתו היה כל יגיעתו בדרשות
הללו על חנם כיון דאת לאו לדרשא אתא
אליביה. (ב) ל"ל מקודם לשום לילות כימים
וליגע א"ע בכל הני אתין שבתורה דכתיבא
עד האי את דאת ה' אמו לא ידע המקום
דכתיב בתורה את ה' כו' א"כ בראשית
עיונו שבא לפלפל בתיבת אתין שבתורה
הו"ל לילך מקודם להקרא דאת ה'. ולראות

אם ימלא שם חיזה דבר לדרוש האי את .
 ואז יבא אח"כ לדרוש שאר אחין שבתורה
 ואם לא ימלא שם שום דרשא ע"ז ישחקר
 טובא שלא ילמד לשום יגיעה רבה בשכלו
 לדרוש שאר אחין שבתורה דמדהאי את
 לאו לדרשא אחא ה"ה אחרינא . ג) בשאלת
 תלמידים ששאלו ר' כל אחין שבתורה כו'
 ג"כ יש לשים לב להבין עומק כוונתם בזה
 וכמו שנבאר בסמוך בס"ד . ד) לריבין
 לדעת בחיזה סברא פליגא נחמי' ושמעון
 העמסוני ור"ע . מ"ט דהני תנאי דלא
 ניחא להו לדרוש האי את לרבות ת"ח .
 ומ"ט דר"ע דדריש האי את לרבות ת"ח
 ודבר זה לריך תלמוד . והנראה לפענ"ד
 כעת בזה הכי דו"ל דר"ע דדריש את ה'
 לרבות ת"ח לשיטתו או"ל דאית לי' בכ"מ
 דלא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם .
 וגם בזה יש פלוגתא דתנאי טובא אם
 אמרינן ד"ת כלשון בני אדם א"ל . והוא
 דבסנהדרין (ד"ז) אמרי תניא הכרת תכרת
 (במדבר ט"ו) הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב
 דברי ר"ע . א"ל ר' ישמעאל והלא כבר נאמר
 (שם) את ה' הוא מגדף וכי ג' עולמו' יש אלא
 ונכרתה לעוה"ז הכרת לעוה"ב תכרת ד"ת
 כו' . ובכריתות (די"א) אמרי והפדה לא
 נפדתה פדוי' ואינה פדוי' ומאורסת לעבד
 עברי דברי ר"ע רי"א בשפחה כנעני' הכחוב
 מדבר א"כ מה ת"ל והפדה לא נפדתה
 ד"ת כו' . והאוס' בסוטה (דכ"ד) בד"ה
 ור"י מראים לנו עוד בהרבה מקומות
 דר"ע ל"ל ד"ת . א) מפרק הערל (ד"ע)
 דר"א איש איש ד"ת . ורע"א לרבות את
 הערל . ב) בפרק אין עומדין בברכות
 (דל"א) בהקרא דחנה שאמרה אם ראה
 תראה אמרי דלר"י אמרינן ד"ת ולר"ע אם
 ראה מוטב וא"ל תראה . אבל ר' ישמעאל
 אומר בכ"מ ד"ת כגון הכי דפליג אר"ע
 ובפ"ד דמחוסרי כפרה עכ"ד האוס' .
 והמשנה למלך בפרק ו' מהל' דעות מביא
 עוד ראיו' דר"י אית ליה בכ"מ ד"ת מפרק

בנות כותים ופרק יולא דופן דר"י שם לא
 דריש איש איש מ"ס דא"ל ד"ת ע"ש .
 ועוד מלינו בש"ס הרבה תנאי דפליגי בזה
 דד"ס וכמו שאכתוב בסמוך בס"ד . והנה
 החוס' בזמנחו' (דף י"ז) ד"ה מאי האכל יאכל
 כתבו שם וו"ל ועוד קשה מר"ע פרק אין
 עומדין גבי הני דרש ר"י אם ראה תראה
 ור"ע קאמר ד"ת ובסנהדרין (דס"ד וד"ז)
 גבי הכרת תכרת איפכא וכן בכריתות
 (רי"א) גבי והפדה ע"ש . ולכאורה קשה
 דברי החוס' אהדדי דבסוטה דלעיל אמרי
 דר"ע א"ל בברכות דלא אמרינן ד"ת וכאן
 אמרי להיפך . וי"ל דבגמ' מלינו ב' גרסות
 בזה . בברכו' שם הגי' הכי ונקטה וזרע' זרע
 מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר"י
 א"ל ר"ע א"כ ילכו כל העקרות ויסתתרו
 וזו שלא קלקלה נפקדת . וע"ז אמרי שם
 הניחא למ"ד שאם היתה עקרה נפקדת
 אלא למ"ד שאם היתה יולדת בלער יולדת
 בריוח מאי איכא למימר (פי' אליבא מאי
 דריש בך דאם ראה תראה דחנה) ומשני
 ד"ת כו' . אמונס בסוטה (דכ"ו) שם הגי'
 בגמ' להיפך דר"ע סבר שאם היתה עקרה
 נפקדת א"ל ר"י א"כ יסתרו כל העקרות
 ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה כו'
 ע"ש . ולגוי' זו מצואר להיפך דר"ע דרש
 הכפילות דאם ראה תראה ולר"י אמרינן
 גם בזה ד"ת . ומעתה י"ל הכי דגם לפני
 החוס' הי' למראה עיניהם הני ב' גירסות .
 לזאת באלו לבאר החוס' הסוגי' דתלמודא
 לכל הגי' . ובמנחות מבארים לפי הגי'
 דברכות ובסוטה (דכ"ד) קאמרי לבאר לפי
 הגי' דאיתא בסוטה . ויש לתמוה טובא
 על מרן המהרש"א בסוטה (דכ"ד)
 דמוכח מדבריו דלא הי' לנגד עיני החוס'
 כלל הגי' דברכות וגם שם היה להם גי'
 אחרת כמו בסוטה ע"ש . ותמוהין דבריו
 דמה יעשה בדברי החוס' דמנחות .
 ובדבריו יבוארו לנו דברי המשנה למלך
 שם וו"ל ובפרק אין עומדין אמרינן אם

כדורים (ד"ג) גבי כינויי נדרים הניחא למ"ד ד"ת. והלא לאו בכל דוכתא פליגי. ועוד למ"ד ד"ת נמי מי ניחא מה טעם יש שם שלא לדרוש לנדור נדר לרבות ידות נדרים כמו גבי נזירות דכתיב נזיר להזיר ע"כ. ונשאלו בקו'. ובסוטה שם מקשים נמי כמו במנחות בראש דבריהם ומתיראים נמי כדשם. וז"ל ונראה דמאן דס"ל ד"ת מודה דכל היכי דליכא למידרש דרשינן ליה. ובהא פליגא מ"ד ד"ת אין לו כח להזיח יתור הלשון ממשמעות ואם אינו ענין לגופו אלא כיון דמלינו למימר ד"ת אמר ד"ת ולא נזיחאנו ממשמעותו ולאו קרא יתירא הוא להכי פריך בהשואל הניחא למ"ד דל"א ד"ת א"כ אם גנב יגנב קרא יתירא הוא. ואם אינו ענין לגופו תנאו ענין לאבירה דיגנב גניבה משמע ולא אבירה. אלא למ"ד ד"ת א"כ לאו קרא יתירא הוא מאי איכא למימר. וזוהי מתריגינן גם אידך קו' מנדרים דלעיל ע"ש. ויש לדעת מ"ט הניחו החוס' במנחות בכ"ז בקושיא כיון שגם שם הנה מתיראים מעיקרא כמ"ש החוס' בסוטה דלמ"ד ד"ת סובר במקום שיש לנו הוכחה שלא לדרוש הכפילות אמרינן ד"ת. א"כ בהך דהשואל לגבי גנב יגנב נמי יש לנו הוכחה כנ"ל דיגנב גניבה משמע ולא אבירה. וכמ"ש החוס' בסוטה כן כתבו בהשואל שם (דל"ו) וז"ל דה"נ לא מסתבר לרבות אבירה כיון דכתיב בלשון גניבה ואיה לן למימר ד"ת. ועוד ק"ל על דבריהם במנחות במ"ש ועוד מה טעם כו' דמאי שייכא הקו' כאן בתר תי' דלעיל בראש דבריהם הלא בין כה וכה הוי להו להקשות כן. גם לא כאן מקומה רק שם בעיקר הסוגי' דנדר' ה"ל להק' זה. ועוד למה נשאלו גם ע"ז בקו' הלא בקל יש למלוא תי' ע"ז כיון דיש כאן שינוי לשון בדיבורי' לזאת דרשינן נזיר להזיר. אבל לנדור נדר אמרינן ד"ת וכמעט כקו' וכתו' איתא כן בגמ' דאמרי שם מ"ט גבי נזירות דכתיב

ראה תראה כו' ולמ"ד שאם היתה יולדת בלעזר היא סברת ר"ע. וא"כ ע"כ לדירי' אם ראה תראה ד"ת כו' והק' עליו הגאון ר"ב מרנשבורג ז"ל בהנהרותיו בברכות וז"ל דנעלם מהמל"מ דברי ההוס' בסוטה דלעיל דמבאר מהתוס' דגם בברכות מוכח דר"ע ל"ל ד"ת. ולפענ"ד אין זה תפיסה כלל. דלעולם לא נעלם מואונו דבריהם דסוטה אך זה סיגי ראה גם התוס' דמנחות. ומדבריהם דשם מוכח בהדי' כותי' דרע"ס בהך דאם ראה תראה ד"ת וכמ"ש כנ"ל. והטעם שהמל"מ תפס לעיקר כגי' החוס' בברכות ונדחק שם ליישב דברי אהרדי י"ל הכי דלפענ"ד דגם מדעת הרמב"ם מוכח כן. דהרמב"ם בפ"ב דסוטה הל' ו' ובפ"ג שם הל' כ"ב כתב ע"ז דונקתה וגזרעה זרע שאם היתה יולדת בלעזר יולדת בריוח כו' ואינו מוזכר כלל בפסקיו הא דאם היתה נפקדת א"כ מוכח דסובר כהגי' דברכות שכן סובר ר"ע דקיי"ל הל' כר"ע מחבריו. (עיין בכ"מ ובהשגות הראב"ד שם) וכיון שכן הוא דעת הרמב"ם לכן שו"ט המל"מ שם בכל דבריו לפי הגי' דברכות ידוע שכל ספרו הוא אך לבאר ולפרש את דברי הרמב"ם. והנה לפ"ז לכאורה עדיין אין לנו משנה ברורה בדעת ר"ע אם לית ליה ד"ת כו' בכ"מ או לפעמים יסבור גם הוא דאמרינן ד"ת כיון דמלינו זוה ב' גירסות. אמנם לאחר העיון זוה הדק היטב נלפענ"ד לעיקר דר"ע ל"ל בשום מקום דאמרינן ד"ת. והוא דהחוס' במנחות שם בתר דמתירי על קושייתם דמלינו כמה תנאי דמחלפי שיטתייהו כאן אמרי ד"ת ובמקום אחר ל"ל ד"ת כו' ותי' וז"ל ונראה לפרש דמאן דאית ליה ד"ת לאו בכל דוכתא. אלא שום הוכחה יש לו במקום שאינו דורש הכפילות. ובס"ד מקשים עוד וז"ל ואל"ת א"כ מאי פריך הגמ' בפרק השואל (דל"ד) גבי אם גנב יגנב הניחא למ"ד דלית ליה ד"ת וכן

דכתיב נזיר להזיר גדרים נמי לגדור נדר
הקישא ל"ל הרי מקשה הגמ' כקו' התום'
מה טעם כו'. ומשגי הגמ' אי כתיב נדר
לגדור כדכתיב נזיר להזיר כדקאמרת
השחא דכתיב לגדור נדר ד"ת. וכונת
הגמ' י"ל פשוט דבהך דנזיר שינה הכתוב
בלשונו מש"ה דרשינן לו לשום דרשא .
משא"כ בלגדור נדר שאין שם שום שינוי
אמרין ד"ת וטעם גדול הוא לחלק בניהם.
ומיהו י"ל בזה דהכי ק"ל שאם נאמר
דכוונת הגמ' כמ"ש א"כ יש להק' יותר
דל"ל הקישא כלל לכתיב בשניהם לשון שזה
נדר להזיר ונזיר להזיר או להיפך ולא
ילערכו הקישא כלל מאי תאמר שא"כ
ה"א בשניהם ד"ת הלא אמרינן דכ"מ
שאין הוכחה שלא לדרוש הכפילות כ"ע
מודים דל"א ד"ת. ובוה יחורץ גם אידך
קו' דלעיל דמאי שייכא קו' זו כאן הא
דמקשה מה טעם כו' דלולי דבריהם דלעיל
כאן ניחא דה"א דמאן דאמר ד"ת ס"ל דכ"מ
אמרין כן אפילו במקום שאין לו הוכחה
שלא לדרוש הכפילות ולפ"ז אי הוה כתיב
בשניהם לשון שזה ה"א בשניהם ד"ת מש"ה
שינה הכתוב לשונו כדי לינק מזה שלשונו
משונה שום דרשא. והדר ילפינן חד מחבדרי'
מהקישא. אבל לפי מאי שכתבו התום' שם
בראש דבריהם לתרץ דכל היכי דאיכא
למידרש לכ"ע דרשינן ול"א ד"ת קשה
כנ"ל. וכדברינו כן ל"ל נמי בהתום' בסוטה
שמחריטין הך דגדרים הכי וז"ל השחא
דכתיב לגדור נדר ד"ת פי' כיון דלא שינה
קרא דיבוריה א"כ ד"ת בלשון ז"א ולא
קרא יתירא היא למדרש מיני' לרבות
כיניין וידות. דמשמעו תא קרא לא נפקא
אלא מרבויא קרא. ובלא קרא יתירא
לא מסתבר לרבווייהו ולמימר דלחייב קונס
וקונס כמו שיאמר קרבן ע"ש. ויש לעיין
ל"ל להתום' להאריך בזה כ"כ הלא בקגרה
י"ל כיון דשינה הכתוב מוכח דלגדור נדר
ד"ת דאל"כ ל"ל לשנות בנייר בלשונם

לרבות כינויים. אמנס לפ"ד דלעיל גם זה
ניחא דק"ל דא"כ עדיין קשה הקישא ל"ל לא
ישנה הכתיב בלשונם בין נדר לנזיר ולא
ילערכו הקישא ומש"ה מיכרח התום'
להאריך בתירוטם. דכאן אין לומר כלל
ד"ת דבלא קרא יתירא לא מסתבר למימר
לחייב קונס כמו קרבן כנ"ל. אך קו'
הראשונה דלעיל דהתום' דמנחות ודסוטה
סותרים זא"ז עדיין במקומה עומדת .
והנראה לפענ"ד בזה הכי ומתחלה נבוא
בס"ד להסביר לנו חדא ונקוט פלגא בידו'
מ"ט הניחו התום' במנחות הך סוגיא
דהשואל בקו'. ולא ניחא להו בתי' שחירו
הם ע"ז בסוטה וב"מ. ונ"ל שכוונת התום'
בקו' במנחות הוא באופן אחר לגמרי
מכוונתם בסוטה וב"מ. וה"פ דמקשים
לפי שיטתם דמקיימי מעיקרא שם הגי'
דין בצרכו' דר"ע אית להו דאם ראה תראה
ד"ת וכיילי בתירוטו' דשם מעיקרא דגם לר"ע
אמרין כמו לשאר תנאי דמביאים בקו'
דרואים מהם דלפעמים אית להו ד"ת .
ולפעמים לית להו ד"ת כמו שדייק כן מר"מ
ור"י ור"ש. ובחדא מחתא באים בראש
דבריהם לתרץ כן גם בר"ע כמו לשאר
תנאי. ועל יסוד זה מקשים שפיר א"כ
מאי קאמר הגמ' כלל בב"מ בהשואל ובריש
נדרים הניחא למ"ד דל"ל ד"ת. והניחא
למ"ד ד"ת. פי' מי הוא התנא דל"ל ד"ת
ומי הוא התנא דא"ל ד"ת. הלא מלינו
דלפעמים האי תנא דבובר במקום זה
ד"ת במקום אחר הוא גופא אית ליה
דל"א ד"ת וכן להיפך וכמ"ש שם בקו'
להק' כן מר"מ אר"מ ור"י אר"י ור"ש
אר"ש. ועל סוג קו' זו שפיר הניחו שם
בקו' דע"ז ל"ש תי' דהתום' בסוטה וב"מ
כלל. וכ"ז אינו רק במנחות דגריד נפשייהו
בחר הגי' דידן בצרכות דגם ר"ע מלינו
דא"ל שם ד"ת. אבל בסוטה דכתבו אחרי
שמיישבים הך דהשואל ונדרים כדלעיל
מסקי ואמרי וז"ל והא דאמרין הניחא
למ"ד

למ"ד ל"א ד"ת היינו ר"ע ללא
 אשכחינהו דקאמר ר"ע ד"ת ושם הולך
 החוס' לפי גי' הגמ' דטובה דגם בהך
 דאם ראה תראה ל"ל לר"ע ד"ת א"כ קו'
 החוס' דמנחות לפי שבארנו כוונתם אין
 כלל דשפיר י"ל הא דקאמר הגמ' בכ"מ הניחא
 למ"ד דל"א ד"ת כוונתם על ר"ע דאית
 ליה בכ"מ והכפילות רבויא הוא ואחא
 לדרשא אפילו במקום דאינו לפי המשמעותא
 דקרא . וגם במקום דלריבין לדרוש באם
 אינו ענין . ולא קשה להו בהך דהשואל
 וגדרים לפי חירולא רק למ"ד ר"ח וע"ז שפיר
 מיישבים שם כתי' וכמ"ש לעיל דבריבט :
וראיה לדברינו שאם נאמר דהחוס'
 במנחות מכווני ג"כ להק' כמו
 בסוטה על הך מ"ד ד"ת א"כ אחרי
 שמקשים ע"ז מהך דאם גנב יגנב דהשואל
 ה"ל להביאם בקו' בלשונם גם הלשון
 דאמר הגמ' שם אבל למ"ד ד"ת . פי'
 הלא לכ"ע היכי דאיכא למידרש דרשינן
 והתוס' שם אינו מוזכר רק מ"ש הגמ' שם
 הניחא למ"ד דל"ל ד"ת . אבל לפ"ד דכוונה
 אחרת יש שם במנחות ניחא גם זה ודוק .
 ולפ"ז נ"ל להוכיח עוד דגם החוס' דמנחות
 נקטו ליישב קו' החוס' בסוטה מהשואל
 למ"ד ד"ת כמו שתי' החוס' בסוטה .
 דלכאורה יש מקום לתרץ הקו' דלעיל מי
 הוא המ"ד דד"ת הכי . וי"ל לעולם ר"ע
 גמי סובר לפעמים ד"ת כראייתם מברכות .
 אמנם י"ל דר' ישמעאל מלינו בכ"מ
 דסבר ד"ת ולא אשכחינהו בשום מקום
 דר"י יאמר דל"א ד"ת . ולפ"ז י"ל הא
 דאמר הגמ' בנדריים הניחא למ"ד ד"ת
 כוונתם על ר"י וכן הא דאמר הגמ' בהשואל
 אלא למ"ד ד"ת ר"ל ר"י . והא דאמרי
 שם מעיקרא הניחא למ"ד דל"א ד"ת קאי
 זה על יתר תנאי כמו ר"ע ור"מ ור"י
 ור"ש . וה"פ הניחא למ"ד דל"א ד"ת בכ"מ
 אלא במקום דיש לדרוש דרשינן א"כ שפיר
דרשינן האי אם גנב יגנב הכפילות אם

אינו ענין לגניבה הנהו ענין לאבידה
 אלא למ"ד ד"ת פי' ר"י דאמר
 בכ"מ ד"ת אפילו במקום שיש לדרוש
 הכפילות מאי איכא למומר . וא"כ קשה
 מ"ט הניחו החוס' דמנחות בקו' לפי
 שבארתי לעיל כוונתם . אלא מוכח מזה
 דהחוס' במנחות ג"כ סברי כסברתם
 בסוטה דבהך דאם גנב יגנב מסתברא
 שלא לדרוש על אבידה ובמקום דמוכח שלא
 ולדרוש הכפילות לא דרשינן ואמרינן לר"מ
 ור"י ור"ש ד"ת . ולפ"ז גם להני תנאי
 דדרשינן לפעמים הכפילות קשיא דהך דאם
 גנב יגנב ליכא למידרש כלל לאבידה אלא
 ל"ל דה"פ דהגמ' הניחא למ"ד דל"ל ד"ת
 פי' דבשום מקום בחורה ל"ל ד"ת
 אפילו במקום דלא מסתבר למידרשי' כו'
 וא"כ לפ"ז שפיר מק' החוס' שם כמ"ש
 בהנחתם לעיל דמי הוא המ"ד שיסבור כן
 כיון דאפילו לר"ע אמרינן היכי דלא
 מסתבר למידרש הכפילות אמרינן ד"ת .
 ובהאי דאם גנב יגנב לא מסתבר כלל
 למידרשי' על אבידה באם אינו ענין דיגנב
 גניבה משמע ולא אבידה וכמ"ש החוס'
 בסוטה ולזאת שפיר הניחו כ"ז בקושיא
 כנ"ל נכון בס"ד :

ורבאורה כ"ז יש להשוות הני תרתי
 דברי החוס' להדדי רק
 בקו' מהשואל וכמ"ש . אבל מאי דאמרו
 במנחות ועוד כו' ע"ל ע"ז ל"ל תי' החוס'
 דסוטה . אך לאחר העיון נ"ל דגם האי
 קו' דועוד מה טעם כו' אינם מחולקים
 בעיקר הסברא דהחוס' ע"ז בסוטה . וגם
 זה תליא בהני ב' גירסות בר"ע בצרכות
 ודסוטה בהך דאם ראה תראה . והוא
 דלשיטת החוס' במנחות דגם ר"ע הוא
 מן המניס דסברי לפעמים ד"ת . א"כ
 ל"ל לר"ע כיון דבכ"מ לא מלינו דיאמר
 ר"ע ד"ת רק בהאי מקום לחוד דאם ראה
 תראה דצרכות סובר כן מסתברא יותר
 לומר אליבא דר"ע דאמתי א"ל ד"ת רק
 במקום

במקום דיש הוכחה ופירכא חזקה ואליתמא
 טובא שאין לדרוש הכפילות כמו טעמי'
 שס שאס כן ילכו כל עקרונות ויסתחרו
 אבל אס נא יש רק קלת סברא לחוד מלד
 המשמעותא לבד אין כדאי מטעם זה לשי'
 ר"ע לבטל הכפילות ולומר ד"ת. וי"ל
 קלת עוד דדויקי זה לסעד מהך דכריתות
 (ד"א) דמשמעותא דקרא מיירי בשפחה
 כנענית לגמרי כמ"ש ר"י שס. ואפ"ה
 דריש ר"ע הכפילות לחי' שפחה וחלי'
 ב"ח. ומש"ה מק' התוס' שס במנחות
 ועוד מה טעם כו' ולא יחא להו במ"ש
 התוס' ע"ז ליישב בסוטה במ"ש כיון דלאו
 קרא יתירא הוא לא מסתבר לרבוויניהו
 ולמימר דחייב קונס וקונס כמו קרבן
 ע"ש. דלפ"ד במנחות הא דאמרי הגמ'
 בנדריס למ"ד ד"ת נכלל בזה גם ר"ע.
 ור"ע אינו מביט על משמעותא לחוד
 בלתי הוכחה ופירכא גמורה. ועל ר"ע
 אמרו חז"ל בכ"מ שהי' דורש על כל
 קוץ וקוץ חילי תילים שלן הלכות ועיין
 בסמוך. וכ"ז לשי' וגי' במנחות אבל להתוס'
 בסוטה והולכים שס בשיטה אחרת דהגי'
 בר"ע היא כגי' הגמ' בסוטה (דכ"ז) בהאי
 קרא דונקתה ונזרעה זרע. ולפ"ז גם בהך
 דאס ראה תראה סובר ר"ע דל"א ד"ת
 כלשון ב"א כלל. והא דאמרי הגמ' בנדריס
 המ"ד ד"ת היינו לר"מ ור"ש ור"י ולא
 לר"ע אליבייהו י"ל שפיר דהני תנאי סברי
 במקום שהוא נגד משמעותא דקרא
 והסברא לחוד לא דרשינן כלל הכפילות.
 ומש"ה מתרלי בסוטה שפיר הסוגיא בנדריס
 כתי' שס דמשמעותא דקרא לא נפקא
 כינויים וידות כג"ל נכון. וכיון שכן דלפי
 הגי' דידן בצרכות דר"ע סובר שס ד"ת
 מסקי ע"ז התוס' במנחות בקו'. ולפי
 הגי' בר"ע בסוטה בהך דונקתה ונזרעה
 זרע מתורן כ"ז היטב כמ"ש התוס' בסוטה
 והשאל. א"כ מכ"ז מוכח שהעיקר כגי'
 הגמ' בסוטה ולמידן מזה דר"ע ל"ל בכ"מ

ד"ת כלשון ב"א דהכפילות רבוים המה .
 ואף שהמהרש"א בסוטה (דכ"ד) זכיר גם
 בשס הילקוט כהגי' דצרכות ע"ש. מ"מ
 לפי שזכרנו בס"ד מצואר שהעיקר כגי'
 הגמ' בסוטה בר"ע. ובחי' הארכתי עוד
 בזה טובא גם בארתי שס בארובה דברי
 המשנה למלך בפ"ו מהל' דעות שהאריך
 בענין זה וכעת יספיק הקילור והמבין יבין :

(ה) **ואחרי** שהוכחנו בס"ד דר"ע ל"ל
 כלל בשס מקום ד"ת
 כלשון ב"א אלא ס"ל דכל יתור לשון
 שצחורה לרבווי אחא. מעתה נלפענ"ד
 דעפ"ז יש לבאר ג"כ טעמי' דר"ע דדריס
 מאת ה' לרבות ת"ח וי"ל דלשיטתו אזיל.
 וזוה יבואר לנו היטב טעם מחלקותם
 דנחמי' ושמשון העמסוני עם ר"ע. וה"פ
 דהמה סברי דהאי את שצחורה לאו רבויה
 הוא. ואף דסגי להענין גם אי לא כתיב את
 מ"מ כחבה תורה בכ"מ כלשון את יען שכן
 הוא שימוש לשון הקודש להשתמש בכ"מ
 כלשון את. וחז"ל גמי דברו בהרבה
 נוקמות בש"ס כלשון את. ומעתה י"ל
 שכן ד"ת לדבר כלשון את כלשון ב"א ולא
 לרבוויי אחא מש"ה כיון שהגיע לאת ה'
 אלהיך תירא פירש אחרי דאליבא דאמת
 לאו יתורא היא. ומלד הסברא אין לדמות
 שום מורא למורא של הקב"ה וזה טעמא
 דנחמי' ושמשון העמסוני. אמנם ר"ע לשי'
 אזיל דסבר בענין הכפילות דבשס מקום
 ל"א ד"ת אף במקום שהוא נגד המשמעותא
 והסברא. מש"ה לשי' אמר גמי בהאי את
 ה' דאתא לרבוויי אף במקום שהוא נגד
 הסברא כמו באת ה'. וזוה מיושב דקדוק
 הד' דלעיל (באות ד') דבאיה סברא
 פליגא. ובדרך זה יבואר ג"כ בנקל כונת
 רש"י בב"ק שאמר בר"ה את לא דריש וי"ל
 אחין וגמין רבוין. וע"ל (אות ג') דקדוקי
 ע"ז מאי בעי רש"י בזה דמביא כאן גם
 גמין. ולפ"ד טובא קמ"ל בזה דבטעמא
 דמילתא

דמילתא לדרוש אחין שבהורה יש לומר
 בזה שני טעמים. א) משום דאח מיותר
 הוא ולרבויה קאתי. כמו דרשא דגמין
 דאמרינן רבויה הוא משום דאל"כ מיותר
 הוא. ומטעם זה אמרינן בב"ק (דל"ד)
 לענין גמין גם לב"ה קשיא ע"ש. ואם
 נאחו טעם זה באתין ג"כ. יש לדרוש
 אחין בהורה אף במקום שהוא נגד הסברא
 והדעת כמו בהאי אח ה' דלא ידעו מה
 לדרוש מלד הסברא להשוות איהו דבר
 לכבוד המקום. ב) י"ל דלעולם את אינו
 מויהר ולא רבויה ולא דמי אתין לגמין
 כלל דגמין רבויה הוא. אלא שגם לשון
 ב"ה הוא ג"כ לדבר בלשון אח. ומ"מ
 אף לפני הפשט אינו מיותר דר"ת כלשון
 ב"ה מ"מ היכי דמינו למידרש' דרשינן
 וכמו שאמרו התוס' בסוטה ובמנחות לענין
 דרשא דהכפילות דאף למ"ד דר"ת מ"מ
 היכי שאינו נגד הסברא דרשינן אף דלאו
 רבויה הוא ולטעם זה אין לדרוש כלל
 האי אח ה' שנגד הסברא הוא וכמ"ש
 לעיל אח"כ ז"ל כאן ד"ת. ומ"מ אמרינן
 דרק כאן לא דרשינן האי אח אחרי שהוא
 נגד הסברא אבל בשאר אתין שבהורה
 במקום שאינו נגד הסברא ומשמעותא
 דקרא דרשינן וכמו דאמרינן כן בדרשא
 דהכפילות למ"ד דר"ת כמ"ש לעיל באת ד'.
 והשתא מבואר שפיר כוונת רש"י בב"ק
 (דמ"א) דבתחילה אמר את לא דריש דפירשו
 מהן והדר מבאר כוונתו יותר במ"ש אתין
 וגמין רבויה. וה"פ למאן דדריש את סוכר
 דאתין רבויה הוא כמו גמין. ומרמז בזה
 דלמאן דלא דריש את בהא פליגא דל"ל דק
 מילתא דאח מיותר הוא ולרבויה קאתי.
 וכמו שכוון רש"י בב"ק כן בא רש"י
 בקדושין (דכ"ו) וביאר לנו זה בהדי' במ"ש
 דפירש וז"ל את לא דריש לרבויה הרי
 דקדק ואמר לרבויה וכוונתו נ"ל כמ"ש
 דלאו דלא דריש כלל אתין בכ"מ ז"ה אלא
 לא דריש את בתורת רבויה דמטעם יהור

ורבויה לריכין לדרוש אף במקום שהוא
 נגד הסברא שם אמרינן דלא דרשינן אתין
 בתורת רבויה. אבל במקום שיש לדרוש
 האח שאינו נגד הסברא לעולם י"ל גם
 להת"ק דר"ע דרשינן דאף שאינו מיותר
 ויש לומר בזה לפי הפשט ד"ת כלשון ב"ה
 לדבר בלשון אח מ"מ היכי שיש לדרוש
 דרשינן כמו שכתבו התוס' כה"ג לענין
 דרשא דהכפילות למ"ד דר"ת. ולעיל בארתי
 דהך עניינא דאח תליא בדרשא דהכפילות
 ושניהם בנושא אחד המה. וכ"ז למאן דלא
 דריש אתין אבל ר"ע דדריש גם את ה'
 טעמי' דסוכר דאח מיותר הוא ולרבויה
 קאתי כמו גמין לכן אף במקום שהוא נגד
 הסברא והדעת דרשינן ליה דלש' אזיל
 דל"ל דר"ת כלשון ב"ה בשום מקום ומש"ה
 אמר לש' דאח ה' לרבות ת"ה כנ"ל.
 ולתוס' ביאר לגלות לנו לכל מ"ש בא רש"י
 בפסחים (דכ"ב) בד"ה פירש ואמר וז"ל
 פירש מכולם וחזר בו מכל מה שדרש מה
 ארבה ליראה עמו דמדהאי את לאו לרבויה
 אחא כולבו נמי לאו לרבויה אחו ר"ל דחזרו
 ממה דסברו מתחילה דאח מיותר הוא
 ולרבויה קאתי כמו גמין. ועכשיו החליטו
 דאח לאו רבויה הוא כלל רק י"ל דר"ת
 בלשון את כלשון ב"ה וכמ"ש. ומ"מ אף
 שאינו מיותר היכי דאפשר לדרוש שאינו
 נגד הסברא דרשינן ליה כמ"ש לעיל לענין
 דרשא דהכפילות למ"ד דר"ת. וביטור זה
 מבואר כל דברי רש"י ז"ל בהני ג' מקומות
 בש"ס דלעיל ע"כ ומיושב כל דקדוקי
 דלעיל ע"ז ודוק. ואפשר לומר עוד דבהך
 דרשא דהכפילות סברי הני תנאי דפליגי
 אר"ע גם משיקרא כהני תנאי דאמרי דר"ת.
 אך בדרשא דאח ס"ל משיקרא דאליס זה
 יותר אלא רבויה הוא כמו גמין. וכיון
 שהגיעו לאח ה' וסו"ט עובא באת זה
 החליטו אז שאין לומר כלל דאח רבויה
 הוא כגמין דאין לומר כלל להרבות שום
 דבר שיהי' שום למורא המקום ולמדו מכאן

מלות פרישה לחזור מזה סבברו מעיקרא דאח רבויא הוא כמין גמין אלא שוה לשון אח כמו לשון הכפילות בכ"מ ובשניהם אמרינן ד"ת וזה היה שיטתם. אבל לר"ע היה דרך אחרת בזה דגם בכפילות ל"ל כלל בבוט מקום ד"ת אלא כל יתור לשון שבתורה לא אמרינן בה ד"ת אלא בכ"מ רבויא הוא אף נגד הסברא ומ"ש אמר לשי' בהאי אח ה' דגם רבויא הוא כגמין ובע"כ דרשינן ליה לרבות ת"ח אף שהוא נגד הסברא. (ועיין בסוף סוטה דאמרי משמת ר"ע בטלו זרועי תורה פרש"י עומק סברא ולסמוך טעמי התורה שבע"פ על מדרש מקראות ואותיות ויתירים ולשנות המשפטים במקרא. ובמנחות ב' הקומץ (דכ"ט) איתא שאמר הקב"ה למשה על ר"ע שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי חילים של הלכות. ובמד"ר פ' חוקה אמרו וכל יקר ראתה עיני זה ר"ע דברים שלא נחגלה למשה נחגלה לר"ע. והגאון בעל חק יעקב בעיין יעקב במנחות שם כתב דאיתא בחז"ל ולא קם נביא עוד כמשה אבל בחכמים קם ומני ר"ע ור"ע הוא יסוד תורה שבע"פ. ובוה מבואר הע"י הגמ' דמנחות שם דאמר משה להקב"ה יש לך אדם כזה (פי' ר"ע) ואתה נותן תורה ע"י א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני. דר"ל דשאל משה במנפ"ש למה לא נותן הכל ע"י או על ידו. ולזה השיב לו הקב"ה שתוק כך עלה במחשבה לפני הכוונה שהקב"ה חזר על כל אומה ולשון שיקבלו התורה. וכדי שמחשבת הקב"ה לא יבטל לגמרי לכך ר"ע שהיה בן גרים נחחדש תורה שבע"פ על ידו ע"ש. (ועיין במד"ר פ' חקת וז"ל ויקחו אליך לך אני מגלה טעמה ולאחרים חוקה. עוד שם אמר שלמה אמרתי אחכמה. על כל התורה כולה עמדתי. ועל פרה אדומה לא עמדתי והיא רחוקה ממני. מי כהחכם זה משה יודע פשר דבר פי' של תורה ע"כ. מבואר

מכאן דמשה ידע גם פי' דפ"א ולפ"ז מסהברא דר"ע נמי דקס בחכמה כמשה ידע הכל גם טעם פ"א. וי"ל הטעם בזה או כמ"ש הכתב סופר ב' חקת על משה דמשה ידע טעם פרה אדומה דיען שבח זה לכפר על חטא העגל דשמעו למחיתים ערב רב. לכן הבוא מלוא זו בהעלם טעם שלא ישמעו לקול המחיתים שמונים לישראל ואומרים מה טעם יש למנוח זו כו' ומשה לא לריך כפרה על העגל לכן גילה טעם פ"א ע"ש. וטעם זה שייך נמי בר"ע שהיה בן גרים שלא היה כלל מעולם בחטא העגל. וק"ק על פי' דא"כ לכל שבט לוי היה להם לרעת טעם פרה אדומה שגם המה לא חטאו בעגל. והעיקר ל"ל בזה כמ"ש הם' מלא העומר שם כיון שהוא בחטא העגל וכל ישראל ערבים זה בזה. א"כ כיון שיש להם חלק בחטא העגל. ואין לך מונע לאור השגה כמו החטא. והנה משה שלא היה תחת כפת הרקיע בעת עשיית העגל לכן הוכשר לגלות לו טעם פרה אדומה ע"ש. ובטעם זה י"ל נמי בר"ע שקם בחכמה כמשה ונחגלה לו הכל יען שהיה בן גרים ומעולם לא היה לא הוא ולא אבותיו תחת כיפת חטא העגל ומלד עלמו היה מדרגה ר"ע גדול מאד ולא הי' לו שום דבר המפסיק למנוע מאתו אור ההשגה מכל מלות ה' לכן השיג הכל וקם בחכמה כמשה והבין):

וְרֵאִיָּה לדברינו דדרשא דאח אליים מדרשא דהכפילות דר' ישמעאל אית ליה בכ"מ ד"ת כו' וכמ"ש לעיל. ולענין דרשא דאח איתא בחגיגה (ד"ב) וז"ל שאל ר' ישמעאל את ר"ע א"ל אחא ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנים שהיה דורש כל אחין שבתורה את השמים ואת הארץ מאי דרש בהו. א"ל אלו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמוחם של הקב"ה הן. ועכשיו שנאמר את השמים שמים ומש כו'. א"ל ר"י לא דבר רק

מכס. ואם רק הוא מכס שאין אתם יודעים לדרוש אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כו"מ ואת הארץ לרבות דשאין ואילנות. וע"ז דאם הארץ אר"ע להקדים שמים לארץ כן ראיתי הגי' בהגר"א ז"ל באדרת אליהו בפ' בראשית (בגמ' דידן קס בעין יעקב ליהא הך דברי ר"י לר"ע) הרי מוכח מכאן דרש"א דאם אלים יותר לר"י מדרש"א דכפילות וכמ"ס. הן דיש לומר לכאורה בזה דלעולם שוין המה והוא דהמשנה למלך בפ"ו מהל' דעות כחב וז"ל (לפי גירסתו דר"י סבר בצרכות אס היתה עקרה נפקדת) לאו למימרא דר"י דריש הקרא דאם ראה תראה שהרי כבר הוכחנו למעלה דר"י א"ל ד"ת. אלא דר"א דריש בצרכות אס ראה תראה אית ליה דל"א ד"ת וסובר כר"י דאם היתה עקרה נפקדה ולעולם ר"י אפשר דסובר נמי אס ראה תראה ד"ת. א"נ אף מאן דאית ליה ד"ת היינו להוליד דין מכח היסוד אבל לדרש"א פשיטא דכל מה דמלינו למידרש דרש"א ולפ"ז ר"י דרש לקרא דאם ראה תראה כדוריש ר"א עכ"ד. ולפי תי' הב' שלו י"ל מש"ה דרש ר"י את השמים משום דזה הדרש אינו מחדש לנו שום דין. ולדרש"א בעלמא דרש ר"י אפילו הכפילות. אך כ"ז לחי' הב' ולא לחי' קמא. ועיין בסמוך מ"ס ע"ז עפ"י דברי הגר"א ז"ל :

ומעתה יבואר לנו היטב עיקר דברי נחמ"י ושמעון העמסוני (ע"ל אות ג' דקדוקי ע"ז) דמש"ה יגעו לדרוש כל האתין עד האי את ה' ולא באו מקודם לראות אס ימלא דרש על את ה' שלא יהיה יגיעתם על מנן. דלפ"ד גם עכשיו שפירשו לא ה' יגיעתם על חס דלא חזרו אח"כ רק מזה דבעו למימר מעיקרא דאת רבוין המה כגמין אבל במקום שיש לדרוש שלא יהיה נגד הסברא דרש"א גם עכשיו אף דאינו מיותר וכמ"ס החוס' דלעיל בסוטה ומנחות לענין דרש"א

דכפילות. ולזאת ככ"מ דכתיב את מראשית החורה ועד סופה עיינו בזה מהחילה אס יש להם לדורשם שיהי' מוסכמת להסברא או למשמעותא דקרא וזה ודאי עדיף. וגם אס נאמר דאת רבויה הוא ומיותר מ"מ אס יש לדורשו לפי משמעותא דקרא לא מפקינן ליה למידרש על מילתא אחריתא שהוא נגד משמעותא והסברא וז"פ. וזה היה לעולם כח דבעלי זרועי חורה. להמליא עומק הסברא ולמשוך זה על מדרש המקראות כמ"ס לעיל בר"ע. ואחרי העיון בכ"ז מלאו כדומה הרבה מהן שיש להעמידן עפ"י הסברא ומשמעותא דקרא. והרבה מהן שאחרי העיון בזה טובא לכל זר ראו שאין להעמידן עפ"י הסברא ומשמעותא. ואם נאמר דאת רבויה הוא יש לנו בהכרח לדרוש גם זה לדרש"א אף נגד הסברא. ושמו כלי מלחמתם במלחמת החורה בזה ימים רבים עד שבאו לאת ה'. וגם שם שו"ט טובא אס יש לדרוש האי את לאויה דרש"א לפי מאי שעלה בדעתם דאפשר לומר דאת רבויה הוא. ואחרי עיונם החליטו שאין לדרוש כלל האי את להשוותם שום דבר לכבוד המקום ומלד זה חזרו מהא שעלה בדעתם לומר ולדמות את לגמין ורבויה הוא. אלא הוכיחו מזה יותר לדמות את לדרש"א דהכפילות דאמרינן בהם ד"ת דמדהאי לאו לרבויה אתא כן השאר. ונשאר עדיין שכתם בידיכם מיגיעתם דמעיקרא דעל הני אתין דמלאו מקודם מקום דיש לדורשם שלא יהי' נגד הסברא ומשמעותא דקרא גם עכשיו עומדים בקיומם ודרש"א להם כן והני אתין ששו"ט בהם מקודם והתבוננו דאין מקום לדורשם רק נגד הסברא הבינו עכשיו שלא בא לשום דרש"א ולא שו"ט עכשיו בזה וכ"ז השכיחו מיגיעתם הראשונה ככ"ל. וע"ז א"ל שפיר כשם שקבלתי שכר על הדרישה כו' דהדרישה הי' לאורך גדול גם עכשיו והבן. והתלמידים

ומעתה יבואר לנו היטב עיקר דברי נחמ"י ושמעון העמסוני (ע"ל אות ג' דקדוקי ע"ז) דמש"ה יגעו לדרוש כל האתין עד האי את ה' ולא באו מקודם לראות אס ימלא דרש על את ה' שלא יהיה יגיעתם על מנן. דלפ"ד גם עכשיו שפירשו לא ה' יגיעתם על חס דלא חזרו אח"כ רק מזה דבעו למימר מעיקרא דאת רבוין המה כגמין אבל במקום שיש לדרוש שלא יהיה נגד הסברא דרש"א גם עכשיו אף דאינו מיותר וכמ"ס החוס' דלעיל בסוטה ומנחות לענין דרש"א

וי"ל דבערכין (ד"ז) חנן האשה שנהרגה
 נהנין בשערה. בהמה שנהרגה אסורין
 בהנאה פרש"י כדקיי"ל בפסחים (דכ"ג)
 ובעל השור נקי כהדרס שאומר לחזירו ולא
 פלוגי נקי מנכסיו ואין לו בו הנאה של
 כלום ע"כ. ואמרי בגמ' ע"ז האשה
 שנהרגה כו' ואמאי איסורי הנאה היא
 (פרש"י) מה אסור בהנאה דכתיב ותמת
 שם מרים וגמר שם שם מעגלה ערופה
 בע"ז (דכ"ט) אמר רב פפא בפאה נכרית
 ואמרה תנו שערי לבתי כו'. ורנב"י מק'
 ע"ז והא דומיא דבהמה קתני מה התם
 גופי' אף ה"כ גופי' אלא אמר ר"ג זו
 מיחתה אוסרתה וזו גמר דינה אוסרתה .
 פרש"י אלא אר"ג לעולם שערה ממש
 ודקשיא לך איסורי הנאה נינהו ל"ק דשער
 המת לא מיתסר בהנאה דלא דמיא לשער
 בהמה שנהרגה דאשה מיחתה אוסרתה
 ושער לאו בר מיתה היא שאין עשוי
 להשתנות אבל בהמה גמר דינה אוסרתה
 כדאמר בפסחים (כ"ג) ממשמע שנאמר
 סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבילה
 כו' ומה ת"ל לא יחל את בשרו מגיד שאם
 שחט לאחר שנגמר דינו אסור אין לי אלא
 באבילה בהנאה מגיין ת"ל כו' והלכך כל
 דמחובר בה בשעת גמר דין מיתסרא
 בהדה ע"כ. מבואר מכאן דגם שערו דשור
 הנסקל אסור בהנאה כעורו. ומעתה י"ל
 הכי דהאי חנן דדריש איסור הנאה לעורו
 מבעל השור נקי סובר הכי דאי לא כתיב
 בעל השור נקי אלא ילפינן איסור הנאה
 מאת בשרו לחוד ה"א דלא מרבה האי את
 רק עורו שהוא טפל לבשרו. ולא שערו
 שהיא טפל לעורו וכמו דאמרינן באשה
 שנהרגה דאסורה בהנאה דעורה אסור
 ושערה מותר וכן בפסולי המוקדשים
 דאסור בהנאה כתבו החוס' בצ"ק (ד"י)
 ד"ה שהשור דשער פסה"מ מותר כדאמרינן
 בצבורות בפ"ג (דכ"ג). ואף דכאן גמר
 דינה אוסרתה מ"מ מלד הסברא אין לנו

והתלמידים י"ל דלא שמעו תחילה מרבין
 הלשון פירש דאיתא בגמ' אלא הגמ'
 מנפשי' אמר כן יען שכן האמת. אמנם
 התלמידים ראו מרבין שעד הנס דרשו
 האתין וכיון שהגיע לאת ה' מגעו מלדורשו
 ועזבו אותו בלא דרשא והיו מסופקים
 בדעת רבן האיך סברי אי חזר עכשיו
 מכל מה שדרש ופירש מכולם. או דגם
 עכשיו דרשי אתין והא דלא דרשו את ה'
 אפשר משום שהקטינו א"ע וחשבו שאין כח
 שכלם משגת לדעת אמתית של תורה בהך
 את ה' על איזה דבר בא לרבות. והגדולים
 מהם יבאו וידרשו לאת זה אבל לעולם
 גם לאת זה יס דרשא אך מהם נעלם
 הדבר. וע"ז פתחו פיהם בחכמה ושאלו
 ר' כל אתין שבתורה מה תהא עליהן. וחשבו
 שמתשובת רבן על זה יתבררו להם
 ספיקותם. וע"ז א"ל כשם שקבלתי שכר
 על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה
 וכפרש"י לשון פרישה שחזר מכל אתין כו'
 דמדהא לאו לרבויי כו' וכמ"ס כוונת רש"י
 לעיל ונתברר להם ספיקותם כנ"ל. והשתא
 מיושב כל הקדוקים שלי לדעיל (אות ג')
 בין על לשון רש"י ובין על הגמ' וז"ל
 בס"ד :

(ו) **ורבאורה** יש להק' על כל מ"ס
 לעיל דלא חזרו רק
 מזה דהוי ס"ל מעיקרא דאת רבויא הוא
 כגמין דא"כ קשיא בצ"ק (דמ"א) שם
 דרשני בעל השור נקי להנאת עורו ומסיק
 הגמ' דהאי חנן את לא דריש וקשה הן
 עכשיו דכתיב בעל השור נקי להנאת עור
 יש לנו הוכחה דלא דרשינן את בשרו
 דתרי קראי להנאת עורו ל"ל. מ"מ קשיא
 לא לכחוב כלל בעל השור נקי. ואז מאת
 בשרו לחוד נמי ילפינן לאסור הנאת עורו
 וזה אינו נגד הסברא ומשמעותא דקרא
 כנ"ל דבהרבה דברים מצינו בתורה באיסורי
 הנאה כמו דבשרן אסור כן גם עורן
 אסור כמו שאבאר זה בסמוך בס"ד .

למלק

לחלק בזה דמה בכח שהאיסור בא ע"י
 גמ"ד ס"ס כיון דעל השער לא שייך מיתה
 והריגה שאין עשוי להשתנות ל"ל מלד
 הסברא דשרי בהנאה וראי' לזה דלולי רבויי
 דאת לאסור עורו ה"א דגס עורו מותר
 וגמ"ד אינו אוסר רק בשרו ומרצ נמי
 רואין דל"ל כלל חילוק זה גם אליבא
 דאמת וכוזר דשער אשה שנהרנה דמיא
 לשער בהמה שנהרנה מש"ה אילטריך
 הכוזב לכתוב בעל השור נקי לאסור עי"ז
 גם בהנאה עורו דיולא נקי משורו ומגסו
 ואין לו מאתו שום הנאה ושפיר ילפינן מכאן
 גם הנאה עורו. א"כ האי בעל השור נקי
 מוכח לכתוב בחורה ועי"ז מקשה הגמ' רק
 א"כ את בשרו ל"ל. עז"א הגמ' דהאי
 תנא את לא דריש וכמ"ס והשתא דילפינן
 איסור הנאה שער בשור הנסקל מהקרא
 דבעל השור נקי אמרינן שפיר חילוקי
 דר"ג דאף דשם גם שער אסור. מ"מ
 באשה שנהרנה שער מותר. ואין לילף
 איסור הנאה דמיתה מאיסור הנאה דגמ"ד
 דיש לחלק היכי שהגמ' דין אוסרה חמור
 טפי שאוסר כל מה שהי' מחובר בה בשעת
 גמ"ד מגזה"כ משא"כ היכא דהמיתה
 אוסרתה. אינה אסורה רק הני דבר מיתה
 ושערה לאו בר מיתה היא וכדפרש"י
 כנ"ל. אך כ"ז למ"ד דאת לאו רבויא הוא
 ולא דרשינן לה נגד הסברא כלל אבל
 להאי תנא דאית ליה דאת דאית רבויי' הוא
 כמו גמין ומרבינן מיני' אף דבר שהוא
 נגד הסברא י"ל שפיר דמאת בשרו לחוד
 ידעינן בין עורו ובין שערו דשניהם
 נקראים תפלים לבשרו דהשער מחובר
 לעור והעור לבשר דעת גמ"ד וגמ"ד אוסר
 המחובר לבשרה בעת גמ"ד וגמ"ד אוסר
 הכל וכטעמי' דרש"י דלעיל ועיין בזה.
 והנה החוס' בנדה (דכ"ה) ד"ה שמא
 כתבו דעור המת אינו בכלל בשר לאסור
 בהנאה דמנין ידעינן דמת אסור בהנאה
 דילפינן בעי"ז (דג"ט) שם שם מעגלה ערופה

ועגלה ערופה נמי לא נפקא אלא מדכתיב
 בה כפרה קדשים ועור קדשים מותר
 בהנאה לאחר זריקה שהוא זמן כפרה.
 וניחא השתא דאיטריך בשור הנסקל לא
 יאכל להנאה עורו דלא אחיא מצשרו ע"כ.
 וכדבריהם בנדה כן מוכח מדברי החוס'
 בזבחים (דע"א) ד"ה בטרופה דעור המת
 שרי בהנאה מדאורייתא ולא אסור אלא
 משום גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו
 ואמו שטוחין (חולין דקכ"ב) ע"ס.
 ומדבריהם בב"ק (ד"י) דלעיל מוכח להפך
 דכברי דגם עור המת אסור בהנאה ורק
 בשערו אמרו שם דמותר. וכן כתבו
 החוס' בסנהדרין (דמ"ח) בד"ה משמשין
 דעורו של מת אסור בהנאה מה"ת. ועיין
 בהנהות מהרי"פ ש"יין ג"כ בהגליון שלו
 כל הני מקומות דמחלפי החוס' שיטתיהו
 בזה. ונ"ל בהשקפה ראשונה דדבר זה אי
 עור המת אסורה בהנאה מה"ת א"ל
 תליא בהני ב' תירווצים שבתוס' קדושין
 (דנ"ז) בד"ה כפרה דז"ל תימא דכבריות
 (ד"ו) מפיק ליה מוערפו שם. שם תהא
 קבורתה. וי"ל דתרווייהו לריבא דאי משום
 כפרה ה"א דוקא מחיים אסורה בהנאה
 כמו קדשים אבל לאחר עריפה מותרת כיון
 שנעשית מזאת להכי איטריך וערפו שם.
 ואי מוערפו לחוד ה"א דוקא לאחר עריפה
 אסורה בהנאה אבל מחיים לא להכי
 איטריך כפרה. א"נ י"ל דהא דקאמר
 הגמ' הכא כפרה כתיבא לאו עיקר דרשא
 הוא דהא איטריך לדרשא אחרינא
 כדאמרינן בפ"ק דחולין (ד"א) דלמא
 עריפה היא וכ"ת מאי נפקא לן מינה
 כפרה כתיב בה קדשים אלא עיקר דרשא
 דהבא הוי מוערפו שם עכ"ד. ובחולין
 (דפ"ב) ד"ה אר"י כתבו כתי' א'
 דכאן וכן בעי"ז (דכ"ט) כתבו כתי' א'
 דלעיל. ולפ"ז י"ל הכי דאם עיקר ילפותא
 בעגלה ערופה דאסור בהנאה מהקרא
 דוערפו שם א"כ מסתברא לאסור בהנאה

כלשון ב"א וכמ"ש לעיל. אף שיסבור דלפי הפשט אינו מיותר מ"מ לא גרע זה מהך דאח השמים דלפי הפשט אינו מיותר כמ"ש לו ר"ע. ואפ"ה א"ל ר"י דאתא לדרשא וכטעמי' דהגר"א ז"ל. ואפשר לומר לדעת הגר"א ז"ל דאין ה"ג אמרינן לר' ישמעאל גם לגבי הכפילות היכי דאיכא למידרש דרשינן ונ"א ד"ת וכמ"ס התוס' בסוטה לר"מ ור"י וכמ"ס דבריהם לעיל באריכות. ובכל הני מקומות דמלינו בש"ס לר' ישמעאל דא"ל ד"ת י"ל משום שהיה לו חיזה הוכחה לזה מלד הסברא או הקבלה. וכיון דאינו מיותר הוא לא דרשינן ליה נגד הסברא וקבלה וקאי בשיטה אחת ר' ישמעאל בזה כמו שאר תנאי ר"מ ור"י ור"ש לפ"ד התוס' בסוטה דלעיל. והנה המשנה למלך שם מחדש דר' ישמעאל א"ל בכ"מ ד"ת. ולש' הור"ך לחילוקו בין דבר הנוגע לדינא או בין דרשא בעלמא. אבל דעת הגר"א ז"ל י"ל שאינו כן וכמ"ס. ולפ"ז י"ל דר' ישמעאל נמי דררשא דאח סובר בכ"מ כשמעון העמסוני דאח לאו לרבייא הוא ואינו מיותר וכמ"ס לעיל לבאר דעת שמעון העמסוני בזה. והא דריש ר' ישמעאל את השמים אף דר"ע לא דריש לו התם שאני וכטעמי' דהגר"א ז"ל. אך ז"א רק במקום דמסתבר למידרש' אבל במקום שהיא היפוך הסברא או הקבלה ומשמעותא דקרא לא דריש ר"י אהין כמו שלא דרש הכפל לשון ואמר ד"ת דטעם אחד לשניהם וכמ"ס לעיל. ולפ"ז בהאי את דאח ה' בוודאי מסתברא לומר כן דר' ישמעאל לא דריש ליה לרבות ת"ח דהו גג הסברא לגמרי כנ"ל בשיטת ר"י בכ"ז. אמנם לר"ע שיטה אחרת יש לו בכ"ז. והוא היכי דירשינן בוודאי שאותו השם והמלה אינו מיותר לפי הפשט לא דרשינן מיני' עוד שום דרשא כלל לכך בהך דאח השמים כיון שאינו מיותר לא דרש מזה ר"ע מידי אפילו אופן שהדרש

גם עורה דהעור נמי בכלל עגלה. אבל אם הילפותא ג"כ מהא דכפרה כתיב כקדשים לענין איסור הנאה ז"ל דעורה מותר בהנאה וכמ"ס התוס' בנדה דלעיל ולפ"ז בהך דעור המת דילפינן מע"ע תליא נמי איסור עור המת בהני ב' תי' דהתוס' בקדושין כנ"ל. אך לע"ג ליישב הסוגיא דערכין דלעיל לדעת התוס' בנדה דמכילהו סוגיא דשם משמע דעור המת אסור בהנאה ולרב גם שערו אסור. והארכתי בזה במ"א בחי' ליישב קול' לדבריהם גם הך דערכין וא"ל כאן. ובין כה וכה ראי' אף דעורו אסור מ"מ בשערו מותר כמ"ס לעיל וא"כ שפיר י"ל בהך דבעל השור נקי דאינטריך בשביל לאסור שערו של שור הנסקל דלא ילפינן זה מאת בשרו וכמ"ס לעיל ודוק :

(ז) **הדררי** דלעיל והנה באדרת אליהו מרבינו הגר"א ז"ל בפ' בראשית כתב על הך דר' ישמעאל דחגיגה (די"ב) דלעיל. וז"ל בהשקפה ראשונה דברי ר"י בלתי מובן כי ר"ע הראה לו שאינה מיותר והא"ך ריבה ממנו. אבל השוכחו המלא בלשונו הזהב במ"ס שאין אחס יודעים לדרוש כו' והיא כי כל מלה ופעל ושם הוא משותף בהבנתו לכמה ביאורים. והפשט מהמלה היא כפי ביאור המלה לפי המשך ענינה. והדרש הוא כפי הבנת ביאורו המשותף לו כמו את אהך. וה"ג כן כי לפי הפשט אינו מיותר והיא הכרחי אבל לפי הבנתו השנית שהוא מלטרף אין אחס יודעים לדרוש כמ"ס שהדרש יובן מאופן המשותף אל התיבה ודרש את השמים לרבות חמה ולבנה עכ"ד. ומדבריו מוכח שאין חילוק בין דרשא המוליד לנו חיזה דין לדרשא בעלמא ודלא כחילוק הב' בהמשנה למלך בפ"ז מהל' דעות שכתבתי לעיל. ולכאורה יש לעיין טובא בדברי הגר"א ז"ל דלפ"ז מ"ט אמר ר"י בכ"מ לענין הכפילות ד"ת

ולא רבוייא הוא. אלא מוכח מזה דר"ע
ל"ל בשום מקום ד"ת אלא מיותר הוא
ולרבוייא קאתי וכמ"ש החוס' בסוטה לר"ע
כ"ל ולשי' הולך ר"ע כאן בהאי את ודרש
לרבות ת"ח דטעם אחד לשניהם וכמו
שבררנו כ"ו לעיל כנ"ל בס"ד :

(ח) ואר"י שבררנו כ"ו נהדר להא
דלעיל בראש הדרוש

שחקרנו ע"ז דאמרינן עשה דכבוד התורה
עדיף חס היא מוסכמת לכולהו תנאי
בש"ס. והנראה לי לפענ"ד בזה הכי
דהמהרש"א והרי"ף בעין יעקב והעיון
יעקב מהגאון בעל חק יעקב ז"ל כולם
כאחד מקשים על נחמי' ושמעון העמסוני
במ"ש כיון שהגיע לאת ה' פירש שהרי
כתוב קודם פסוק זה הפסוק ואהבת את
ה' אלהיך ולמה לא פירש מהאי את הקודם.
ועוד דהק' הרי"ף שגם למעלה מזה כתיב
למען תירא את ה' אלהיך ולמה לא הקשה
להם ע"ז מאי תירא את ה' אלהיך.
והעיון יעקב תי' וז"ל ול"י דאע"ג דדרשינן
את מ"מ אינו מוכרח שבה לרבות שום
דבר וכדמלינו בפ"ג דע"ז את הפסיק
הענין ובפ"ק דחגיגה את לאקדומי אבל
את ה' אלהיך תירא שהוא תחילת ענין
ורישא דקרא אין לדרוש בו דבר כהני רק
לרבות איזה דבר לכך פירש ומראה מקום
לעיון בתשובת מהרי"ל סי' א' עכ"ד.
והמהרש"א כתב ליישב הקו' מואהבת הכי
דאיכא להשוות אהבת ת"ח למקום. אבל
מורא המקום שהוא מפני יראת שכל ועונש
אינו דומה להשוות לו ית' ת"ח כיון שאין
שכל ועונש של אדם ביד ת"ח ועיון בפ"ג
דקדושין. ומה שלא פירש גבי וייראו העם
את ה' י"ל לרבות שם אלהים וק"ל בשם
הגאון מהר"ש ז"ל מפראג (דל"ז) עכ"ד.
והרי"ף כתב שג"ל שנחמיה ושמעון
העמסוני היה דורש יפה מ"ש למען תירא
וכן ואהבת את ה' לרבות מורא ואהבת
רבו שהיא כמורא שמים. אבל כשהגיע
לפסוק

לא יהי' נגד הסברא. אמנם להיפך כי
דהמלה והסם מיותר ל"ל לר"ע כלל ד"ת
אלא רבוייא היא ואחא לדרשא אפילו נגד
הסברא ומשמעותה דקרא. ואחרי שקבל
מרבנן נחום איש גם זו לדרוש אתין
שבתורה הבין ר"ע בדעתו לחדש דאח
מיותר הוא ולרבוייא קאתי לזאת בא ר"ע
ולימד דאף האי את דאח ה' גמי לדרשא
קאתי לרבות ת"ח. ומטעם זה סובר ר"ע
בכ"מ דל"א ד"ת וכדברי החוס' בסוטה
(דכ"ד) וכמ"ש כ"ו לעיל. ועפ"י ד"ק
דהגר"א ז"ל יבואר לנו היטב דברי החוס'
דסוטה הג"ל דאמרי דאף למ"ד ד"ת מ"מ
הכי דאיכא למידרש דרשינן. ויש להבין
כיון שאינו מיותר מ"ט דרשינן ליה כלל.
וי"ל דסברי כר' ישמעאל דחגיגה בהך
דאח השמים אף דאינו מיותר לפי הפשט
ומ"מ דריש לו עוד לרבות חמה ולבנה
וכטעמי' דהגר"א ז"ל. ובסברא זו שפיר
י"ל גם בהך דר"ת לעיון הכפילות. וכמ"ש
לעיל דדרשא דהכפילות והאתין הא בהא
תליא ושניהם בנושא אחד המה. ועפ"ז
יש לה"ר עוד מוכן למ"ש לעיל דהעיקר
הוא כשי' החוס' בסוטה שם דר"ע ל"ל
כלל בשום מקום ד"ת. שאם נאמר כמ"ש
החוס' במנחות דלעיל דגם ר"ע א"ל
בהכפל לשון דאח ראה תראה ד"ת. א"כ
קאי' דכיון דגם ר"ע סובר לפעמים ד"ת
ואינו מיותר הוא א"כ מ"ט דר"ע דדריש
בכ"מ הכפילות ול"א ד"ת מאי תאמר
דנאמר לר"ע ג"כ כמ"ש החוס' לשאר תנאי
דאמרי ד"ת ואפ"ה כל הכי דאיכא למידרש
דרשינן דז"א. דא"כ מ"ט לא דרש ר"ע
את השמים לרבות חמה ולבנה כדרשת ר'
ישמעאל וכדברי הגר"א דלעיל בטעמי'
דר"י. אלא ז"ל דדעת ר"ע דבמקום
שאינו מיותר לפי הפשט לא דרשינן מיני'
עוד שום דרשא וכמ"ש לעיל א"כ הדר
קשה מ"ט דר"ע דרש בהרבה מקומות
הכפילות חס גם הוא ס"ל בחד מקום ד"ת

לפסוק את ה' אלהיך תירא אין לדרוש
 כן לפי שמזר לומר ואותו תעבוד ואם
 רבוי דאם ה' הוא ברבו הל"ל את ה'
 אלהיך תירא ותעבוד לפי שאדם חייב לירא
 מרבו וגם לעבדו כעבד (עיין ביו"ד
 הל' כבוד רבו סי' רמ"ד ס"ק י"ט)
 ומדכתיב ואותו תעבוד דמשמע דלא קאי
 תעבוד ארבויו דאת אלא אותו לו תעבוד
 ולא לרבויו שריבה האם. ומשמע דלא
 אתא לרבויו לרבו ת"ח כלומר לא ריבה
 לרבו דא"כ הל"ל ותעבוד אלא ריבה לכל
 ת"ח בענין המורא אע"פ שאינו רבו ולכך
 אמר ואותו תעבוד. כלומר אע"פ שריבה
 לכל ת"ח בענין המורא אבל לענין תעבוד
 לאו דוקא עכ"ד. והמבואר מדברי
 מהרש"א והרי"ף דהאי את דואהבת
 מסתבר להו לנחמ' ושמעון העמסוני לידרש
 ולהרי"ף מסתברא להו לדרש גם את
 ה' לתלמוד חכם גולי דקשיא להו הדיוק
 מהך דאותו תעבוד. ומש"ה מאת
 דלמען תירא ג"כ לא פירשו. א"כ לפ"ז
 לפי מאי שכתבתי לעיל דאף עכשיו שפירש
 לא חזר רק מזה דבטו למימר מעיקרא
 את רבויו' הוא מזה חזרו ואמרו היכי דיש
 לנו הוכחה שהיא נגד משמעותא דהקרא
 או נגד הסברא לא דרשינן ליה לאת.
 אבל היכא דאפשר למידרש דרשינן
 אליבייהו גם עכשיו. א"כ מעתה י"ל הן
 דפירשו י"ל דרק האי את ה' לא דריש.
 אבל את דואהבת דרשי לטעמי' דמהרש"א
 ולדעת הרי"ף גם את דלמען תירא ידרוש
 לרבות ת"ח. וכיון שכן י"ל שפיר כולוהו
 תנאי דכ"ע מודים בזה דעשה דכבוד
 התורה עדיף יען דהוקש אהבת ת"ח
 לאהבת המקום. ולפי' הרי"ף הוקש בהאי את
 דלמען תירא לכ"ע גם מוראו לת"ח למורא
 של מקום ב"ה וקאי סוגיא דשבעות ודסוף
 כתובות במ"ש דעשה דכבוד התורה עדיף
 אף לפני תנאי דלא דרשי את ה' לרבויו
 וכמ"ש כנ"ל. אך דעת הרי"ף בזה דלא

(ט) ועתה נהדר לראש הדרוש ולבאר
 באופן אחר הך דר"י ומ"ז
 ואימר דשבעות (ד"ל) לדעת המג"א
 דלעיל דמה"ת סגי בקימה כל דהו ולקיים
 מ"ע דוהדרת פני זקן וגם לבאר כוונת
 רש"י במ"ש האי עשה את ה' אלהיך תירא
 ועיין לעיל דקדוקי ע"ז מ"ט תפס רש"י
 עשה זו דאת דהו רק לר"ע דדריש אסין
 שבתורה ולא נקט עשה המבואר בקרא
 בהדיא והדרת פני זקן. והגראח לי בכ"ז
 עוד הכי דהתוס' בנבחים (ד"ט) ד"ה
 עמידה מן הלד איכא צינייהו כתבו וז"ל
 לרבנן לאו שמיה עמידה. וגרסה כשקורין
 בתורה שלא לסמוך משום דאמר ר'
 במגילה דתורה צעי עמידה. ובירושלמי
 גמי אמרינן דאסור לסמוך דכשם שניתנה
 באימה כך נוהגין אותה באימה (עיין בספרי
 כ"ח הארוך שהארכתי לבאר שם עיקר
 דברי התוס'). וז"ל לפ"ז לפ"ד התוס'
 דבקריתא התורה בעינן עמידה ממש מטעם
 אימה דז"ל דכ"ש במקום דלריכין לעמוד
 מפני קבלת השכינה כמו שאמר אבי לעינן
 קידוש^ה הלכנה דלריך לומר מעומד מטעם
 קבלת פני השכינה דשם בודאי בעינן
 עמידה גמורה ולא סגי בסמיכה. ואף
 בעל בשר אסור לסמוך (עיין במג"א בהל'
 קה"ת

בידו לעשות כן אף בצולחו דיני' וכמ"ש
 לעיל. ומש"ה פרש"י האי עשה את ה'
 רב יומר ומר זוטרא היו גדולי הדור
 ודינס כרבו. ובהך עשה דאת ה' גם
 המג"א מודה דבטינן שם עמידה גמורה
 מטעם שהוקש מוראו למורא של מקום
 ובהך עובדא דר"ג בדביתהו דר"ה דע"ז
 אמר המג"א דבריו דלעיל י"ל דנאשה
 חבר די לה להשוותה לסתם חבר ולא
 כדין רבו מובהק. ובפרט שהי' שם לאחר
 מיתה ואין על ר"ג מזד כבודה רק לקיים
 העשה דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן
 ודבר זה בידו לקיים ע"י קימה כל דהו.
 ובה"ג יקיים שניהם מ"ע דישיבת הדינים
 וכבוד התורה ומש"ה יתיב כמאן דשרי
 מסאני דבמקום דאפשר לקיים שניהם
 ל"א עשה דכבוד התורה פדיף וכמו
 דאמרינן כן לעינן עול"ם וכמ"ש לעיל
 וא"ש הכל. וזוה יש ליישב קו' התוס'
 בשבועות שם בד"ה והא אמר מר שמקשים
 מ"ט לא הושיבה ר"ג לדביתהו דר"ה מזד
 עשה דכבוד התורה עדיף ודוק. ועיין לעיל
 בזה. אך כ"ז לדעת המג"א אבל לדעת
 הח"ל דלעיל (אות א) דס"ל דגם בקיום
 מ"ע דוהדרת פני זקן בטינן עמידה גמורה
 ולא סגי בסמיכה ז"א (ועיין בספרי כבוד
 חכמים חלק ג' מש"ש לבאר כוונת רש"י
 גם לדעת הח"ל בכמה גווני ובארתו שם
 דין זה לכל שיטת הראשונים ואחרונים ז"ל
)ועיין מ"ש בספר כבוד חכמים וחמדה
 לבי שריג א' עוד בזה כנ"ל בס"ד :

קה"ת מטעם זה דאימה לנריך לעמוד
 אז ברתת וזע ואימת השכינה עליו. ואם
 נאמר כן יש לנו לדייק מזה דין מחודש
 דעכשוו דילפינן מאת ה' לרבנות ת"ח וכפי
 התוס' דקאי את ה' על רבו או רב מופלג
 (פי' שהוא גדול הדור מפורסם שהקישן
 הכתוב כבודו ומוראו לכבוד ומורא המקום.
 דל"ל ברבו או רב מופלג גם לדעת
 המג"א דס"ל דסגי בקיום מ"ע דמפני
 שיבה בעמידה כל דהו. מ"מ מזד מ"ע
 דאת ה' שהוקש כבודו לכבוד המקום ז"ל
 שם עמידה גמורה כמו בקה"ת וקבלה פני
 השכינה מטעם אימת רבו עליו וכמו
 שמקבל פני השכינה. ובגמ' נמי אמרינן
 המקבל פני רבו הר"ז כמקבל פני השכינה
 וכו' בירושלמי בערובין פ"ה וז"ל והיה
 כל מבקש ה' (שמות ל"ג) כל מבקש משה
 אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה' כאן
 שכל המקבל לפני רבו כמקבל פני השכינה.
 וא"כ דבטינן ברבו או רב מופלג בדור
 עמידה גמורה ולא סגי בעמידה כל דהו
 אף לדעת המג"א. ומעתה מבוואר שפיר
 דקדוקי דלעיל על רש"י השבועות (ד"ל)
 דאמר האי עשה את ה' וגם דקדוקי
 דלעיל על המג"א דבמ"ע דוהדרת סגי
 בקימה כל דהו מהך דאמימר בחדא מחתא.
 דה"פ דרש"י נמי ס"ל כהמג"א בזה דבמ"ע
 דוהדרת סגי בקימה כל דהו וקשי' לרש"י
 כקו' דלעיל על המג"א מ"ט לא אותבינהו
 לכולהו הלא יכול לקיים שניהם ע"י
 סמיכה על העמוד או בכותל. ודבר זה

כבוד שריג ב חכמים

דרוש זה יסודו לבאר עוד כמה פרטי דינים במ"ע דוהדרת פני זקן (ויקרא יט) ואת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח (דברים ו, פסמים כא) והרבה מקראי קודש משני חיי הדורות הכתובים בספר בראשית, והספידא על הני תרי שלמי הגבורים ה"ה הרב הגאון הגדול הצדיק רשכבה"ג אדמו"ר כבוד מרן ר' יצחק אלחנן זצ"ל אב"ד דקאוונא, וה"ה הרב הגאון הגדול הצדיק מו"ר כבוד מרן ר' ירוחם יהודא ליב זצ"ל המד"א דמינסק זיע"א.

(א) אִיתָא בעור ושופ"ע יו"ד (סי' רמב) וז"ל כשם שאדם מלווה בכבוד אב ויראתו כך הוא מלווה בכבוד רבו ויראתו. ורבו יוקר מאביו שאביו הביאו לחיי עוה"ז ורבו מבואו לחיי עוה"ב ע"כ. (וכוא מהמסנה דב"מ (דל"ג) ובקדושין (דל"א) אמרו בכבוד אב ואם ת"ר מכבדו בחייו מכבדו במותו וכ"ה בשו"ע יור"ד (סי' ר"מ) וז"ל חייב לכבדו לאביו ואמו אף לאחר מותו כו'. והנה לפ"ד הגמ' והטוש"ע דלעיל דכבוד רבו ויראתו הוא יוקר מאביו ואמו. א"כ למידן מזה דמכ"ס דמחויב אדם לכבד לרבו בכל עניני כבוד גם לאח"מ. (ועיין בשבועות (ד"ל) בתום' והרא"ש שם בהך עובדא דביסהו דרב הונא). ומעתה נבוא בס"ד לבאר איזה פרטי דינים הנוגעים לענינו מדין כבוד רבו לאח"מ. איתא בקדושין (דל"ב) אר"ח האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר אפילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול ובשו"ע הל' כבוד רבו (סי' משא"כ

רמ"ב ס"ק ל"ב) פסק (וכ"ה ברמב"ם בפ"ה מהל' ת"ת) כר"י וז"ל הרב המובהק שמחל על כבודו כו' כבודו מחול. ואע"פ שמחל מלווה על החלמיד להדרו ע"כ. ודין זה ברור להלכה אם מחל על כבוד בחייו. אבל אם בא למחול על כבוד גם לאח"מ בזה יש מקום עיון טובא. דהנה בכתובות (דק"ג) איתא ת"ר בשעת פטירתו של ר' אמר לבני אני לריך נכנסו בניו אללו א"ל הזהירו בכבוד אמכס כו' הדר א"ל לחממי ישראל אני לריך נכנסו אללו חממי ישראל א"ל אל תספדוני בעיירות והשיבו ישיבה לאחר ל' יום כו'. וגופש הגמ' הטעם שאמר ר' אל תספדוני בעיירות משום יקרא הוא דקאמר. וכתב המהרש"א ע"ז וז"ל ואע"ג דאין לך בענה כר' כמ"ס חז"ל משמת רבי בטלה עמו. מ"מ צ"ע יקרא במותו דאי אפשר לו למחול כבוד החורה כו' ע"ס. והוסף הגאון בעל עיון יעקב ע"ז וז"ל אע"ג דקיי"ל דת"ח שמחל על כבודו כבודו מחול היינו דוקא בחייו דחורה דיליה היא כדאיתא בפ"ק דקדושין משא"כ

מעיקרא רק אח"כ לריך מחילה וכפרם
 כמו מי שנכתוב לאכול בשר חזיר ועלה
 בידו בשר כשר ע"ש ודוק :

והנה העיון יעקב ביבמות בהבא על
 יבמתו (דס"ה) בד"ה שגא' אביך
 וזה מביא מד"ר במגילה על הקרא דיוסף
 שאמר לאחיו ועתה אל תעלבו כי למחיה
 שלחתי אלהים לפניכם א"ר יששכר ומה מי
 שמוחל ואומר לא אחס שלחתי אפ"ה
 נענשו בנשחטבדו במלרים מי שאינו מוחל
 על אחת כמה וכמה . ודקדק הע"י ע"ז
 דל"ל הטעם דלמה לא מהני מחילה בעבירות
 שבין אדם לחבירו . ותי' ע"ז ע"ד דאיתא
 בפרק ג' דברכות א"ר יצחק כל המספר
 אחר המת כאלו מספר אחר האבן . א"ר
 דידעי ולא איקפד להו . ופריך הגמ' איני
 והאמר רב פפא אשהמי בתרא דמר שמואל
 ונפל קניא ממטלל וביעי' לארנקא דמוחא
 שאני לורבא מדרבנן דהקב"ה תבע ביקריה
 ע"כ . וא"כ י"ל ג"כ ביוסף שהיה לורבא
 מדרבנן בדכתיב כי בן זקונים כו' אע"פ
 שהוא מחל הקב"ה תבע ביקריה . וזוה
 מצאנו הקרא דשם ויראו כי מה אביהם
 ומיד התחיל לרת השעבוד עלה בדעתם
 שודאי לא מחל להם בלב שלם דאל"כ למה
 נענשו לכך ויראו פן ישיב להם את כל
 הרעה . ויאמר להם אל תיראו כי מחילתי
 מחילה גמורה והא דאחס נענשו ע"ז החתה
 אלהים אני כי הקב"ה תבע ביקריה עכ"ד .
 ולפ"ד מהרש"א דלעיל לחלק בין מחיים
 בין לאח"מ והע"י גופיה שם בכתובות
 הסכים לדבריו כמ"ש לעיל לע"ג על ראייה
 שלו ביבמות מהך דברכות דו"ל דהחס
 שאני שלאחר מיתה היה כן ושם לא מהני
 אף מחילת ס"ח ע"ז לכן תבע הקב"ה
 ליקריה דלורבא מדרבנן . אבל בהך דיוסף
 שהיה מחיים ומחל להם אפשר דמועיל
 להם מחילתו . אך לפ"ד הס"ח דלעיל
 ולפ"ש ע"ז י"ל בהך דיוסף הכי הן דאח"כ
 מחל להם אמנם בתחלה כשמכרו אותו
 למלרים

משא"כ לאח"מ אין בידם למחול ע"ש .
 הרי החליטו מהרש"א והע"י דכבוד התורה
 דלאח"מ אין ביד הת"ח למחול :

ולכאורה יש ליישב קו' מהרש"א בהך
 דר' הכי דבספר חסידים
 (סי' תקע"ג) כתב דהא דאמרינן האב
 שמחל על כבודו כבודו מחול היינו בדיני
 אדם אבל בדיני שמים חייב ע"ש . ולפ"ז
 מכ"ש ש"ל שכן הדין בת"ח . וא"כ לפ"ז
 אודא לכאורה קו' מהרש"א לגמרי . וי"ל הכי
 היכי דהחס מוחל מתחלה על כבודו שלא
 יתנו לו כבוד ומלך מחילה זו דמעיקרא לא
 יתנהגו בני דורו בכבוד הראוי לו . אז
 בה"ג י"ל דגם הס"ח מורה דאין ע"ז עונש
 בדיני שמים כלל כיון דסיבת העדר נתינת
 הכבוד לא בא רק מלך זה שמחל להם
 ע"ז מעיקרא וז"ב . וכן מוכח מדברי
 השו"ע דלעיל במ"ש ואע"פ שמחל מלוא
 על התלמיד להדרו שכתבו רק מלוא להדרו .
 וכה"ג דעובדא דרבא בקדושין שם דהוי
 משקי בי הילולא דבר' . אבל לא דיס חיוב
 בד"ש ע"ז לכדורו מלך שבד"ש לא מהני
 מחילתו והבן . וי"ל דהס"ח לא אמר דבריו
 רק כה"ג כדומה שאחד זילול בכבוד ת"ח
 ובעת מטעה הקפיד הת"ח עליו ולא מחל
 לו כלל . ואח"כ התחרט האיש ע"ז ובא
 לבקש מהת"ח שימחול לו ומחל לו אח"כ
 דשם אמרינן הך דס"ח דיס עליו עונש
 בדיני שמים וכן הדעה נותן דכיון שעבר
 על מצוה ה' שמלוא היא לכבוד לת"ח ובזולו
 לו חטא אז גם לפני המקום אח"כ מסתברא
 דלא סגי ליה לנקות חטאו לגמרי ע"י
 מחילת הת"ח לחוד שגם עונש ביד"ש לא
 יהיה עליו . ואימתי יסופר עונו לגמרי אף
 ב"ש כשישוב לה' וימחל לו . וכיון שכן
 שפיר מק' מהרש"א על הך דר' דכתובות
 מ"ט לא מחל ר' מתחלה על כבודו אף
 לפ"ד הס"ח . וכמו שכתבתי ראיתי שוב
 שכן מוכח מהתוס' דקדושין (דל"ב) ד"ה
 דמחיל ליה ליקרא וז"ל ואם לא מחיל לו

למלרים והשליכו להבור לא מחל להם ובה"ג
 בדיני שמים חייב. ועו"א אל תעזבו מדרי
 טעמיו שאני מוחל לכם רק התחת אלהים
 אנכי ויש עליכם דין שמים ועי"ה שיטתו
 לה' ע"י יבולק מאחכם גם דין שמים כנ"ל:
והנה קו' המהרש"א והע"י דלעיל על
 הך דר' במ"ש אל הספרוני בעיירות
 יש להק' כן ע"י דאמר ר' לבניו הזהרו
 בכבוד אמכם. והוא דהדרכי משה בהל'
 כ"א (בס'י ר"מ) כתב ע"י דחייב אדם
 לכבד אשת אב וז"ל ובתשובת מהרי"ק
 שורש ל' ובתשובת הרמב"ן על ספר המלות
 שחיבר הרמב"ם משמע דהא דחייב לכבד
 אשת אב הוא משום כבוד אביו. וז"ע
 לפ"י אס אביו יכול למחול על כבודו ע"ש.
 וברמב"ם בפ"ו מהל' ממרים איתא אס
 ירלה האב למחול אינו חייב לכבד אשת
 אביו ע"ש. וקשה אס נאמר כן דביד
 האב למחול על כבודו באשת אב משום
 דעיקר החיוב דהכבוד באשת אב הוא
 משום כבוד האב א"כ למה אמר ר' הזהרו
 בכבוד אמכם דמסיק הגמ' בכתובות שס
 שאשת אב היתה. האין לך בענוה יוהר
 מר' והיה לו למחול על כבודו. וכאן ל"ש
 תי' העיין יעקב דלעיל בחכם דלאח"מ
 שאני מלך מעלת התורה שבו ומחיים יכול
 למחול דתורה דיליה היא והבן. וי"ל פשוט
 בזה דלא רלה לוותר על כבודו בזה כאן
 יען שנוגע זה לזולתו ולא לו לחוד. אך
 יש לומר עוד בזה בהרחב הביאור הכי.
 דהטור ושו"ע ציור"ד (סימן ר"מ) כתבו
 חייב אדם לכבד אשת אביו אע"פ שאינו
 אמו כ"ז שאביו קיים כו' אבל לאחר מיתה
 אין חיוב בכבודם ומ"מ מורה לכבדם אפי'
 לאחר מיתה. וכתב הב"י שם במ"ש ונו"מ
 מורה כו'. נראה שלמד כן מדאמרינן
 ברבינו הקדוש שזה לבניו לאח"מ שיהרו
 בכבוד אשתו לאח"מ אף שלא היתה אדם
 ע"ש. ויש לדקדק לפ"י למה מזכיר ר'
 בלשנו בלשון הזהרו בכבוד אמכם (פי'

שגדלתכם כאס) הלא לדעת הב"י בכל אשת
 אב לאח"מ הדין כן אף למי שאינה מגדלתם
 כאס (ועיין בעיין יעקב בכתובות שס
 שנשאר בז"ע על ראיות הב"י (ובספרי
 כ"ח הארוך הארכתי טובא בזה) וי"ל להב"י
 דמש"ה הזכיר ר' לשון אמכם שבא בזה
 ליתן טעם ע"י שלא מחל להם על כבודם.
 דכבוד אשת אב הוא משום כבוד האב
 כמ"ש לעיל. ועו"א ל יען שהיא אמכם
 וגדלתכם כאס כדאי הוא לה השכר מדרי
 שיכבדו לה גם לאח"מ למעני וסלא למחול
 על כבודי. ואי לא היתה מגדלתכם כאס
 מלך כבודי לחוד לא הייתי מקפיד ע"י
 כלל. ולעולם עיקר הדין דמורה לכבד
 אשת אב לאח"מ היכי שהאב אינו מוחל
 על כבודו שייכי אף באשת אב שאינו מגדלם
 כאב וא"ש הכל. והנה במד"ר בפ' ויחי
 מבואר הטעם דאמר רבי אל הספרוני
 בעיירות הוא מפני המחלוקת. וי"ל שהגמ'
 דידן ס"ל כמהרש"א והע"י דלעיל שאע"פ
 שר' היה ענותן סגי מ"מ עשה כן ולא
 מחל על כבודו דלאחר מיתה אין בידו
 למחול מש"ה אמרי משום יקרא. והמד"ר
 י"ל דס"ל דאף לאח"מ בידו למחול ול"ל
 חילוק דהמהרש"א בזה מש"ה מפרשי הטעם
 מפני המחלוקת. ועיין בצנינה לעתים דרוש
 ע"ב מש"ש לבאר הך דאמר ר' אל הספרוני
 בעיירות ועפ"ד יש ליישב ג"כ קו' המהרש"א
 דלעיל ע"י. אמנם עיקר דבריו דשם כ"ל
 שהוא רק דרך דרש. ודקדוקו שהכריחו
 לזה אין אס נבאר כמ"ש מהרש"א. וכדבריו
 קמ"ל לנו רבינו הקדוש בזה שלאח"מ אין
 ביד החכם למחול ככ"ל. ולכאורה י"ל
 עוד בזה דעל קו' המהרש"א דלעיל יש
 לתרץ לכאורה הכי דהעיין יעקב בסנהדרין
 (די"ג) ד"ה ר"ז קאמר דמהגמ' דילמא
 (דכ"ב) מוכח דפלגי אמוראי לחד מ"ד
 אסור לת"ח למחול על כבודו ולחד מ"ד
 מותר כי גדולה עונה לא מיניה ולא מקלה
 ע"ש. א"כ לפ"י למ"ד דאסור למחול על

כבודו בל"ה נמי קו' המהרש"א ח"ן. ולפ"ז י"ל דהגמ' דידן סובר כמ"ד דאסור למחול על כבודו והמד"ר סובר כמ"ד מותר לכן מפרשי מטעם מחלוקת שלא תקשי ע"ז כקו' מהרש"א דלעיל. אך ז"א לפענ"ד דעל עיקר ראיות הע"י מיומא דאסור למחול יש לרקדק ע"ז טובא דמהסס ח"ן ראה כלל לה"ח דהסס מיירי הסוגיא בשאלו שנענש ומלך שאני דקו"ל אך שרב שמחל על כבודו ומחול מלך שמחל על כבודו ח"ן כבודו מחול ולע"ג בדברי הע"י בעת. ושוב ראיתי בכחב סופר פ' שמיני דקאמר מסבירא על זה דמלך שמחל כו' דזהו דוקא אם המלך בעלמו אינו הגדול שבכולם ואין הכבוד של עלמו אלא של העם אבל אם הוא הגדול שבכולם בעלמותי' כבוד דיליה היא כמו ת"ח שמחל על כבודו שכבודו מחול דכבוד דיליה היא ואדרבה המה יכבדו אותו כי הוא מלך עליהם ע"ש ולפ"ז יש ליישב דברי הע"י בהך דשאלו ודוק. אך על עיקר דבריו יש לעיין דהגמ' בקדושין אמר הטעם שתהא אימתך עליהם ולפ"ז ז"ל בכ"ג מלך כן הדין ודוק. (ועיין בספרי כבוד מלכים מש"ש בזה). וכיון שכן מסבירא בזה כמ"ש מהרש"א דמש"ה לא מחל ר' על כבודו דלאח"מ ח"ן בידו למחול :

והנה בשו"ע ביו"ד (סי' סד"מ ס"ק א') כתב וז"ל מלוא גדולה להספיד על המח כראוי ומאותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בניה ולהזכיר שבתו. ואסור להפליא בשבתו יותר מדאי אלא מזכירין מדות טובות שבו ומוסיפין בהם קלת רק שלא יפליג. והב"י כתב עוד שם דחכם וחסיד מזכירים להם חכמתם וחסידותם ומי שגוה עליו שלא יספדוהו שומעין לו ע"כ. וכתב ע"ז הפתחי תשובה דכתשובת בית יעקב (סי' פ"ג) כתב גדול שמת וזהו שלא להספידו המיקל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד. וכתשו'

תשובה מאהבה ח"א (סי' קע"א) כתב בשם רבו הגאון בעל נודע ביהודה ז"ל שאמר בעת שהספיד להגאון בעל פני יהושע ז"ל אף שגוה שלא להספידו ח"ן שומעין בזה לפי שהוא רבן שכבה"ג. ושו"ט בזה וסיים שאין לו היתר ברור לבטל דברי המת ולהספידו במקום שאמר אל הספדו עכ"ד הפ"ת. והנה מקורו דהגאון בעל פ"י בוודאי הוא מדברי השו"ע דלעיל ומהגמ' דכנהדרין (דמ"ו) דמסקי הספירא יקרא דשיכבי ואם אמר אל הספדו שומעין לו. אך יש לעיין בזה לפ"ד המהרש"א דלעיל בהך דר' דאמר אל הספדו בעיירות שכתב המהרש"א דלאח"מ ח"ן ביד הרב למחול על כבודו א"כ הא"ך אמר הגאון בעל פ"י שלא יספדוהו אותו ומחל על כבודו בזה הלא ח"ן בידו למחול כבוד התורה שלו לאחר מיתה. והנראה לי בזה שאפשר דלוחת הגאון בעל פ"י הי' העיקר שלא להספידו עליו בהספד להזכיר חסידותו ומעשים טובים שלו שהדין שם להזכיר על מריה דעובדא מע"ט וחסידות שלו בהספידו כמ"ש לעיל וע"ז היה הפ"י שלא להספידו בזה י"ל שאנו שומעין לו אף לדעת מהרש"א דלעיל. והחילוק בזה י"ל הכי דבעת הספדו גדול הדור מזכירין עליו בכלל שני דברים. א) מעלת התורה שלו. ב) מעלות כשרון המדות ומע"ט שלו וכמ"ש הב"י לעיל דמזכירין חכמתו וחסידותו. והנה מצינו מחלוקת הראשונים ז"ל בפרט הב"י דבעל מעש"ט חי מחייבים מה"ת להדרו ואם גם הוא נכלל במע"ט דהדרת פני זקן. והוא דבב"מ (דל"א) אמרו ר' סימון ור"א הוי יתבי חליף ואזיל ר' יעקב בר אחא א"ל חד לחזריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא. א"ל איך ניקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא ובספ"ק דקדושין (דל"ג) אמרו שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה ע"ש. וכתב הר"ן שם וז"ל ונ"ל

וג"ל שכל שהוא מוחזק בבעל מעשים טובים ואין ספק בעינינו כרצו יחזקאל עומדין מפניו. שלא לותה התורה בחכם אלא מפני שהחכמה מביאה לירי מעשים אלא שלא פרטה תורה במעשה כמו שפירשה בחכמה לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון החכמה נראה לכל ע"ש. וכן פסק הטור ב"יור"ד בה"ל' כבוד רבו ות"ח (סי' רמ"ד) וז"ל ומי שהוא חסיד ובעל מעשים הכל לריכין לעמוד מפניו אפילו הגדולים ממנו בחכמה הרבה ע"כ. אמנם הב"י שם כתב בשם הרמב"ן דלא אשכחן קימה מפני בעל מעשים והא דאמרין דרצו יחזקאל דבעל מעשים הוה כו' היינו לפמ"ש שאין בו משום זקן ואינו לפי כבודו אפי' לשמואל ומש"ה חייב לעמוד מפני שיבה שלו וכן נראה שהיא דעת הפוסקים שהשמיטו הא דעומדים מפני בעל מעשים עכ"ל הב"י וכן פסק בשו"ע שם כהרמב"ן. (ובעיקר מחלוקת הראשונים בזה הארכתו טובא בספרי כ"ח הארוך ובאותה ה' לקמן. ע"ש) ולפ"ז נלפע"ד דינן לנו נפ"מ גדולה בזה לענין יקרא לבעל מע"ט בלאח"מ מלד שורש החיוב דוהדרת ואת ה' :

והנה לדעת הב"י והרמב"ן ז"ל דהן דעושין מלד יקרא דשיכבי מוזכירין עליהם בהספדס גם מעלה חסידותם כמבואר לעיל. מ"מ כיון דכ"ז הוא משום יקרא דשיכבי לחוד יכול לומר אל תספדוני בשבחים הללו במדת חסידות שלו ובידו ודאי למחול ע"ז. וליכא למימר מאי מועיל מחילתו הלא ממ"ע דוהדרת ואת ה' ילפינן דהתורה הטילה עלינו החוב במ"ע לכבדו ואין חילוק בזה בין מחיים בין לאח"מ ולאחר מיתה אין בידו למחול כמ"ש לעיל. י"ל ע"ז הכי לדעת הב"י והרמב"ן ז"ל אין זה חיוב כלל מה"ס אף בחייו לכבד לבעל מע"ט א"כ לא עדיף כבוד המת מלד העשה דוהדרת ואת ה' יותר מכבוד החיים. ומש"ה בידו לומר אל תזכירו עלי השבחים

לחסידות ומע"ט כלל. אך כ"ז לדעת הב"י והרמב"ן. אבל לדעת הר"ן והטור ז"א דכיון דינן עלינו מ"ע דוהדרת וגם את ה' א"כ אין בידו למחול לאח"מ ע"ז כמ"ש מהרש"א במעלת התורה כן י"ל כן במעלת החסידות דמ"ש. וכיון שדין זה דמחילה להספידו במע"ט שלו תליא בפלוגתא דהראשונים ז"ל י"ל מספיקא דדינא להקל בזה מלד מלוה לקיים דברי המת. ומעתה אפשר לומר דעל מדה זו להזכיר מדת חסידות ומע"ט שלו בא הגאון בעל פ"י ז"ל וזוה ע"ז שלא להספידו בשבחים הללו ומגודל ענותו של אותו לדיק אינו מחשיבו א"ע כלל במדת החסידות ומע"ט שלו. אבל בענין כבוד התורה שלו שלמד ולימד לרבים והיה רשכב"ג. דבחייו יש עלינו מ"ע דוהדרת ואת ה' כו' להדרו ולכבדו. א"כ בלאחר מיתה נמי בזה שמספידין אותו ומזכירין תורתו וחכמתו מלד כבוד התורה בזה לעולם אין בידו למחול לאח"מ והטעם דתורה דיליה היא ז"א רק בחייו וכמ"ש הפ"י. וי"ל שרשכב"ה הפ"י ז"ל לא כוון כלל למנוע מאתו ההספד במה שנוגע לכבוד התורה. דע"ז אין לו רשות וכן למחול לאח"מ כנ"ל. וז"ל לפ"ד הא דמסיק הגמ' בסנהדרין (דמ"ז) אם אמר אל תספדוני שומעין לו ז"א רק בכבוד הנוגע לגוף הנפטר לבד. ולא במקום שנוגע לכבוד תורתו הקדושה וכמ"ש כנ"ל נכון בכ"ז בס"ד. וכ"ז אם לזה אל תספדוני אבל אם לא לזה כלל ע"ז. בודאי המלוא והחוב להזכיר בהספדו חכמתו וחסידותו ולפ"ד יש להוסיף עוד טעם ע"ז. ולבד הני טעמים דמבואר בשו"ע י"ל עוד טעם גדול בזה שבוה אנו מקיימין מ"ע דוהדרת פני זקן ואת ה' כו' כמ"ש לעיל שמכבדו בחייו ומכבדו במוותו. ולדעת הר"ן והטור אף על בעל מעש"ט יש הני תרי קראי דוהדרת ואת ה' כו'. ובדברינו יבואר לנו היטב דברי רב בשבת (דק"ג) דאמר אחים לי

בהספדאי

בהספדאי דהתם קאימנא (ועיין במפר' ע"ז) וי"ל דר"ל שיתעוררו טובא בהספידא לקיים אז מ"ע דלוריייתא דוהדרת פני זקן ואת ה' אלהיך חירא לרבות ת"ח דמלוה זו היא בין בחייו בין לאחר מיתא כמ"ס ועז"א דהתם קאימנא. א"כ יש לכס להדר פני רבכם כמו שהיה עובר ועומד לפניכם בחייו כנ"ל והבן :

(ב) ואחרי שזכרנו בס"ד כל הני טעמי דלעיל צכבוד רבו וגדול הדור דמ"ע לכבדס בחייו ובמוהו כמ"ס לעיל שריג א'. וכאן מעתה אחי ורבותי נבואה נא כעת להדר את פני הזקנים הגאונים ז"ל בהספידנו. להני חרי שלטי הגבורים המפורסמים בכל קלוי ארץ ה"ה אדמו"ר הגאון הגדול זקן הגאונים רשכבה"ג המפורסם הצדיק מרן ר' **יצחק אלתרן** זצ"ל אב"ד רקאוונא. ובז"ר הגאון הגדול המפורסם הצדיק מרן ר' **ירוחם יהודא לייב** זצ"ל המד"א דמינסק. ומה' אבקש עור לסדר תהלות הגאונים ז"ל כראוי להם. בתורתם וחסידותם ומע"ט שלהם. ולעורר לבנו צנכי בזכרונו אשר שני מאורות הגדולים הללו נלקח מאתנו בעת אחת בחודש שבט ואדר דהאי שתא. עלינו נאמרה היום לשון הגמ' בנדה פ"ד (דל"ו) חזינן דפרחי אשא מהאי פוריא להאי פוריא (המה הת"ח וגדולי הדור שנקראים הדסים) כמבואר במגילה (ד"ג) שפורחים ברוח קדש על כנפי נשרים מהאי פוריא להאי פוריא להספיד להגאונים הללו זצ"ל כחמת : **המלך** דוד ע"ה בגשאו קינה על שאלו ויהונתן בנו ואמר עליהם הלבי ישראל על במוותך חלל איך נפלו גבורים. והכוונה בזה נ"ל הכי דאיתא במד"ר על הקרא דועשית את הקרשים למשכן אמר משה להקב"ה עתידים ישראל לחטוא מה יהיה כפרתן א"ל אני לוקח לדיק אחד והוא יכפר ע"כ. ראינו מזה דמלך כפרת עון

הדור שני שלוקח הקב"ה מישראל רק לדיק אחד ובקרבתן זה לחוד שני לכפרת עון. וע"ז י"ל שבא דוד המלך ע"ה לקונן על שאלו ויהונתן בנו ואמר הלבי ישראל זה היה ללבי ישראל אם על במוותך היה רק חלל אחד דאז יש לך קלת תנחומין שהקב"ה לקח מעולמו לדיק זה שהוא יכפר על הדור כמשכן. אך איך נפלו גבורים שני גבורים יונתן ושאלו ואיזה תנחומין יש לנו לקבל ע"ז בלקיחת שני הגבורים הללו דמלך כפרת הדור שני באחד (ושבו ראיתי בכתב סופר בפי' אחרי שפי' כה"ג בקלרה ע"ס). והנה כמקרה זה דשאלו ויהונתן בנו כן קרה לנו כעת. ויש לנו לקונן ג"כ כזה. הלבי ישראל אם על במוותך היה רק חלל אחד שנשחלק מאתנו בחודש שבט מו"ר הגאון מהר"י"ל זצ"ל. והיה לנו תנחומין מעט שבא לקרבן לכפר עון הדור. אך אהה? אוי לנו אוי שבחודש אדר דהאי שחא נפלו גבורים ונלקח מאתנו ג"כ האדמו"ר הגאון רשכבה"ג מהר"א זצ"ל :

והנה במד"ר בפי' חיי שרה איתא וז"ל ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה מהיכן בא ר' לוי אמר מקבורתו של אביו בא (ובכתב סופר ראיתי בזה"ל מהספידו של אביו בא) א"ל ר"י והלא אביו קבורתו קדמה לקבורתה של שרה ב' שנים. אלא מהיכן בא מהר המוריה ומתה שרה מאותה זער לפיכך נסמכה עקידה לפרשת חיי שרה ע"כ. ורש"י בחומש פ' ויבא אברהם מבאר שבע לספוד כו' כתב ונסמכה מיתת שרה לעקידה יחזק לפי שע"י בשורת העקידה שנודמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחת נשמתה ממנה ומתה ע"כ. וכתב הש"ח ע"ז בשם הרא"ם וז"ל לאו בסמיכות הפרשיות קאמר דא"כ הל"ל זה בתחלת הפרשה. ועוד מנ"ל שאין זה מקומו אלא בסמיכות זמניות דקבלה היתה בידם שמתה סמוך לעקידה ומסמיך ליה אקרא ויבא אברהם ע"כ. ויש לעיין בפי' הרא"ם

מת אלא אפשר דשנים שלמות חי אביו
 רק ר"ה שנה. אבל עוד היה חי חדשים
 וימים טובא גם אח"כ בשנת ר"ו ומת
 בסוף שנת ר"ו. אך יען שלא נשלם שנה
 תמימה משנת ר"ו ושנים שלמות לא היה
 לו רק ר"ה שנים תמימות מש"ה כתיב
 בקרא רק ר"ה שנה דזהו חשבון השנים
 שלמות שלו. וי"ל ששנים שלמות חשיב
 הקרא ולא שנים מקוטעות. (ועיין במגילה
 (ד"א ע"ב) בגמ' שם בהס"ד בזמנין שנת
 המלכים דשבעים שנה והבן) ובשרה דכתיב
 בה קכ"ז שנה י"ל דס"ל לר"ל דהני קכ"ז
 היו שלמות וכשנשלם לה קכ"ז שנה באותו
 היום שגולדה באותו היום משה כמו שאמרו
 חז"ל על הקרא דאח"כ מספר יומך אמלא
 דהקב"ה ממלא שנותיהן של לדיקים מיום
 ליום ומשנה לשנה ואמרו על משה דבז'
 באדר נולד משה ובז' באדר מת כמבואר
 במגילה. וכן י"ל שהיה באמנו שרה הדקת.
 ולפ"ז י"ל הכי כדומה לאביו דאברהם נשלם
 ר"ה שנה באחד בתשרי שאז נולד. ותיה
 אח"כ כמה חדשים עד סוף אלול חסר יום
 אחד מהשנה המימה ומת. וכיון שלא נשלם
 בתמימות שנה זו ורק ר"ה שנים היו
 שלמים מש"ה חשיב הקרא אליו רק ר"ה
 שנה. ושרה כדומה נולדה ג"כ בא' בתשרי
 ומתה ג"כ באחד בתשרי והיה לה אז קכ"ז
 שנה תמימות בימים וחדשים. ולחשבון זה
 נחאחר מיתת אביו של אברהם מיתת
 שרה רק שנה תמימה ויום אחד ותו לא
 דאם היה אביו חי עוד אותו היום עד
 אחד בתשרי אז היו לו ר"ז ואז היה לשרה
 קכ"ז שנה. ואם נאמר כן א"ש דברי ר"ל
 ולא קשה עליו קו' ר"י דהמד"ר דלעיל.
 והוא דעיין בזיר"ד (סי' של"ד) דכתב דאף
 על חכם אין מספידין עליהם יותר מי"ב
 חודש וכן חכם שבא שמועטו לאחר י"ב
 חודש אין מספידין אותו ע"כ. והוא מהגמ'
 דכסובות (דק"ג) בהך דרבינו הקדוש.
 וביבמות (דע"ט) דאמר דוד שאול נפקי
 ליה

הרא"ם דמדברי המד"ר דפליגי ר"ל ור"י
 מהיכן בא מוכח דלאו מזר הקבלה לחוד
 אר"י כן דאל"כ לא הוי ליה לר' לוי לאפלוגי
 על ר"י בזה והבן. וכן יש לדקדק על מ"ש
 הש"ח שם עוד ע"ז שפי' רש"י שזומן בנה
 כו' דאל"כ למאי נפ"מ כהז רחמנא ויבא
 אלא בא לומר שבא מהר המוריה כו'
 ע"ש. וק"ק דזה ניחא לר"י אבל לר"ל
 דלעיל עדיין קשה למאי נפ"מ לנו אי בא
 מהספרו של אביו אל. אמנם בלא"ה נמי
 קשה טובא על דעת ר"ל האך לא חש
 לקו' ר"י דמיתת אביו היה ב' שנים קודם
 כי שנתו היה ר"ה שנה ובן ע' שנה
 הוליד לאברהם ומה עוד קל"ה שנים וכשמת
 היה אז אברהם בן קל"ה שנה ושרה קכ"ה.
 כי כששרה הייתה בת ל' היה אברהם בן
 ק'. ושרה מתה בת קכ"ז הרי יש כאן
 מזמן מיתת אביו של אברהם עד זמן מיתת
 שרה ב' שנים וא"כ קשה טובא מ"ט לא
 חש ר"ל לזה. ועל דברי ר"י בהמד"ר
 במ"ש ומתה שרה מאותה לער נמי יש
 לדקדק דאמנו שרה שהיתה לדיקת כ"כ לא
 תקבל זה בשמחה מה שאמר הקב"ה לאברהם
 להעלה לעולה לבנו כמו שקבלו זה אברהם
 ויחזק בנו. עד שמתה מאותו לער. ועוד
 אחר שזכתה לראות שלא נשחטה וקיימו
 אברהם ויחזק מזהו זו במסירת נפש וגם
 יחזק חי א"כ אותה שעה הוי לה להיות
 לשמחה גדולה ולא ללער דמאי דהוי הוי
 ועתה הוא חי. ובין לר"ל ובין לר"י יש
 לדקדק מאי שו"ט כלל בזה מהיכן בא הלא
 י"ל פשוט שאברהם היה מקודם בבאר
 שבע כדפרש"י ושרה מתה בחברון ועז"א
 הכתוב ויבא אברהם מבאר שבע לספור
 לשרה בחברון :

והנראה

לי בכ"ז בס"ד לבאר אחת
 אל אחת הכי ומקודם נבאר
 דעת ר' לוי בזה. וי"ל דר"ל ס"ל הכי
 דמ"ש הכתוב על מיתת אביו שמת בן ר"ה
 שנה. ה"פ דלאו ביום שנשלם לו ר"ה שנה

ליה י"ב ירחי שתא ולאו דרכיה למספדיה
 (עיין בזה"ג) ע"ש. מבואר מזה דיותר
 מי"ב חודש אין דרכיה למספדיה אבל בחוך
 י"ב חודש עדיין דרכיה למספדיה. ולפ"ז
 ה"ג בהך דאברהם י"ל כן שעסק בהכפרו
 של אביו ביום שגשג י"ב חודש למיתתו.
 (ויזו זה דהשלמת י"ב חודש ממותת אביו
 או אמו המנהג מדור אחר דור גם עכשיו
 להזכיר נשמת הנפטר ביום זה כידוע) וביום
 הזה הספידו אברהם לאביו הספר האחרון
 שלו בבכי רב. וזה היה כדומה בסוף
 חודש אלול. ובתחילת חודש חשרי שמע
 אברהם כי מתה שרה אשתו ובא מהספרו
 של אביו להספדה של שרה כמעט תכופים
 יחדו ומעתה מבואר היטב דעת ר"ל.
 ור"י י"ל דר"ל דמיתת אביו היה ב' שנים
 קודם כו' וא"כ בשנת הב' שמת אביו לא
 הספידו כלל. ולפ"ז רחוקה טובא הספידא
 של שרה מהספידא של אביו לא פחות
 משנה שלמה מש"ה שפיר מקשה ליה ר"י
 והלא כו' והבן. ובדברינו יש לבאר דברי
 המד"ר ע"ז דויהיו חיי שרה וז"ל הה"ד
 יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה
 ע"ש ובכוונת המד"ר מאי קשור הוא זה
 להך דויהיו חיי שרה רבו המבארים ע"ז.
 ולפ"ד י"ל הכי דהמד"ר הולך בשיטת ר"ל
 דלעיל שאמר מהיכן בא מהספרו של אביו
 בא. א"כ קשיא ע"ז קו' ר"י דהמד"ר על
 ר"ל. וע"ז בא המד"ר בזה לסלק קו' ר"י
 ומפרשי ע"ז דידע ה' ימי תמימים כו'
 ופי' המד"ר ע"ז שם כשם שהם תמימים
 כך שנותיהם תמימים ר"ל תמימים מיום
 ליום ומחודש לחודש. כמלא לפ"ז דשרה
 ג"כ מתה ביום שגולדה. ומעתה א"ש הקרא
 דאח"ז דכתיב ויבא אברהם כדעת ר"ל
 דלעיל והבן :

והנה

בילקוט איתא הכי יודע ה' ימי
 תמימים זה שרה ונחלתם לעולם
 תהיה זה שאמר שני חיי שרה ע"כ. ופי'
 הגאון בעל פנים יפות ע"ז דכוונתם דלפי

מאי שאמר דהמע"ה ממתים ידך ה' ממתים
 מחלד חלקם בחיים שבעבור זה שזכו להשלים
 שנותיהן יש להם חלק לעוה"ב כמו שמיינו
 להפך שאדם נענש בעבור שגרם שלא
 להשלים שנותיו. וז"ש שבעבור ששנותיהן
 תמימים בעבור נחלתם לעולם תהיה והיינו
 דאמר דרש זה על שני חיי שרה ע"ש.
 וג"ל ברור דכ"ז אינו רק במקום שהלדיק
 הולך מעולמו מלד שהגיע עתו למות לחוד.
 אבל כשהלדיק מות צעון הדור לכפר עליהם
 או שלא יראה ברעה או ל"ש כלל זה
 שבאותו היום שגולד באותו היום ימות
 והמילוק בזה מבואר בקל. ובזה יש לבאר
 היטב הא דאמר משה לבני ישראל בפ'
 וילך בן מאה ועשרים שנה אנכי היום
 ודרשו חז"ל ע"ז דהיום שא"ל שביום זה
 גולדתי וביום זה אמות והביאו רש"י בחומש
 שם. ויש להבין הכוונה בזה שהודיעם
 שימות ביום זה שגולד. וי"ל הכי שמשה
 דבר גדול בישר להעם בזה והוא שלא
 יפחדו אזלי מיתתו בא מלד עון הדור
 לכפר על העם כחמאם או שלא יראה
 ברעה וא"ל דהני ב' דברים אין כאן
 במיתתו. וחזק להם הדבר שמתתו ביום
 שגולד ואלו היה מת ביום אחר מיום שגולד
 יש להם לפחד ממקרה זה על הני ב'
 דברים דלעיל דבלדיקים הקב"ה מונה
 שנותיהן מיום ליום כו' ולמה מיתתו ביום
 אחר בודאי מראה זה על הני ב' דברים
 דלעיל אבל עכשיו דמיתתו הוא ביום שגולד
 ממש ויש כאן רגלים לדבר שלא מה מלד
 הני ב' דברים כלל רק הגיע עתו ליפטר
 מן העולם מטעם שאין מלכות נוגעת
 בחברתה אפילו כמלא נימא והגיע העת
 דיהושע יהיה מנהיג העם וזהו סיבת מיתתו.
 ובזה יש לבאר בטוב טעם כונת רש"י בפ'
 וילך שמהפך הסדר דמעיקרא מבאר רש"י
 הלשון דלא אוכל עוד ללאת ולבוא והדר
 לין לשון היום ומבאר כמ"ש דבריו לעיל.
 ובקרא כתיב היום קודם דז"ל תקרא בן
 מאה

מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד ללכת ולבוא והלא דבר הוא. ולפ"ד י"ל כוונתו הכי דע"ז דלא אוכל פרש"י יכול שהשם כחו ת"ל לא כהה עיני ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע. וה' אמר אלי זהו פי' לא אוכל כו' לפי שה' אמר אלי ע"ם הרי גילה להם משה דבר זה שהמלכות ניתנה ליהושע מעכשיו. ועפ"ז א"ש מה שאל להם משה בלשון היום דביום זה נולדתי כו' לחזק כ"ז יותר שרק מלך המלכות דיהושע הוא מה ולא מלך הני ב' דברים דלעיל וכמ"ש. ומש"ה ליון רש"י לבאר הק דהיום אח"כ ומכוון בזה לכל מ"ש כנ"ל. ובכוונת הילקוט דלעיל דמביא הק דרשא דידוע ה' ע"ז דחיי שרה לפמ"ש לעיל יבואר כ"ז יותר דמש"ה אמרו כ"ז כאן לרמוז דשנותיהם היו המימים ונתקיים בה הקרא דאת מספר ימך אמלא יען שהיא תמימה היתה כל ימיה כמו שאמרו חז"ל ע"ז דבת ק' כבת כ' כו' ולזאת ונחלתם לעולם תהיה יען דכל שני חיי שרה כולם שוים לטובה ובאו בכ"ז ליישב לשון הכתוב דויבא אברהם לספור כו' מהיכן בא וס"ל להילקוט ג"כ כדעת ר' לוי דלעיל דמהספדו של אביו בא. ובא הילקוט בדבריהם לסלק קו' ר"י בהמד"ר על ר"ל וכמ"ש לעיל ודוק :

ועתה

אחי ורבותי כמקרא זה דויבא אברהם לספור לשרה מהיכן בא לדעת ר"ל מהספדו של אביו בא ושבר על שבר יחדו הודבקו. ועוד דמתחו על פני אברהם. כן נאמר דבר זה היום על בני אברהם שבאנו היום כל זרע אברהם להספיד לארמו"ר הנאון מהרי"א ז"ל. ודע מהיכן אנו באים להספידו אחי לנו אחי? מהספדו של מו"ר הגאון מהרי"ל ז"ל אנו באים. עוד דמתחו על לחיינו אנו מתאספים בקהל עם להדר פני זקן הגאונים מהרי"א ז"ל ולהספידו שנשתלק

מאתנו. גדול כיום שברנו מי ירפא לנו. ספדי תורה כי נפלה נזרך! נפלה עטרת ראשנו!

והנה המקוץ אמר מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלים מה אשוב לך ואנחמך בתולה בת ליון כי גדול כיום שברך מי ירפא לך. ופי' הגאון בעל כתב סופר ז"ל (הביא דבריו בנו באהל לאה שם) הדמיון לים כמו הים שכל הנחלים הולכין לים ויונקין ממנו כן היה ירושלים וליון. וכן כל לדיק וגדול הדור. וכמו שא"ס הים ירומם גליו וירגשו ג"כ הנחלים ברוח סועה וסער כן הגדול הדור באבדו כרגש כל ישראל ע"ש. וכן אנחנו יש לקוץ היום קינה זו מה אעידה ואדמה לך הבת קאוונא ומינסק. מה אשוב ואנחמך הבת ליטא וזאמוט כל הנחלים הלכו אל ים החלמוד דגאונים ז"ל. מארבע כנפות הארץ ינקו מים אין מים אלא תורה מבאר יצחק ונחל יצחק ועין יצחק (סגרי ארמו"ר הגאון מהרי"א ז"ל) ועתה אהה? נפסק המעין ויבש האילן. ארי' דשאג באורייתא תדירא יומס ויליה ולא פסק פומי' מגירסא. ופחאוס נפסק קול הארי החי. אריה דבי עילאה ונח נפשיה. והנה כהאי ספדנא דאמר במ"ק בפרק וא"מ וכ"ה במגילה כי נח נפשיה דר' זירא דפתח עליו ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה. ארץ זבי גדלה שעשעיה. אחי נח לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה. כן בהתעוררות דברים הללו יש לנו ג"כ לפתוח היום בהספידא דהני שני הגאונים ז"ל. ובעת שבאה השמועה לנו (בחודש שבט) מפטירת הגאון מהרי"ל ז"ל אמרתי עליו בהספדו. ארץ בריסק הרה וילדה (כי שם נולד) ארץ סעליץ ופרווינא גדלה שעשעיה' (כי בראשונה היה כסא הרבנות שלו שם. שם לחם במלחמתה של תורה. משם ילא פרסום שמו נאון „וגדול" בכל תפלות ישראל). אחי נח לה אמרה העיר מינסק כי אבדה

כלי חמדה. והשמש בא בלהרים פחאום. ועל השמועה האיומה שבא (בחודש אדר) כי נפטר ונסחלק גאון דורנו אדמו"ר מהרי"א ז"ל. וקול ברמה נשמע בקול בוכים מכל כנפות הארץ שהגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל איננו. אמרתי בהספדו עליו. ארץ ליבא הרה וילדה (כי נולד סם). ארץ זאמוט גדלה שעשויה רבות בשנים. אוי נא לה אמרה ארץ כל בושבות בית ישראל בכל קלוי חבל כי אברה כלי חמדה. הגאון מהרי"א ז"ל היה עמוד אשר כל בית ישראל נשענים עליו. וקן הנאונים וראש הנאונים. וממשינותיו ילאה הוראה לכל ישראל. שמו הגדול היה דגל האחוה והאחדות והשלום לכל בני ולכל המפלגות. גדול כים שברנו. מי ירפא לנו. ה' יגדור פלואת עמו ישראל:

(ג) הדרין לדלעיל והנה אחרי שבארנו לעיל דעת ר"ל ור"י בהמד"ר דמהיכן בא. נביא עוד בזה להבין במאי פליגי ר"ל ור"י דלר"ל מסתברא ל'י' לפרש דמיתת אביו והספדו נמשך עד מיתת שרה רק שנה ומעט ימים נתרחקו ביניהם. ור"י ס"ל שהיה הרחק ב' שנים בין מיתת אביו למיתת שרה. ובדבר זה זריכין להאריך קצת ולברר כ"ז היטב בס"ד. איתא בסנהדרין (דס"ט) בפרק בן סורר דאמרי דורות הראשונים היו מולידין בני שמונה שנה וש"ט הגמ' בזה מג"ל ובצ"י לה"ר מהבא דכתיב אלה תולדות תרח. תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן. אברם גדול מנחור שנה ונחור גדול מהרן שנה נמאל אברהם גדול ב' שנים מהרן. וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים כו' ור"א יסכה זו שרה כו' כמה קשים אברהם משרה י' שנין וקשים מאבוב הרתינ שנין אישחכח כי אולידה הרן לשרה בתמיני אולידה. ודחי הגמ' זה נומאי דשמא אברהם זוטא דאחוה הוה ודרך חכמתן

קחשיב להו דתע כו' ומסיק אלא מג"ל מהבא ובגלגל בן אורי כו' ע"ש כל הסוגיא. והנה לכאורה למסקנת הגמ' שיש לנו ראי' ממקום אחר דדורות הראשונים נולדו לח' שנים א"ל עכשיו לדחוקי דאברהם היה זוטא דאחוה ורק דרך חכמתן קחשיב. ומסתברא יותר לפרש כפשוטו וכסה"ד דגמ' דאברהם קודם. אך עדיין יש לעיין טובא בכ"ז דגמ' סם אמרו ת"ר המסוללת בבנה קטן והערה בה ב"ש אומרים פסלה מן הכהונה וב"ה מכשירים. אר"ח הכל מודים בבן תשע שנים ויוס אחד שביאתו ביאה. פחות מבן שמונה שאין ביאתו כו' לא נחלקו אלא בבן שמונה דב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים וב"ה סברי לא גמרינן כו' וע"ז קאי סם השו"ט דלעיל מג"ל כו'. והמבאר מדברי ר"ח דס"ל דפחות מבן ח' גם דורות הראשונים לא הולידו דל"כ גם בפחות מבן ח' הל"ל לב"ש שפסלה מן הכהונה. וכיון שכן אם נאמר דלמסקנת הגמ' אמרינן דאברהם נולד קודם נחור א"כ מלינו דדורות הראשונים נולדו לוא"ז שנים. וכ"ה במד"ר בצ"ר פ' ל"ח ופ' מ"ה דהרן לוא"ו שנים אוליד דאברהם גדול מהרןשתי שנים ושנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה ע"ש. וא"כ גם בפחות מח' שנה י"ל דלב"ש פסלה מן הכהונה לדעת המד"ר כיון שטעמי' דב"ש דגמרינן מדורות הראשונים. אלא ז"ל דר"ח ס"ל דמאברהם אין לילף כלל אף לפי המסקנא דגמ' ד"ל דדרך חכמתן קחשיב ואברהם היה זוטא שבאחוה. והרן היה קשים מיניה ב' שנים נמאל דכשהיה אברהם בן ח' שנה היה אז הרן בן י' שנה ואז לקח אשה. ותן שנה לעיבורה של מלכה ועוד שנה לעיבורה של שרה ואז היה אברהם בן י' שנה. אך עדיין קשה דא"כ הס"ד דגמ' סם דבצ"י לה"ר לזה דדורות הראשונים נולדו לח' מהך דאברהם וא"כ קשה לר"ח יותר מ"ט דר"ח דאמר דפחות

מבן

מִזֵּן ח' לֹא פְּלִיגֵי ב"ש וּב"ה דלפ"ז מוכח
מִצְבְּרָה דדורות הראשונים נולדו בפחות
מזן ח' וקשה עליה מיניה וביה. וראיתי
במהרש"א דכתב כה"ג ו"ל אך קשה דל
ח' חדשים לעיבורה של שרה ואשתכח בז'
שנין וד' חדשים אוליד הרן לשרה ותי'
ללא צעי תלמודא לדקדק טפי ממאי דצעי
דדורות הראשונות אולידו לח'. ותדע דהא
מוכח דמעיקרא הוליד הרן את מלכה
כדתיב אבי מלכה ואבי יסכה דמשמע
דמלכה גדולה מוסכה היתה אלא ע"כ
התלמוד לא צעי לדקדק טפי ממאי דצעי
כו" ע"ש. ולפענ"ד דבריו תמוהין מאד כמ"ס
דהתלמוד לא צעי לדקדק הלא הגמ' שם
קאי לבאר דעת ר"ח דלעיל ואם כאלמר
דר"ח יליף זה רק מאברהם קשה עליו
טובא מ"ט בפחות משמונה לא פליג ב"ש.
ודוחק לפרש דהשו"ט דהגמ' מהך דאברהם
לא בא בזה לחוד לבאר דעת ר"ח מהס"ד
לחוד אלא כוונתם להביא השו"ט דאברהם
והס"ד והמסקנא דילמא דרך חכמתן קשיב
ולסיים הראיה לר"ח מהך דבללאל ועי'
כ"ז יבואר דברי ר"ח בכל דבריו. דהאי
דאולידו לבן ח' ידעינן מבללאל. והאי
דאלמר ר"ח דפחות מזן ח' גם לב"ש לאו
בני אולודי הוא ולא יליף מהרן כמ"ס לעיל
הוא מטעמיה דמסיק הגמ' דדרך חכמתן
קשיב דכ"ז דוחק. ועוד קשה דא"כ ל"ל
לר"ח אליבא דאמת דאברהם היה זוטא
שבאחור נמלא דכשהוליד הרח לאברהם
היה בן ע"ב שנים וכל שנותיו היו ר"ה
שנים ומה לפ"ז אחר שהוליד לאברהם
קל"ג שנה וכשמת היה אברהם אז קל"ג
שנה ושרה קכ"ג שנה ולפ"ז קדמה מיתת
אביו למיתת שרה ד' שנים ור' יוסי ס"ל
במד"ר דלעיל דרק ב' שנים קדמה מיתת
אביה ממיסת שרה א"כ מוכח מר"י דס"ל
דאברהם נולד תחילה וא"כ קשיא מר'
יוסי ארז חסדא :

וירדעתי נראה לי בזה הכי דע"ז

דאלמדו שם שאברהם גדול מנחור שנה
קאמר המהרש"א ו"ל לעיל באחיתופל
ואליעם וכת שבע דסגי ליה בח' חדשים
לכל עיבור (כמבואר בגמ'). היינו צעבורין
שאין בזה אחר זה כגון הך דאחיתופל כו'
ובהך דחור ואורי ובללאל. אבל צעבורים
של אחים שהם בזה אח"ז כגון הך דאברהם
ונחור והרן אנו נותנים לעיבור אחד שנה
שלמה דאי אפשר שתעבר מיד אחר לידת
הראשון ממנו. וכן נ"ל בהך דלקמן דשם
גדול מחס שנה כו' דבאחים שהם עיבורים
בזה אח"ז אנו נותנים לכל עיבור שנה
ע"ש. ולדעתי נראה דמה שנותן המהרש"א
זמן שנה אינו כמ"ס הטעם בזה דאי אפשר
כו' אלא שכן היא בטבע עפ"י הרוז בני
אדם שנמשך מלידה ללידה לא פחות משנה.
אבל לעולם יש במליאות לפרקים שיהיה
בין לידה ללידה גם פחות משנה וכמו
שאכתוב לקמן ראה לזה מתולדות השבטים.
ולפ"ז י"ל לר"ח הכי דלעולם אליבא דאמת
ס"ל לידת אברהם היה קודם אף מלידת
נחור אך ס"ל בסדר איחור תולדותם לא
היה התרחקות טובא אלא נמשך משך זה.
כדומה ככלות ח' חדשים לעיבורה של
אברהם אז היה התחלת עיבור של נחור
וככלות ח' חדשים דנחור נולד הרן נמלא
לחשבון זה דאברהם קשיש מהרן שנה אחת
וד' חדשים. וכן שמונה ילדה הרן לשרה.
ותן גם לה מעיבורה עד לידה ח' חדשים
כמ"ס המהרש"א לעיל הרי כשנולדה שרה
היה אברהם בן יו"ד שנה ללא וחשב שנה
וד' חדשים דלעיל ועוד ח' חדשים הרי
בס"ה ב' שנים. וכ"ז כתבתי ללשון מהרש"א
דלעיל דכתב דל ח' חדשים לעיבורה של
שרה. אך עיקר דבריו בזה תמוה לי דל"ל
לעיבורה של שרה לחוד עד הלידה ח'
חדשים הלא סגי לשרה לחוד ליתן לעיבורה
רק ז' חדשים וחודש הח' שמוכר בגמ'
הבא דק להוסיף הרחק זמן בין לידה ללידה
אבל לא במקום שמדברים על חד עיבור
לחוד

לחוד. ואפשר ללא דקדק המהרש"א כ"כ
בלשניו וחפס לשון הגמ' דמוכיר ח' חדשים.
אך לפ"י יחסר חודש אחד מב' שנים. וי"ל
אף דיכול להיות בחולדותם כמ"ס לעיל
מ"מ אין הכרח לזה שהיה דוקא כן. וי"ל
הכי או דנחור נולד אחר עיבורה של
אברהם בט' חדשים וגמשיך בין לידה ללידה
ט' חדשים. או הרן אחר עיבור נחור
נולד לט' חדשים ועולה צין שניהם בט"ה
י"ז חדשים דקשים אברהם מהרן ו' חדשים
דהרן בעיבורה של שרה עד שהולידה
ובט"ה נמלא ב' שנים מולמלמות כנ"ל וא"ש
הך דשרה. אך עדיין קשה ממלכה שגולדה
קודם שרה. א"כ אם תתן ח' חדשים
לכה"פ בין מלכה לשרה ע"כ ל"ל שהרן
הוליד לז' שנים וד' חדשים וא"כ עדיין
קשה לר"ח כנ"ל. ואפשר לומר בזה הכי
או דמלכה ושרה תאומים נולדו ביום אחד
ורק מלכה ילדה ראשונה מבטן אמה ואח"כ
שרה ולזאת הקדימו הכתוב למלכה תחלה
דמקרא אין הכרח לומר שגולדו בזה אח"ו.
וי"ל בעיבור אחד נולדו שתיהם והשתא
הדר עולה החשבון מדוקדק ח' שנים ולא
יותר וא"ש דברי ר"ח. וס"ל דכיון שיס
לפרש כן טוב יותר לפרש כה"ג מלומר
שהולידו קודם ח' שנים. או י"ל דלעולם
לאו תאומים נולדו וכפשוטו דקרא דמעיקרא
גולדה מלכה ואח"כ בעיבור ב' נולדה שרה.
וקלט יש ראיה לזה מדלא מוזכר הכתוב
שתאומים נולדו כדרך שמוכרז בעיקב ועשו
ופרץ וזרח מוכח יותר לפרש שגולדו בזה
אח"ו. ולחשבון זה לעולם היה אברהם אז
עשר שנים ו' חדשים דכשנולדה מלכה
היה לאברהם עשר שנים שלמים והא
דכתיב צפ' לך י"ז ויפל כו' ויאמר בלבו
הלכן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים
שנה תלד. דמבואר מזה דקשים אברהם
משרה רק עשר שנים. י"ל דאברהם לא
הזכיר רק שנים שלמות שהיה להם אבל
לא חשב יתרון החדשים שהיה להם וכמ"ס

לעיל בשנה אביו. וכיון שאין יתרון על
שנת י"א רק חדשים ולא שנה תמימה לכן
אמר על נפשו בן מאה שנה כנ"ל (ועיין
בסנהדרין (דק"ו) בגמ' ששה חדשים נלטרע
דוד וראייתם ע"ז וע"ל אות ג' והבן).
ופי' זה עיקר שכן מוכח מהמד"ר דלעיל
דמלכה ושרה בזה אח"ו נולדו בזמנים
מיוחדים. אך אם נפרש כן ע"כ לכל
החשבונות לריבין לרחק מיתת שרה ממתת
אביו של אברהם בערך ב' שנים שאף אם
נאמר כמ"ס לעיל דמספר ר"ה דאביו של
אברהם דחי היה זה רק בחשבון שנים
המימות אבל עוד עלה ע"ז יותר כמה
חדשים דחי בשנת ר"ו אך יען שלא השלים
שנת ר"ו מש"ה ל"א הקרא רק ר"ה ולא
ר"ו מ"מ היה ג"כ מיתת שרה ג"כ קרוב
לב' שנים רחוק ממתת אביו דאברהם
נולדה לו כשנמלאו לו ע' שנה שלימות והיה
אברהם במיתת אביו קל"ה שנים ועוד כמה
חדשים שנכנס בשנת קל"ו ושרה היתה אז
אף כשנלרק החדשים רק קכ"ה שלמים
דאברהם הי' קשים מינה ב' שנים ו' חדשים.
וכשמתה שרה היתה בת קכ"ו שלמים דיודע
ה' ימי תמימים א"כ יש הרחק בין מיתת
שרה למיתת אביו לערך ב' שנים. ואף
אם תאמר דמח בכלות שנת ר"ו חסר יום
אחד או ימים עכ"ז היה רחוק ביניהם
ערך שנה ו' חדשים. וא"כ האיך נאמר
כדרשת ר' לוי דלעיל ע"ז דויבא אברהם
דמהספרו של אביו בא. דהן דנאמר דעסק
בהספרו של אביו כל י"ב חודש. אבל
יותר מ"ב חודש אין מספידין א"כ יש
הפסק בין הספרו של אביו להספרו של
שרה לכה"פ ז' חדשים וגם על משך רחוק
כזה ל"ס לומר דבא מהספרו של אביו והבן:

וביטור זה יבואר לנו הכל בין דברי
ר"ח דלעיל בין דעת ר"ל ור"י
בהמד"ר דלעיל. ומתחלה נבאר סוגית
הגמ' דסנהדרין לר"ח דבגמ' אמרו ע"ז
אלא

שמלינו בקרא בהדיא כן נקטינו. ואי קשיא
 ומלידת מלכה ושרה ע"ז י"ל בכמה אופנים.
 או שמלכה ושרה האומים נולדו. או שמלידת
 אברהם עד נחור לא נמשך רק ח' חדשים
 ועולה בס"ה ט"ז חדשים. וח' חדשים
 לעיבורה של מלכה הרי ב' שנים. ועוד ז'
 חדשים לעיבור של שרה הר"ז ב' שנים וז'
 חדשים. ואברהם היה קשיש משרה עשר
 שנים וז' חדשים וכמ"ש לעיל וא"ש דברי
 ר"ח מכל לך כנ"ל בס"ד :

ומעתה יש לבאר עפ"ז היטב פלוגתא
 דר' לוי ור' יוסי דלעיל
 בהמד"ר במאי פליגי. וי"ל דר"ל דאמר
 מהספרו של אביו צא ולא חש לקו' ר"י
 דלעיל דר"ל מפרש הני תולדות דלעיל הכי
 דשרה ומלכה האומים נולדו וכמ"ש לעיל.
 ומלידת אברהם עד הן נמשך רק י"ז
 חדשים ושרה ומלכה נולדו תאומים לז'
 חדשים וכן שמונה הוליד אחת הן אביהם.
 וכן חוספת להני ז' חדשים דכאן עוד י"ז
 חדשים דלעיל עולה בס"ה ב' שנים
 מלומלמות ולחשבון זה קשיש אברהם משרה
 י' שנים מכוונים בלא תוספת חדשים כלל.
 ואברהם נולד בתולדת לאביו ע' שנה
 שלמים בלא חוס' חדשים כלל. וכשמת לא
 נשלים לו שנת ר"י מש"ה לא חשיב הכתוב
 במספר שנותיו רק ר"ה שנה כמ"ש לעיל.
 ומה בכלות שנת ר"ו חסר ימים מעט.
 ושרה מתה בת קכ"ז תמימים ולחשבון זה
 בכלות י"ב חודש דמתת אביו שאז הספידו
 אברהם ההספד האחרון דתיך י"ב חודש
 במשך עוד ימים מועטים מתה שרה כמ"ש
 לעיל. וכיון שכן שפיר אמר ר"ל מהספרו
 של אביו בא וכמ"ש. וכ"ז לר"ל. ור"י
 י"ל דסובר שדוחק לומר דמלכה ושרה
 תאומים נולדו וכמ"ש קלת ראה ע"ז לעיל.
 ומפרש ר"י כפשוטו שנולדו בזה אחר זה.
 וא"כ לחשבון זה ע"כ ז"ל דאברהם היה
 קשיש משרה עשר שנים וז' חדשים לכה"פ.
 ולפ"ז רחוק היא מיתת אביו ממתת שרה

לערך

אלא מהכא אלה תולדות כו' ותופס הגמ'
 בהס"ד החשבון הרגיל יותר ברוב נשים
 דמעיבור לעיבור יש להם הרחקה מלר
 רגילות הטבע עפ"י רוב שנה מש"ה אמרו
 אברהם גדול מנחור שנה. ומ"מ ניחא
 דמסקי דאולידה הן לשרה בהמניא אולידה
 ולא תקשי ע"ז ממלכה כמ"ש לעיל די"ל
 לר"ח דס"ל בזה לפרש כאופן א' דלעיל
 דשרה ומלכה האומים נולדו. ומלכה יאלה
 ראשונה מבטן לכן הקדימה הכתוב בכ"מ
 למלכה ברישא וגאמר דז' חדשים מעיבורם
 נולדו שתיהם ואברהם היה קשיש משרה
 בערך ב' שנים תמימות. ועוד יותר משך
 החדשים דעיבור שלה וכיון שאין זה שנה
 תמימה מש"ה לא חשיב הקרא בדברי
 אברהם רק דהוא קשיש מינה י' שנים
 וכמ"ש לעיל. והשחא א"ש עיקר דברי
 ר"ח דאמר מחלוקת דב"ש וב"ה דוקא בבן
 ח'. אבל בפחות מבן ח' גם לב"ש לא
 פסלה מן הכהונה. הן דאף לפ"ז יוכל
 הגמ' להק' על ר"ח מניין לנו דאברהם
 ונחור נולדו בב' עיבורים הלא כמו שמפרש
 על מלכה ושרה שנולדו האומים כן י"ל
 בזה דכתיב הוליד את אברם ואת נחור
 אפשר דתאומים נולדו ביום אחד ולפ"ז
 נמלא דקשיש אברהם מהרן רק שנה אחת
 והרן לבן ט' שנים הוליד. ובבן ט' גם
 ב"ה מודה. אך עדיפא מקשה ליה דילמא
 אברהם זוטא דאחיה הוה כו' ודרך חכמתן
 קחשיב וחדע כו'. וכ"ז להס"ד אבל למסקנת
 הגמ' דמפרשינן להך דר"ח דילפינן זה
 מהקרא דבללאל כו' א"כ אחרי דידעינן
 משס דדורות הראשונים לח' שנים נולדו
 מעתה ל"ל למימר באברהם דדרך חכמתן
 קחשיב דהלא י"ל פשוט דמעיקרא נולד
 אברהם ואח"כ נחור ואח"כ הן כל אחד
 ואחד בפ"ע. והרן ג"כ אולידה לח' שנים
 וכמו שמלינו דבללאל. אבל קודם ח' ס"ל
 לר"ח כיון דלא מלינו שום מקום להוכיח
 דהולידו קודם ח' א"כ מסתברא לומר דרק מה

לידה ללידה והולידם בר שית וכן דעת ר"ל
בהמד"ר דאמר מהספרו של אביו בא וכמ"ס
לעיל כנ"ל בכ"ז כעת בס"ד :

(ד) **אמנם** עוד לריכין לבאר דברי
ר"ל דלעיל בהמד"ר

דעדיין יש לדקדק בכ"ז מי דחקו לומר
דמלכה ושרה תאומים נולדו לפ"ד דלעיל.
ולפרש הקרא דויבא אברהם לספור לשרה
כו' דמהספרו של אביו בא. וי"ל הכי וכו'
יתורץ לנו גם דקדוקי דלעיל בין על ר"ל
ובין על ר"י מ"ט לא מפרשי להקרא דויבא
כפשוטו דויבא אברהם מצאח שבט לחברון
לספור לשרה כו'. דק"ל דלפי מאי דאמרין
בגמ' ג' לבכי וו' להספר וכ"ה ביו"ד
(סי' של"ד) א"כ הבכי קודם להספר
וכאן כתוב הסדר להיפך ויבא אברהם
מעיקרא לספור לשרה ואח"כ ולבכותה
והל"ל להיפך ויבא אברהם לבכותה ולספור
לשרה. ובא ר"ל לתקן זה דמש"ה כתיב
כאן הספר קודם דמרמוז הכתוב בזה
דמהספרו של אביו בא. וישנן דעסק מקודם
בהספר אביו ע"ז בא הכתוב ג"כ כאן
להזכיר הספר תחלה ומסמך יותר הספר
להספר ואשמועינן לנו בזה דמהספר אחר
בא להספיד לשרה אח"כ וזהו מהספרו של
אביו בא וא"ש לישנא דקרא ומגד דקדוק
זה הוכרח ר"ל לפרש דמיתת שרה היה
תיכף אחר י"ב חודש למיתת אביו דאברהם
וכמ"ס לעיל. ולפ"ז ל"ל דמלכה ושרה תאומים
נולדו וידעינן מכ"ז שנות חיי שרה בחשבון
מדוקדק ימים ושנים וגם סדר תולדות
אברהם ושני חיי אביו וחדשיו הכל כמ"ס
לעיל. ור"י לא ניחא ליה לפרש דמלכה
ושרה תאומים נולדו וכמ"ס לעיל. לכן
מקשה על ר"ל והלא קדמה כו' ב' שנים.
ומאי דקשיא לן למה כתוב מקודם הספר
ואח"כ הבכי מתוך הכי דעיקר ביאתו
מהר המוריה בא ומעקידת ילחק וכמו
שאבאר בס"ד בסמוך. והנה לר"ל מגלה
לנו הכתוב בסיפור זה דמהספרו של אביו
בא

לערך ב' שנים. מש"ה מקשה שפיר ר"י
על ר"ל ומפרש ר' יוסי הק דויבא אברהם
מהיכן בא מהר המוריה בא ס"ל. וראיה
לכל מ"ס לעיל דמ"ס הגמ' מלידת אברהם
עד נחור שנה ז"א רק מן הסתם דעפ"י
רוב נשים נמשך מלידה ללידה שנה אבל
לאו שאין במליחות כלל שהיה לידת הב'
מלידת הראשון רק משך מספר ז' או ח'
חדשים. דעיין בספרי שרביט שהב' צפ'
וינא ע"ז דותהר לאה ותהר בין דכתבתי
שם להוכיח מהמשך הכתובים דשם דהריון
דלאה היה אחר נשואי רחל ונשואי רחל
היה אחר ימי המשחה דנשואי לאה וכן
הוא שיטת הריב"א ע"ס. ולידת כל הי"ב
שבטים היה במשך ז' שנים האחרונות
דאחרי שנולד יוסף אמר יעקב לבנין שלחתי
ע"ס. ולפ"ז נמלא דהרחקה מולד לולד
היה פחות משנה לכל אחד. אלא תיכף
כשנולדו לזה ושמרו ימי נדה תיכף אח"כ
נתעברו בולד השני. מוכח מזה דל"ל
דמליחות המיעוט יש שלא יומשך מבין
לבן רק מעט ימים ולא בעינן דוקא שנה
כנ"ל. (וראיתי שוב בספר מדרש אבות
שנדפס מחדש שמציא סדר תולדות השבטים
הכי. דראובן נולד ב' אלפים קל"ג י"ד
כסליו. ושמעון נולד ב"א קל"ד כ"ח טבת.
ולוי נולד ב"א קל"ד ט"ז ניסן. ויהודה
נולד ב"א קל"ה ט"ו ניסן ע"ס סדר תולדות
השבטים. ולפ"ד בין שמעון ללוי לא נמשך
רק ערך ד' חדשים. ודבר זה פלא דלא
מלינו כזה בדורות הראשונים ואפשר דט"ס
יש שם וא"ל כאן בזה). ובדרך המיעוט
הלזה יש להסביר נמי הקראי דאברהם
ונחור אליבא דאמת שאל"כ ל"ל דדורות
הראשונים נולדו לוא"ו שנה כמ"ס לעיל
בס' המד"ר. וזה ס"ל לר"ח לרוחק מאד
ומסתברא ליה יותר לפרש דנמשך בין לידת
אברהם ללידת נחור רק ח' חדשים כדי
להעמיד דהרן אולידו בר תמינא שנה כמו
שמלינו כן בבבלאל מלומר דנמשך שנה בין

בא טובא. א) דמספידים לאביו ואמו או חכם כל י"ב חודש ולא סגי ליה בז' או בל' יום כחכם ב"א. ב) עי"ז ידעינן גדול ההספד דאברהם שעשה על שרה בשבירת לבו טובא דכאשר נשלים לו אבילותו דאביו ועוד דמעחו על פניו בא עליו אבילות דשרה. ולר"י י"ל טונת הכתוב בזה לאשמועינן יקרא דשרה ואברהם מלא בזה היום עוד מעלות חדשות להגדיל עליה מעלותיה בהספדה. ומלא אברהם להגיד בשבחה היום גם ממעשה דעקיда דילחך בהר המוריה. וי"ל דזהו הרמז דמהר המוריה בא להספיד לשרה במעלותיה. וא"ש דכתיב מעיקרא הספד להסמיך זה להר המוריה עפ"ד ככתבתי. והענין דנמשך למעלה שרה בהספדה הך דעקיда ילחך י"ל הכי דלעיל דקדקתי על מ"ש ר"י בהמד"ר ומתה מאותה לער שלכאורה תמוה היא היאך שרה אמנו נלטער ע"ז דעקידת ילחך ולא קבלה מאהבה מלות ה' כאברהם וילחך. וראיתי בכתיב סופר שם בשם אביו הגאון חת"ם ז"ל שפי' הכי כי שרה מחמת שמחת בשורה זו ודביקות ילאה נשמחה בקדושה ובטהרה ומתה בשמחת מלוה שלא שמעה שלא נשחטה ע"ש. ואף אנו נאמר לפי דרכו בקודש לבאר לישראל דר"י בהמד"ר דאמר ומתה מאותה לער די"ל כוונתו דהיה לאמנו שרה ע"ה לער גדול ע"ז שלא זכתה לשמוע נבואה זו שאמר הקב"ה להעלותו לבנו לעולה וגם היא עבדה כמו אברהם לקיים מלות ה' באהבה רבה להביא לפניו בנה לעולה ומלער זה שהיא ג"כ בסוג עבודת ה' התמימה ילחה נשמחה בהתדבקות הנפש לה' בקדושה וטהרה ומתה. וכ"ז בא אברהם בהספדה לספר ברבוי מעלות שלה גם זה דהר המוריה. וטובא קמ"ל הכתוב במ"ש מהר המוריה בא והבן :

עוד י"ל בכוונת הכתוב בזה דמהר המוריה בא שבה הכתוב ליתן טעם

למה הגדיל אברהם ההספד יותר מהבני לפ"ד המפרשים ע"ז דכתיב ולבכותה בכ"ף קטנה. לרמז שלא בכה עליה טובא. ובזה יתורץ ג"כ הא דכתיב מעיקרא הספד ואח"כ בני. יען דההספד היה עיקר והבני טפל. והשתא יסולקו כל הדקדוקים דר"ל דכתבנו לעיל והוא דבגמ' מ"ק אמרי חנן חתנא דבי נשיאה לא הוה ליה ברי ביקש רחמים והוי לו. ביומא דהוי ליה מת. פתח האי ספרנא ששון ושמחה נהפכו לתוגה ששון ויגון הודבקו ע"כ. ודקדק הכ"ס ע"ז שם מה זה הספדא ולא אמר שבחא דשכבא כלל כראוי ע"ש. ופשוט י"ל בזה דהאי ספרנא לא מלא דבר מה לדבר בשבחה דנפל הוא. ואפשר שעוד לא כלו לו חדשיו רק בא בהספדו לעורר להעם שיבוננו על מאורע זו שהששון פתאום נהפכה ליגון שבדאי מראה לנו בזה לאות שיש עלינו הרבה חטאים שלא זכינו לשמח בשמחה זו בשלמות. אמנם הגאון בעל כתב סופר ז"ל ביאר הכי דכתיב בקהלת עת לשחוק. ועת לבכות. עת ספור. ועת רקוד. כל אחד יש לו זמן. יש עת לשמח חתן וכלה. ויש עת שמלוה לבכות על אדם כשר וכ"א בזמנו מלוה היא. אבל יקשה על האדם מאד כשהוא בעת שמחה אם שני דברים אלו מתאחדים יחדו ואין הטבע סובלת שני הפכים מן הקלה אל הקלה. ואומר כי ביום שהיה בן לחנן היו כל העם שמחים שהיה אהוב אלל בני מקומו ומת פתאום ולא היה באפשרי להספידו בראוי והסתכל עלמנו אלל באי עירו כי שמחה נהפכה לתוגה ששון ויגון הודבקו ע"כ אי אפשר לסדר שבחיו כראוי. ובזה בא הכ"ס ונותן טעם על אברהם למה באמת לא בכה הרבה על שרה הלקת כו. ומקשה המד"ר מהיכן בא שעיכב עליו לבכות עליה הרבה. ואמר שמעקידת ילחך בא בלב שמח שזכה לעקוד בנו וגם שם הובטח ונתברך בברכה כפולה. ומיד מתה

יש לדקדק כאן על פרש"י דמפרש אשמאי רשע כיון דאליבא דאמת ס"ל לת"ק דזקן וחכם בעינן. א"כ לפ"ז גם לפי הה"א ל"ל כלל להזכיר אשמאי רשע בהשו"ט. הלא לעומת חכם דמייירי בסוף ראוי לו לומר יותר אף בהס"ד בלשון זה יכול אפילו ע"ה. דההפך הלשון מחכם הוא ע"ה וההפך מלדיק הוא רשע וכאן מייירי הת"ק בחכם. ועוד יש להבין היטב לריה"ג דסובר דפי' דזקן קאי גם על יניק וחכים לחוד מ"ט לא מפרש מפני שיבה כאיסי דכל שיבה במשמע ושכן הל' כאיסי. ורש"י כתב לבאר זה דמדקפיד אהכמה אמרינן נמי שיבה לא זקן אשמאי קאמר. וגם דבריו לריך ביאור והבן. ולבאר כ"ז וגם לבאר ש"י רש"י ור"ם בהך דאשמאי נלפע"ד דרש"י ור"ם לשיטתייהו אזלי. דבב"ק ספ"ק (ד"ז) איחא ת"ר וכבוד עשו לו במוחו זה חוקי' מלך יהודה שיאלו לפניו ל"ו חלוצי כהף דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה והלא גם לפני אחאב עשו כן אלא שהניחו ס"ת על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה כו' עד קיים אמרינן לימד לא אמרינן. והאמר מר גדול תלמוד דהתלמוד מביא לידי מעשה לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי ע"כ. ופרש"י בד"ה מביא לידי מעשה אלמא מעשה עדיף. והק' התוס' שם בשם ר"ם דאדרבה מהכא דייקי ספ"ק דקדושין תלמוד גדול ממעשה. ואומר ר"ם דה"פ והאמר מר כו' וכיון שאנו אומרים קיים הרי אנו אומרים שלמד דאי לא שלמד האך קיים שהתלמוד מביא לידי מעשה כו' ומשני הא לאגמורי ליימד ודאי לא אמרינן דהא ודאי עדיף דמביא את הרבים לידי מעשה כשמתלמד ע"ס. (ובישוב דעת רש"י מהך דספ"ק דקדושין עיין בספרי שרביט הזהב חלק ג' בשער ז' מש"ס באריכות בס"ד) והמבואר מכאן לרש"י מעשה גדול שהיא התכלית ולר"ם ת"ג. וי"ל דרש"י ור"ם בהך דקדושין דלעיל צפי' דאשמאי אזלי

מחה עליו שרה לא היה אפשר לבכות הרבה. וזוה מיושב מה דקשה להמד"ר מהיכן בא וגם מאי שייכי עקידת ילחק לכאן ע"ס. ובדבריו יבואר לנו כל דברי ר"י דלעיל בהמד"ר ומש"ה מק' ר"י על ר"ל והלא קדמה מיתת שרה למיתת אביו ב' שנים דלפ"ז כל הוכחת ר"ל לפ"ד דלעיל אין והבן. ומבואר הכל מילמא בטעמיה בין דברי ר"ל ובין דברי ר"י בהמד"ר כנ"ל בס"ד. ובדרושי הארכתיו עוד בזה ואל"ל כאן יותר :

(ה) ועתה נהדר לראש הדרוש ולבאר עוד בס"ד הקרא דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן דלעיל. והוא דאיחא בקדושין (דל"ב) ע"ז וז"ל ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנא' אספה לי שבעים איש מזוקני ישראל (במדבר יא) ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח) איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע (פרש"י כל שיבה ואפילו זקן אשמאי) ריה"ג היינו ת"ק איכא בנייהו יניק וחכים. ת"ק סבר יניק וחכים לא ריה"ג סבר אפילו יניק וחכים. ובדף ל"ג (שם) אמרי אמר ר' יוחנן הל' כאיסי בן יהודה ע"כ. ויש לדקדק עובא בדברי הת"ק וריה"ג לפ"ד קשיא הני תרי קראי על חכם ל"ל. וסגי בקרא דוהדרת פני זקן לחוד ול"ל רישא דקרא דמפני שיבה תקום. וכן הק' התוס' שם ד"ה מ"ש והרא"ש והר"ן. עוד הק' התוס' שם בד"ה זקן אשמאי וז"ל פי' בקונטרס אשמאי רשע וע"ה. וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי והלא מלוא להכותו לבזותו ולזלזלו לכך פירש ר"ם אשמאי לשון שוממין כמו פתחי שמאי דמנחות (דל"ג) כלומר בור ועם הארץ כדמתרגמינן והארומה לא תשם וארעא לא תבור (בראשית מז) ע"ש. עוד

לשי' דב"ק אי תלמוד גדול אי מעשה גדול. ומקודם כבוד ליישב יתר הדקדוקים דלעיל. והוא דהספורנו כתב ע"ז דמפני שיבה תקום. וז"ל אבל תהדרו קדושי עליון. ומתם השיבה ברוב כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך לזקה תמלא. והדרת פני זקן. והם תופשי התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה. ואחר שהזכיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבוזת את השפלים ואמר וכי יגור אחך גר לא תוגו אותו אפילו אונאת דברים ע"ש. והנה בודאי לפי הבנת הספורנו בפסטי' דהאי קרא כ"ל דכוונת הכתוב דאמר ברישא שיבה על קדושי עליון היינו בעלי מעשים טובים שהמה קדושי עליון וכמ"ש ע"ז הספורנו הקרא דעטרת תפארת שיבה בדרך לזקה תמלא. וטעמיה דהספורנו בזה י"ל הכי דק"ל דתופשי תורה ולומדיה כתיב אח"כ בקרא והדרת פני זקן. וקשה ל"ל ב' קראי ועז"א דקרא דשיבה מרבה בעל מעשים טובים שהמה קדושי עליון. והדר אמר זקן על תופשי התורה ככ"ל. ולפי' זה מלינו בקרא מבואר מ"ע מה"ת דכמו שמורה לעמוד מפני ת"ח להדרו כן מ"ע מה"ת להדר פני בעל מע"ט :

וְהִנֵּה דבין זה אס מחויבים לעמוד מה"ת מפני בעל מע"ט א"ל כחבתי לעיל (אות א) דפליגי בזה הראשונים ז"ל. הר"ן והטור בהל' כבוד רבו ביור"ד אמרי שכל שהוא מוחזק בבעל מע"ט ואין ספק בענינו לריכים לעמוד מפניהם. והטור מוסיק ע"ז אפילו הגדולים ממנו בחכמה הרבה. והר"ן כתב שלא לזאת התורה בחכם אלא מפני שהחכמה מביאה לידי מעשים אלא שלא פירשה התורה במעשה כמו שפרשה בחכמה לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון החכמה נראה לכל. ולדעתם מבואר דבעל מעשה גדול מחכם דמעשה גדול וכפרש"י בספ"ק דב"ק דלעיל. אמנם הרמב"ן חולק ע"ז וכתב דלא אשכחן

קימה מפני בעל מעשים וכן נמשך אחריו הכ"י בשו"ע יור"ד שס. וכן דעת הב"ח (עיין כ"ז לעיל ומש"ס). והר"ן כתב שלא פירשה התורה במעשה. ולפ"ד הספורנו דלעיל רואין בזה דרך סלולה יותר שגם לבעל מע"ט פירשה הכתוב לקום מפניהם ולהדרם כמו לחכם. וע"ז בא רישא דקרא דמפני שיבה תקום דפי' קדושי עליון ובעלי מע"ט כמ"ס. וביסוד זה יבואר לנו הסוגיא דקדושין דלעיל היטב דמה שהק' התוס' על ריה"ג כיון דבהדיה שיבה נמי בעי חכמה. שיבה דכתב רחמנא ל"ל פשיטא כיון דאפילו יניק וחכם כ"ש שיבה וחכם. דמי גרע אס הוא זקן בהדי חכם והרא"ש הק' כה"ג גס לת"ק דריה"ג דחתי קראי ל"ל. י"ל בקל לדרך הספורנו דשפיר אילטרין תרווייהו חד לבעל מע"ט וחד לחכם. ואי כתיב חכם לחוד ה"א כהרמב"ן דרק חכמה היא העיקר. קמ"ל דמעשה גדול. וכיון שכן א"ש נמי טעמיה דריה"ג דל"ל כל שיבה במשמע כאיסי בן יהודה די"ל דטעמיה כמו דזקן קאי על אדם המעלה בפרט כמו תופשי תורה כן נמי יש לפרש שיבה על אדם המעלה היינו בעל מע"ט והם קדושי עליון דמהם השיבה ברוב וכדברי הספורנו. ובדרך זה נפרש ג"כ לת"ק דריה"ג דשיבה וזקן שניהם מדברים בזקנה. ושיבה מדבר בזקן בעל מע"ט. והדרת פני זקן קאי על זקן וחכם. ומבואר בזה היטב דברי ת"ק דאמר יכול כל שיבה כו' ת"ל זקן והפי' שאס כל שיבה במשמע אפילו אשמאי א"כ זקן ל"ל. וא"ל א"כ השתא נמי קשיא שיבה ל"ל כקושית הרא"ש ע"ז. י"ל דהשתא ניחא דהאי שיבה אחא לרבות בעל מע"ט וכמ"ס. אך כ"ז י"ל לת"ק ולריה"ג דבעל מע"ט פירשה לנו הכתוב בהדיא כמו חכם. אבל לאיבי בן יהודה דפי' שיבה כל שיבה במשמע וכן הלכה לא מלינו בקרא בהדיא שפירשה לנו לרבות בעל מע"ט ורק חכם ילפינן מוזקן

כריה"ג. ולפ"ז אין הכרח לנו מהכחוצים
ללריכין לעמוד מפני יניק ובעל מעש"ט
עפ"י ד"ח ותליא זה בפלוגתא דהר"ן והטור
והרמב"ן וב"י דלעיל והבן :

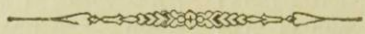
ובדברינו אלה יש לבאר היטב טעם
פלוגתתם דר"ט ור"ע
בספ"ק דקדושין דר"ט סובר מעשה גדול
ור"ע סובר דתלמוד גדול. די"ל דפליגי
בפלוגתא דת"ק וריה"ג ודאיסי דלעיל
דרט"ס כח"ק וריה"ג א"כ קשה אליבייהו
שיבה ל"ל. וע"כ ל"ל דשיבה קאי לרבות
בעל מעש"ט. וא"כ מדהקדימו הכתוב
לכתוב לשיבה שהוא בעל מע"ט תחילה
ואח"כ זקן שקנה חכמה ולא נכתב להיפך
מפני זקן תקום והדרת פני שיבה מוכח
דמעשה גדול. והחשוב חשוב קודם. ור"ע
סובר כאיסי בן יהודה שכל שיבה במשמע
ושכן הלכה. א"כ אינו מרומז בקרא כלל
בעל מע"ט ומש"ה אמר תלמוד גדול. (וי"ל
ר"ע לשי' דאמר ת"ג מש"ה דריש ר"ע
בגמ' את ה' לרבות ת"ח (ועיין לעיל שריג
א' מש"ס טובא בזה). והטעם דמוכיר
הקרא כל שיבה קודם ת"ח. י"ל או כמ"ס
בספרי כבוד חכמים ביתר החלקים לדעת
הרמב"ם דחכם ילר לריך לעמוד בפני זקן
מופלג. או י"ל הכי מפני שהכת דוקנים
הם רוב יותר מיניק וחכים דבעינן בו
שיהיה מופלג בחכמה כמ"ס החום' בקדושין
שם ומאחר שהן רוב הקדימן הכתוב תחלה.
וכה"ג כתב החסיד בעל חובת הלבבות ז"ל
בה' תשובה בפ"א על הקרא דתהלים
(ל"ב) דכתיב אשרי נשוי פשע כו' וז"ל
לפי שהלדיקים ב' מינים המה. א) הניולים
מן החטא ועון. ב) השבים מן החטא
והיו רוב לדיקים בעלי תשובה התחיל
המשורר ואומר אשרי נשוי פשע כו' ואח"כ
מוכיר הכת הב' אשרי אדם לא יחשוב ה'
לו עון. ואם כי היא קדימה במעלה כו'
וזכר הכת הואת באחרונה מפני מיטוט
מליאותה בכל דור ע"ס. וה"ג י"ל כאן

דזוקנים המה רוב ויניק וחכם מופלג
מיטוט מליאותם לכן מוכיר להם הכתוב
באחרונה אף כי היא קדימה במעלה ככ"ל.
וזוה יש לבאר לשון הכתוב (משלי ח) מות
וחיים ביד הלאון. וק"ק למה מתחיל הכתוב
תחלה במות ה"ל להזכיר הטוב תחלה
כדכתיב בצורה ראה נתתי כו' את החיים
ואת המות. ולפ"ד א"ש דזה הענין שמיירי
הכתוב בלה"ר המביאה למות ע"י הלאון
כדאמרי חז"ל ב"ב כולן באצק לשה"ר
ועיין בערכין (ד"ח) בזה. וכיון שהני רוב
לכן אמר הכתוב מות וחיים ביד הלאון ככ"ל.

ומעתה שבארתי לעיל דת"ק וריה"ג
מפרשים להקרא דמפני שיבה
על לדיק ובעל מעשים טובים מדויק שפיר
לשון הגמ' לת"ק יכול אפילו זקן אשמאי
לפרש"י דלעיל דאשמאי רשע וע"ה ודקדקתי
לעיל דמאי שייכי לתפוס רשע ככאן דהיפך
חכם הוא ע"ה ע"ס. ולפ"ד טובא קמ"ל
בזה שבזה מכווני ליישב כל דבריהם במסקנא
דאמר ת"ק דפי' דזקן הוא זקן וחכם ושלא
תיקשי ע"ז קו' הרא"ש א"כ לפ"ז שיבה
ל"ל עז"א בהס"ד יכול אפילו אשמאי רשע
וע"ה ת"ל זקן. ומהו ילפינן דע"ה לא
ורשע לא. אבל אם הוא חכם או שהוא
בעל מעשים טובים לריכין לעמוד בפניהם.
ועל חכם בא הכתוב דזקן. ועל לדיק
ובעל מע"ט בא הכתוב דשיבה כמ"ס
לעיל. ויען דאליבא דאמת לת"ק פי'
דשיבה קאי על לדיק ובעל מע"ט מש"ה
נקטי בהוה אמינא נמי על שיבה לשון
אשמאי שהוא רשע דהיפך הלדיק הוא רשע
וההיפך דחכם הוא ע"ה. ומבואר היטב
דברי רש"י דלעיל. וקו' החום' על רש"י
מבואר אללי בכבוד חכמים במ"א היטב
וא"ל כאן בזה. ומעתה י"ל דרש"י ור"ח
דכאן לשי' דב"ק אזלי דרש"י סובר שם
דמעשה גדול ולדרך זה יש לפרש גם לת"ק
וריה"ג כן דס"ל דמעשה גדול אם נפרש
כמ"ס

והתוס' לשי' אזלי דאמרי בצ"ק דתלמוד גדול א"כ אין לפרש הני תרי קראי כמ"ש הספורנו דא"כ למה הקדים הכתוב בעל מע"ט קודם ת"ח. וגם אין לפרש אשמאי רשע כפרש"י שלבד קו' ר"ח ע"ז בתוס' שם ישאר עוד ע"ז דקדוקי דלעיל לכן מפרשי אשמאי באופן אחר וקו' דלעיל לת"ק וריה"ג ל"ל תרי קראי משני נמי התוס' שם בתו' אחרים ומבואר בזה הכל ע"ג כנ"ל בס"ד :

כמ"ש לעיל לדרך הספורנו דכיון דת"ק וריה"ג מפרשין האי שיבה על בעל מע"ט והקרא הקדמו תחלה מוכח מזה דמעשה גדול. וסובר רש"י דגם איסי בן יהודה מודה לזה והא דמפרש כל שיבה במשמע ה"ט דמסתבר ליה לפרש יותר דבכל שיבה מיירי. או י"ל דסובר דלבעל מע"ט ל"ל קרא דמכ"ש ילפינן מחכס וכסדרת הר"ן דלעיל. ולשיטתו דמעשה גדול שפיר מפרש רש"י כאן אשמאי רשע וע"ה וכמ"ש לעיל.

כבוד שריג ג חכמים

דרוש זה יסודו לבאר עוד הרבה מקראי קודש ודרשת חו"ל בגדול מעלת ת"ח שעמלו בתורה. וכבוד הגאונים מהרי"א ומהרי"ד וצ"ל דלעיל (שריג ב) והרבה מאמרי חו"ל בענין ביאת בן דוד בבי"א

ס"ל לר"מ כהני תנאי ועו"א ר"מ כו' בחכמתו והבן. ובעיקר דברי ר"מ מוכרחים להאריך קצת בזה. ומזה נבוא ג"כ לענין שאנו עוסקים בשריג ב' דלעיל. הנאון בעל עיון יעקב ז"ל מצאח ראשית דברי ר"מ דכאן דס"ל דיש מיתה בלא חטא. ודאיטו מהא דמזינו צמד"ר צפ' בראשית בתורתו של ר"מ מלאו כתוב והנה טוב מאד זה המות ואי אין מיתה בלא חטא האריך אפשר לומר שעי' חטא יבא טוב א"ו דיש מיתה בלא חטא כי סוף אדם למות (ולדעתי נראה לבאר עפ"ד הא דאמר ר"מ שם והכל למיתה הם עומדין. ולכאורה גם זה משנה יתירה היא דהלא כבר אמר ר"מ סוף אדם למות. וי"ל דקמ"ל בזה דיש מיתה בלא חטא ועו"א והכל אפילו איש לדיק שאין בו חטא כלל למיתה הן עומדין כנ"ל) ומה"ע קאמר ר"מ בכתובות (דף עב) מאי והאי יתן אל לבו ע"ש בחידושים. ומכח ספרא דאיוב שהיה איש תם וישר כו' מוכח דיש יסורים

(א) **איתא** בצרכות (דף יד) א"ר יוחנן כד הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב (כ"ה הגי' בעין יעקב) אמר הני סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדין. אשרי מי שגדל בחורה ועמלו בחורה ועושה נחת רוח ליוצרו. וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב כו' ע"כ. ויש להבין בכאן טובא באריכות הלשון דר"מ בכ"ז ובעיקר דבריו וכונתו בכאן. ומקודם נבאר בס"ד מ"ש ר"מ ועליו אמר שלמה בחכמתו. האריך ר"מ בדבריו לכדודו ולשבתו לשלמה במעלת החכמה שלו. ולכאורה שפת יתר הוא לגמרי. וי"ל לדרך אגב קמ"ל דינא. והוא דבמס' ידים פ"ג מליין שם במשנה דהרבה תנאים ס"ל דקהלת אינו מטמא את הידים ולהני תנאי מבואר שם דס"ל דקהלת אמרה שלמה רק בחכמתו לבד ולא שרטה עליו ריה"ק או (עיין בעיון יעקב שם) וי"ל שכן

יטורים בלא עון. וא"כ ה"נ יש מיתה בלא חטא כמו שכתבנו בחידושינו בשבט (דף כה) שזה תליא בזה ע"ש עכ"ד הע"י. ובדבריו דר"מ ס"ל דיש מיתה בלא חטא יש לבאר היטב דברי הילקוט במשלי בקרא דאשת חיל כו' דאיתא שם דמותו בניו של ר"מ ואשתו שאלה ממנו תחלה אחד נתן לי פקדון ומבקש ממני שאתוררה לו אחזיר לו אמר לה פשיטא שלריך להחזיר לרבו. אח"כ הראה לו בניו מתים בכה ואמרה לו לא כך אמרת לי שלריך להחזיר פקדון לרבו כך ה' נתן וה' לקח ע"ש. והענין בזה דר"מ לא קיבל הלה בהעבה כאשהו ביאר בזה יפה הכ"ס בריש פ' שמות וז"ל כי בודאי בעל הפקדון שתבע פקדונו אחרי כלות זמן הפקוד והמפקיד לריך לו אין ביוש וחסרון אמונה לנפקד כמוכן. אבל אם המפקיד מבקש פקדונו תוך הזמן ודאי הוא מפני שאינו מואמין עוד לנפקד כי לא שמר היטב כראוי וכדי בזיון וקלף לנפקד ולכן ר"מ בלדקתו דימה בעלמו כי ה' לקח פקדונו ממנו תוך הזמן שפצע בשמירתו ואין לו נאמנות אלל השי"ת. ולכן בכה ולעק אבל היא החזיקה לר"מ ללדיק שבוענו לא מה רק בעל הפקדון לקח פקדונו כי כלה הזמן ונחמה אותו שפיר ע"כ ע"ש. ויש לחזק דבריו יותר שאשת ר"מ דברה לר"מ כשי' ר"מ גופיה דס"ל דיש מיתה בלא חטא כמ"ש הע"י לעיל. ולואת נחמה אותו לשי' ש"כ הוא לדיק ובלא חטא כלל מתו בניו דיש מיתה בלא חטא ובעל הפקדון לקח פקדונו מאהם ככ"ל:

והנה ביסוד זה דלעיל דר"מ גילה לנו בראש דבריו דס"ל דיש מיתה בלא חטא יבואר לנו כל דברי ר"מ בס"ד. והוא דאיתא בזבחים (דף קטו) ע"ז דכתיב ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ודרשי חז"ל ע"ז שם אל תקרי בכבודי אלא במכובדי דבר זה רמו הקב"ה למשה ולא

ידע עד שמתו בניו של אהרן. כשמתו בני אהרן ח"ל אהרן אחי לא מתו בניך אלא לקדש כבודו של מקום וכיון שידע אהרן שבניו יודעי מקום הם שחק וקבל שחר שנאמר וידם אהרן (ויקרא י) כו' ע"ש. וכתבו התוס' דהיינו שלא ידע מי הוא כדאיתא במד"ר קסבור הייתי או בי או כך כו'. וכתב העיון יעקב ע"ז וז"ל ונראה דהספק היה למשה לפי שג' כתרים הם. כתר תורה. וכתר מלכות. וכתר כהונה. ולא ידע איזה מהם חשוב יותר. לכן היה סבור כי שהוא כתר תורה או כך שהוא כתר כהונה ובאמת כתר שם טוב עולה על גביהם ונדב ואביהוא נקראים כתר שם טוב כדאיתא להדיא בילקוט ו' אר"י בר' סימון בעלי שם טוב נכנסו למקום חיים וילאו מתים וזהו נדב ואביהוא. ועכשיו ראיתי שהם גדולים ממני וממך שכתר שם טוב עולה על גביהן ולכך הזהיר ג"כ וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' עכ"ד. והנה במד"ר פ' שמיני על הקרא דויקריבו לפני ה' אש זרה כו' איתא מפני מה מתו שני בני אהרן שהלכו אחר משה ואהרן ואמרו מתי ימותו זקנים הללו ואני ואחיה ננהג הציבור. ולכאורה הדבר תמוה מאד דהלדריקים הללו שבחר הקב"ה בהם יותר ממשה ואהרן יקוו על מיתה משה ואהרן וידברו זל"ז מתי ימותו זקנים הללו כו'. ולפ"ד דלעיל י"ל קלח בזה הכי דלשם שמים כווננו לזה דראו שעל משה ואהרן היו הרבה תלויות מהעם בהנהגתם כמבואר בתורה הרבה פעמים. וע"ז חשבו דסבת הדבר יען שלמשה אין רק כתר תורה לחוד. ולאהרן כתר כהונה לחוד. אבל המה שזכו לכתר שם טוב שעולה על גביהם. ככתר שם טוב יהיה בידם להסתנהג להעם כרצונם ולהמשיך לבם לאביהם שבשמים ולא יתלוננו עליהם כל בני ישראל ולכונה הרגויה הזאת אמרו מתי ימותו כו' ככ"ל. וזכו דכמעלת כתר שם טוב שעליהם

לקח

לקח הקב"ה אותם להתקדש שמו ית' כנ"ל :
ועפ"ז נ"ל לבאר בנקל מ"ש ר"מ
 בצרכות וגפטר בשם טוב שכוון
 במעלה זו למיתת נדב ואזיהוא שנבחרו
 לה' יותר ממשה ואהרן מלד כתר שם טוב .
 ומעשה י"ל דסוף דברי ר"מ מקושר
 לחללת דבריו כד הוה מסיים ספרא דאיוב
 וכמ"ש לעיל דמזה מוכח דר"מ ס"ל דיש
 מיתה בלא חטא ור"מ לשי' אזיל במ"ש
 כאן וגפטר בשם טוב . והוא דמהרש"א
 בזבחים שם מוקשה וז"ל לכאורה משמע
 בלא מתו בניו של אהרן אלא כדי להתקדש
 שמו של מקום על ידם ולא מתו מפני
 החטא . ולעיל פרש"י מפני החטא שלא
 הוזהרו לפרוש כו' . וכן בפ' הדר (דף סג)
 בעירובין קאמרינן מפני החטא שהורו הלכה
 כו' (ועיין שם בפ' הדר במהרש"א) וכן הק'
 הרא"ס . והרא"ס תי' ע"ז דה"ק לא מתו
 בניך ביום ששרתה שכינה אלא כדי כו' .
 ודחה המהרש"א פי' שהוא דחוק לדבריו
 הל"ל לא מתו בניך ביום זה אלא כדי כו' .
 והגראה לפי ענ"ד לילך ג"כ בכאן כדרך
 מהרש"א ז"ל . אמנם בתום ביאר טובא
 והוא דבשבת (דנ"ה) מלינו פלוגתא בזה
 אי יש מיתה בלא חטא א"ל ור"א סובר
 אין מיתה בלא חטא והרבה תנאים ס"ל
 שם דיש מיתה בלא חטא . וג"ל דלר' אמי
 דס"ל אין מיתה בלא חטא אין לומר כלל
 דמיתת בני אהרן היה משום להתקדש שמו
 של מקום ע"י דכיון דאין מיתה בלא חטא
 וכדיליף ר' אמי זה מהקרא דהנפש החוטאת
 היא תמות . א"כ מסתברא דאף במקום
 שיש עליו חטא קל אך אם מטעם זה לחוד
 לא היה דינו למיתה עכשיו לא היה נגזר
 עליו מיתה מסבה אחרת שלא שייך לחטא
 רק הנפש החוטאת מלד עלם החטא לחוד
 היא תמות ודוק . וכ"ז לר"א אבל לאידך
 תנאי דס"ל דיש מיתה בלא חטא אליבייהו
 שפיר י"ל דמיתת בני אהרן היה משום
 להתקדש שמו של מקום ב"ה . ולפ"ז נ"ל

לר' אמי דלעיל דהאי קרא דהוא אשר
 דבר ה' לומר בקרובי אקדש (ויקרא י'
 פי' כמו שאמר ר' בזבחים שם דהא דכתיב
 וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות
 יט) זהו פרישת נדב ואזיהוא . ולא כר'
 יהושע בן קרחא שאמר זו פרישת כבודות
 ע"ש היטב בהסוגיא דשם וריב"ק י"ל
 דיסבור כהני תנאי דס"ל דיש מיתה בלא
 חטא וכ"ה מסקנת הגמ' בשבת שם .
 ולפ"ז י"ל שמתו בני אהרן משום להתקדש
 שמו של מקום . ואליבייהו נאמר לישב
 הקו' דמהרש"א והרא"ס דלעיל על הכ
 דזבחים מהא דפרק הדר כמ"ש מהרש"א
 שם ע"ז בזבחים דה"ק לא מתו בחטא זה
 אלא דעס סביביו נשערה מאד ובהם
 מתקדש ומתיירא שמו אם בלדיקים כך
 ברשעים על אחת כמה וכמה . והוא שא"ל
 משה הייתי סבור או בי או בך שאני
 ואתה יותר מקרובים אבל כשראה מיתתן
 אמר שהם נכבדים יותר ועליהם רמו לו
 ונקדש בכבודי במסובדי ליפרע מהם על
 עבירות קלות ומר כדא"ל בשחויי יין שלא
 הוזהרו ע"ז עדיין וכמה תנאי איכא בת"כ
 באיזה חטא מתו כו' ע"ש . ובדבריו יבואר
 הא דתפס משה רק אחד או בי או בך
 ולבסוף מתו ב' בני אהרן . די"ל דמשה
 חשב דמיתת הלדיק אז יהיה בשביל זה
 שע"ז יהיו העם נקיים מחטא דלדיק מכפר
 על עון הדור וע"ז דלכפרה סגי בלדיק
 אחד כמ"ש המפרשים . אמנם באמת היה
 מטעם אחר משום שע"ז יתקדש שמו ית'
 ולטעם זה ל"ש רק באחד דוקא וכשעושה
 דין בשנים יותר מתקדש ומתיירא שמו ית'
 אם צרכות לדיקים כך כו' . וכ"ז נ"ל שאינו
 רק להני תנאי דס"ל דיש מיתה בלא חטא
 אבל לר"א דס"ל דאין מיתה בלא חטא
 אין ללרף שום טעם אחר לבטת המיתה
 לולא שכן דינו מלד החטא לחוד ובלדיקים
 מדת הדין שולט בהם יותר ומלד חטא קל
 נענשים דעס סביביו נשערה מאד . אבל
 לא

שלמה טוב שם משמן טוב. ונתקדש שמו של מקום ב"ה ע"י אדמו"ר ז"ל וזכה למדרגת בני אהרן להתקדש ע"י שמו של מקום כמ"ש לעיל:

(3) והנה ב' ברכה כתיב ומשה בן מאה ועשרים שנה במוטו לא כהתה עינו ולא נס לחה. וסמך ליה כתיב ויבכו בני' את משה בערבות מואב שלשים יום. ודקדקו המפרשים (עיין ברמב"ן ב'פ' הולדות) מה זה שבחו ספי' הכתוב בכתוב הגופנים של משה שהיה בעל כח עד יום מותו. וכל לפי' רש"י שם שפי' לא כהתה עינו אף במוטו ולא נס ליטו לחלוותיו שבו. לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו עיי"ש. י"ל בקל והבן. ולבאר דעת רש"י הדק היטב ללפענ"ד להוסיף עוד חבלין לזה. והגמ' ב"ב בפרק חוקת הבתים (ד"ו) אמרי על ר' בנאה דהוי לין מערתא כו' כי מטא למערתא דאדם הראשון יתה ב"ק ואמרה לו נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עלמה אל תסתכל ע"כ וכתיב המהרש"א ע"ז אף שכמה בני אדם ראו את אדה"ר בחייו אפשר דלא הוהר להסתכל בדיוקני עלמה אלא לדורו בחייו אבל במיתתו אסור כעין קללת אלהים תלוי גם בשאר ב"א והבן זה ע"כ. והעיון יקב כתיב ו"ל ובאמת לפי פרש"י בשיטה זו לק"מ גדולים לדיקים במיתתו יותר מבחייו. ועי"ל לפי מאי דאיתא במפרשים בילקוט (ד"ו) שזיוו נשתנה אחר החטא וכ"ה בילקוט ראובני (ד"כ) וע"ד שאדם אחד החטא לא היה זיוו בללס אלהים רק נמשל כבהמות נדמו ובמיתתו נתכפר לו חטאו וחזר זיוו בללס אלהים לכך בדיוקני עלמה אל תסתכל כי לא יראני האדם וחי עכ"ד. והנה רואים מכ"ז דאף הרבה אבות העולם לבד ממשה ג"כ לא נשתנה האדם אף לאח"מ. ולפי' קמא דהע"י בלאחר מיתתו יש לו להאדם יתרון המעלה שיהיה אללו תואר פניו יותר מבחייו

לא מטעם זה שעי"ז יתקדש שמו של מקום בא עליהם חרב המות. הן אמת שכן הוא שבזה יתקדש שמו ית' אם בלדיקים כך כו' אך לר"א ז"ל דדבר זה ממילא בא. ולא דזה יגרום לו ממעל סבת המיתה כנ"ל. ולפי"ז ר"מ נמי דס"ל כהני הנאי דיש מיתת בלא חטא חליביה שפיר י"ל דסבת מיתת נדב ואביהוא הוא ג"כ מטעם ונתקדש במכובדי וכמ"ש מהרש"א. והטעם שבחר הקב"ה בהם יותר ממה שהארץ י"ל שהוא כמ"ש הע"י דלעיל יען שכתר שם טוב עולה על גביהן כמ"ש לעיל. ובוה נבוא לדברי ר"מ דברכות דלעיל דאחרי דר"מ גילה דעתו כאן בראש דבריו כד הוה מסיים ספרא דאיוב דס"ל דיש מיתת בלא חטא מסיק ואמר אשרי כו' ונפטר בשם טוב ועליהם אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב וי"ל שכוון בזה על מיתת נדב ואביהוא שמתו מלד מעלת שם טוב. וראיה מזה דשם טוב טוב מכחר כהוגה דאהרן שנמשח בשמן. ומכתר תורה דמשה שהתורה נקראת בכ"מ בלשון שמן כמבואר בחז"ל כנ"ל לבאר כונת ר"מ דברכות בס"ד ודוק:

והנה בהספידא על אדמו"ר בהרי"א ז"ל אמרנו דכל דברי ר"מ דברכות דלעיל יש לנו להכחיר היום על הגאון הנ"ל. עליו נאמר אשרי מי שגדל בחורה ועמלו בחורה מנעוריו ועד שעה אחרונה בחייו. ועושה נחת רוח ליוולדו שהמשיך לבות כלל ישראל לעבודת ה' ית'. העמיד עמודים רבים בכל תפלות ישראל לחוק את השערים המלוינים בהלכה אלו ת"ח שכדורנו במשען לחם ומשען מים להם ולביתם. וגדל בשם טוב ושמו הטוב דהגאון הנ"ל נחפרסם בכל קלוי תכל. ונפטר בשם טוב דמשעה ראשונה מחלו שמת בו רעשה כל העולם ע"י התלגרמות הן במדינותינו הן חו"ל ובשמו הטוב עלתה בשממו השמימה ועליו נאמר דברי המלך

מבחייו. ולכאורה לפ"י יש לעיין בהך דמשה לפרש"י דלעיל דהקרא קמ"ל בו דלא נהפך תוארו. וקשה מה חידוש יש בזה הלא בכל בני עליה לאחר מיתה מדרגתם גדולה יותר מבחייהם. ורואין בדרה"ר שלחמ"מ השיג זיוו בתוארו יותר מבחייו וי"ל הכי דבמשה איתא בקרא שזכה ע"י קבלת התורה לקרן עור פניו יותר מזיוו שהיה לו בטבעו מלד התולדה. כדכתיב בפ' תשא (ל"ד) ויהי ברדת משה מהר"ם ושני לחות העדות ציד משה ברדתו מן ההר. ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אמו. וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כו'. והנה בצרכות (דל"ד) אמרו ע"ז דכתיב שם לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים לך רד מגדולתך לא נחתי לך גדולה אלא בשבילם ואמרו חז"ל עוד באותה שעה נתגדה משה מפי צ"ד של מעלה (הביאו כ"ז רש"י שם) ושם (ל"ג) כתיב לך עלה מזה פרש"י ד"א כלפי שאל" בשעת הכעס לך רד אל" בשעת רליון לך עלה עיי"ש. ועפ"י יש לבאר היטב השבח דלעיל על משה דבמותו לא נס ליחו לדרך רש"י דלעיל די"ל דהכתוב מספר בשבחו שכתואר פניו שהיה לו בעת קבלת הלויות בה"ם שקרן עור פניו זכה גם לאחר מותו ולא נשתנה תוארו משעת קבלת התורה אף משהו. וקמ"ל בזה שלא תאמר דזכות זה דקרן עור פניו בא לו רק בחייו שאז נתן לו הקב"ה גדולה זו בשביל כלל ישראל שהיה רבם ומנהיגם. וא"כ ל"ש נתינה זו רק בחייו אבל לאחר"מ שעכשיו אין הוא מנהיג לישראל שנמסר אח"כ ליהושע אפשר שהני כהנים דעור פניו שזכה בקבלת התורה יוקח מאתו עכשיו כיון שבטל הסבה בטלה גם המסובב. וע"ז בא הכתוב לספר בשבחו של משה שלא נס ליחו כלל ולא נהפך תאר קרן עור פניו מאומה אף במותו.

והטעם בזה שלולי שראוי לו הגדולה דעור פניו משום שהיה נשיא העדה. גם מלד עלמו לחוד ראוי שתאר פניו שהיה לו ברדתו מן ההר שתואר זה יעמוד בו גם עכשיו במותו וזה דקמ"ל לא נס ליחו כו' ופרש"י כנ"ל: **והנה** אמרו חז"ל משה לא מת כתיב החס (בפ' כי תשא) ויהי שם מ' יום לחם לא אכל כו' מה החס עומד ומשמש אף כאן וימת שם משה עומד ומשמש. ולפרש"י דלעיל ולפ"ש יבוארו דכריהם בנקל דמשה לא מת כלל אף בגופו דמלד הטבע כשמת אדם נשתנה פניו ותוארו. והסבה לזה כ"ל פשוט דבמותו נוטל הקב"ה מאתו חלקו ולא נשאר בו רק חלק אביו ואמו לחוד כדאיתא בגדה (פ"ג דל"א) ומש"ה פניו נשתנה. אבל משה לא מת כלל דחלקו של הקב"ה היה בו גם לאחר"מ ולא נהפך תוארו כלל ובאותה מדרגה שהיה בהר שעומד ומשמש כן אף וימת שם משה עומד ומשמש כנ"ל:

והנה עוד אמרו חז"ל ע"ז דקרן עור פניו מהיכן זכה משה לקרני ההוד מזיו שנשתייר בקולמסו וביאר הכ"ם בפ' תשא הכונה בזה כי מסר ה' למשה סודות התורה שלא נכתב והוא הבין דרכה יותר מאהרן וזקנים כמ"ש ותחסרוה מעט מאלהים. והוא דיו שנשתייר בקולמסו היינו שלא נכתב בתורה ומה קרן עור פניו ע"ד חכמת אדם תאיר פניו. וסודות התורה לא מסר לישראל כי קלר שכלם מהשיג ולא אמר רק דברים פשוטים ופנימיות התורה הבין בעלמו ע"ש. ולדעתי נראה להוסיף ע"ז עוד דע"ז דאמרו חז"ל משה לא מת ראיתי צעיון יעקב מהגאון בעל חק יעקב במס' ידים בפ"ד דר"ה וכשלקה מה הוא אומר וז"ל לפי שהתורה בע"פ ניתנה למשה לבדו. ופי' בעל של"ה ז"ל וז"ל וזאת התורה אשר שם משה והוא נהג בו טובה ונתנה לישראל אפילו מה שתלמיד וטיק עתיד לחדש (עיין במגילה

שמה והלדיק בכ"מ הוא חי ולא אבד
אלא לדורו כנ"ל לפי ענינו דכאן .
ובדרושי בארתי כונת הגמ' במ"ש בעוה"ז
הכי דכל דבר שמועה והלכה שנאמרה
בעוה"ז מכולם יגיע חועלת למעשה וזהו
תכלית שלימות הלימוד כראמרו חז"ל
בספ"ק דקדושין ובספ"ק דב"ק תלמוד
גדול שמביא לידי מעשה . וכ"ז אינו רק
בעוה"ז שהוא מקום מעשה המלות שהיום
לעשותם משא"כ בעוה"ב ל"ש מעשה רק
קבלת שכר כמ"ש חז"ל היום לעשותם ומחר
לקבל שכרם ועו"א דוד שיאמרו שמועה
מפיו בעוה"ז דשמועה זו מביא לב"א למעשה
ועי"ז אוכה ששפתי דובבות בקבר משא"כ
עי"ז שיאמרו שמועה מפיו במחיבתא דרקיע
לחוד לא יבא למדרגה זו דשפתותיו כו' .
ובזה יבואר יותר במ"ש דוד יה"ר שיאמרו
כו' דה"פ דדוד התפלל שמועה שלו יכון
לאמיתה של תורה ושיהיה כן ההלכה
למעשה . ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא
אמרו חז"ל דסייעתא דשמיא היא . ולאו
פלפולא דאורייתא לחוד שאינם אליבא
דהלכתא דבעינן למדרגת שפתותיו דובבות
בקבר רק שמועה שמביא לידי מעשה
וכמ"ש . והקב"ה שמע להפלתו כדכתיב
ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו
ואמרו חז"ל שבכ"מ ה' כמוהו . וכמו לעינן
הלכה כן י"ל עוד במדת האדם ביר"ש
שארס אומר דבר שמועה שמועה זו מביאה
לידי יראה וקיום מלות ה' זוכה ששפתותיו
דובבות בקבר . וז"ש דוד בשרתי לך פי'
דכולל בזה תרתי א' הלכה למעשה כמ"ש
בפ' שופטים לך לך תרדוף . ב' עניני
מדות ומוסר שמביא לבני אדם לעוב הנה
שפתי לא אכלא (ועיין בעירובין בפ' הדר
דס"ג) בגמ' רב המטנא רמי ובמהרש"א
(שם) . והנה מי שלומד תורה בפיו ה"ז דומה
כאלו עומד ומשמע להקב"ה בבבבמ"ק
וכמו שאמרו חז"ל על הקרא דואת התורה
לעולם כו' דמי ששוקק בפ' עולם ה"ז

כאלו

די"ט) לך כל פעם שמחדשין חכמים דבר
שפתותיו דובבות בקבר וזה משה לא מת .
ונ"ל שזה הטעם במיתת משה יראה ב"ק
וימת משה ספרא רבא דישראל כי ת"ח
נקראים כופרים . וחמורים ד"ס שהיא
חורה שבע"פ יותר מד"ת . לכך נקרא משה
ספרא רבא דישראל לומר אף שהוא מת
אש"ה נחשב כאיש חי לפי שהוא ספרא
רבא דישראל ושפתותיו דובבות בקבר ע"ש .
והך מלתא דשפתותיו כו' היא בבכורות
(פ"ה ד"ל) וביבמות פרק האשה רבה
(דל"ו) וז"ל הגמ' שם אר"י אמר רב מ"ד
אגורך באהלך עולמים (תהלים סא) וכי
אפשר לו לאדם לדור בשני עולמים אלא אמר
דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהי רלון שיאמרו
דבר שמועה מפי בעוה"ז דאמר ר"י משום
רבש"י כל ת"ח שאומרים דבר שמועה
מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר כו' .
ופרש"י שם שיאמרו דבר שמועה מפיו
בעוה"ז שיהיו שפתי נעות בקבר כאלו
אני חי ע"כ . והע"י שם הוסיף ע"ז וז"ל
וזהו כי הוא חייך והחכמה תחיה את
בעליה . וכן כי חיים הם למולאיהם
בפה שפ"י כן אומרים שמועה מפיו ותחיה
את בעליה וזה בשרתי לך בקהל רב הנה
שפתי לא אכלא (תהלים מ) כלומר ע"י
שאמרתי הדבר בקהל רב כאמרו דבר
משמי ע"כ שפתי לא אכלא שיהיו שפתי
דובבות בקבר עיי"ש . ובזה נ"ל לקשר
הכי תרי מימרות דר' אלעזר במגילה
(דס"ו) אהדדי דז"ל שם אר"א אר"ח כל
האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה
לעולם כו' ואר"א אר"ח לדיק אבד לדורו
אבד משל לאדם שאבדה לו מרגלית כ"מ
שהיא מרגלית שמה לא אבדה אלא לבעליה
ע"ש וי"ל הכי דכיון דכל האומר דבר בשם
אומרו כו' א"כ בודאי השומע מת"ח איזה
שמועה אומר זה על שמו וכיון שכן
שפתותיו דובבות בקבר כמ"ש לעיל וה"ז
כאלו הוא חי וא"כ כ"מ שהיא מרגלית

ולא גם ליחו לעבוד עבודה משא ולערוך דברים לטובת אחב"י. וככל רעיון נשגב בענין בית ישראל לטובת הכלל כולם הגאון הנ"ל היה עומד החוץ עד יום מותו לחס במלחמתה של תורה עד שעה אחרונה. על אדמו"ר מהרי"א ז"ל יש לנו לומר שעודנו חי אף במותו ועדיין קרן עור פניו שהחכמה תחיה את בעליה. וזה בכל ימי חייו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא וכל בית ישראל הלכו לאורו בהוראה עליו כאמר הקרא דלעיל בשרתי לך בקהל רב הנה שפתי לא אכלא וכמ"ס לעיל ביאור ע"ז. הגאון הנ"ל ז"ל בשר לך בכל ימי חייו בקהל רב לך במשפט ודין ואו"ה. לך במדות העם להדריכס על ברכי התורה והיראה והניח לנו ברכה גם לאחר מותו להדריכנו במדות טובות מאד כמו שאכתוב לקמן צוואות אדמו"ר ז"ל וכל דבריו שם קודם הקדשים. ושמועותיו הרבות הנחיל לנו בירושה לעד חקוק בספר בספריו הקדושים שהניח אחריו ברכה לבניו אחריו. שמועותיו לאלפים ורבבות יאמרו תמיד משמו לדור דורים. כל בעלי הוראה יזכרו את נשגב שמו ימים ושנים. כל בעלי הועד מב"י יעלו את זכרו ומדותיו שלמד להעם רבות בשנים. ונאמר על גאון זה גם סיפא דקרא הנה שפתי לא אכלא דשפתותיו דובבות בקבר לעולם. ועדיין הגאון ז"ל חי ועדיין קרן עור פניו ואף במותו לא גם ליחו ולא נשתנה זיוו ותארו. במדת הענוה והשפלות התנהג הגאון מהרי"א ז"ל דרכו כל ימי חייו וזכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהל' כמ"ס לעיל לגבי דוד שהל' כמותו. ועליו אין לבכות כי כבר השלים את נפשו וזכה וזיכה את הרבים. רק עלינו יש לשים קינה בבני שאבדנו כלי חמדתנו גאון דרגו ספרא רבא דישראל ה' ינחם את שארית ישראל
אמן סלה :

(ג) ועתה כל בית ישראל עמוד

כאלו הקריב עולה כו'. ועפ"ז י"ל דברי המד"ר דלעיל מה החס עומד ומשמש אף וימת סם משה עומד ומשמש. וה"פ שכיון שחורה שבע"פ ניתנה למשה והוא נהג בה טובה ונתנה לישראל כמ"ס לעיל. א"כ לעולם משה לא מת ושפתותיו דובבות בקבר. וכיון דשפתותיו דובבות בקבר תמיד בחורה שבע"פ שבג"י לומדים אותה נמלא דגם משה לומד בפה אף במותו כ"ז א"כ ע"י למודו הר"ז אף לאח"מ עומד ומשמש. ובדברינו יבואר לנו בטוב טעם הא דאמרו חז"ל מהיכן וזה משה לקרון עור פניו מדיו שנשתייר בקולמוסו דר"ל מחורה שבע"פ שנשתייר ולא ניתן ליכתב דדברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכח. ותורה שבע"פ ניתנה למשה לחוד וזוה וזה לקרון עור פניו. וכיון שכן כמו בחייו וזה לקרון עור פניו מלך תורה שבע"פ שלו כן דבר זה עומד לו גם במותו יען דשפתותיו דובבות בקבר וכמ"ס לעיל לזאת לא גם ליחו ולא נתהפך זיוו ותארו אף במותו כמו שפרש"י לעיל על ולא גם ליחו. ומבואר היטב הך קרא דלא גם ליחו כו' מכל לך לפרש"י. ובחי' הגאון בעל כתב טופר ב' ברכה כתב ע"ז דלא גם ליחו דר"ל שהיה משגיח ומנהיג הדור עד יום מותו ולא היה חסר דבר מימי בחרותו ולכן בכו אותו על חסרון שחסרו. ועליו לא היה להם לבכות כי כבר השלים נפשו וזכה וזיכה את הרבים. וזה שסיפר הקרא ומשה בן מאה כו' לא כהתה עינו השגחתו על עמו ולא גם ליחו שהיה לוחם מלחמותם בתקפו ככחו אז כן כמו עד יום מותו ולכן היו מרגישים החסרון הגדול לישראל ולכן ויבכו את משה ע"ס. ואחרי הדברים הללו נבואה נא כעת להתבונן בדרכי הגאונים דלעיל ז"ל אשר באנו להספידם ולדבר בשבחם. הנה ידוע לכל מתהלות אדמו"ר מהרי"א ז"ל אשר אף בימי זקנה ושיבה שלו לא כהתה עינו

תשחחיה כלפי מערב סכן דרך בני אדם
 שמשחחיה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב
 כ"כ) ח"ל משום פועלין ומשום עובדי
 דרכים (פרש"י משום פועלין דאילו כן הו'
 מחשיך פתאום. כשהחמה באמצע הרקיע
 מאירה ביותר וסוברים להם שעדיין יש
 שהוה ביום והוה פועלין שוהין במלאכה
 עד שחשיכה. ועובדי דרכים נמי לא היו
 יודעים מתי יחשיך לבקש להם בית לינה.
 ולכך שוקעת במערב שכשהולכת ומשפלת
 והולכת וכלה אורה. ידעינן שמגיע שעת
 חשכה) ע"כ. ויש לרקדק בזה דלכאורה
 טעמיה דר' ז"א רק אש נאמר שהשכינה
 במערב אז א"ש טעמיה דר' ע"ז. אמנם
 בפרק ז' דב"ב (דכ"ה) איתא בזה פלוגתא
 דתנאי דז"ל הגמ' שם אריב"ל ב"א ונחויק
 טובה לאבותינו שהודיענו מקום חפלה שנא'
 ולבא השמים לך משחחיים (פרש"י השמש
 והירח העומדים בזמורה לך משחחיים
 במערב) מתקיף לה ר' אחא ברי' אימא
 כעבד שנוטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו
 ומשחחיה קשיא (פרש"י) ודלמא הם למזרח
 משחחיים) ור' הושעיא סבר שהשכינה
 בכ"מ כו' ואף ר' ישמעאל סבר שהשכינה
 בכ"מ ור' אבהו סבר שהשכינה במערב
 דאר"א מאי אוריה אויר יה ע"כ. הרי
 ריב"ל ור"א ס"ל כר' דחלק שהשכינה
 במערב ור"ה ור"י ס"ל שהשכינה בכ"מ
 וא"כ לר"ה ור"י ישאר שאלת אנטונינוס
 לר' מ"ט חמה כו'. וי"ל דהני תנאי
 אפשר דפליגי נמי באידך פלוגתא דתנאי שם
 בב"ב דר' אליעזר אומר העולם לאכסדרה
 הוא דומה ורוח לפוגית אינה מסובבת
 וכשהחמה מגעת לקרן מערבית לפוגית
 נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע ור' יהושע
 אומר עולם לקובה היא דומה ורוח לפוגית
 מסובבת וכשהחמה מגעת לקרן מערבית
 לפוגית מקפפת וחוזרת אחורי הכיפה כו' ע"ש.
 והנה רש"י בחלק דלעיל פי' בד"ה מפני
 מה וז"ל תסובב את כל העולם עד שתחזור
 למקום

כא וראו היום הני אסא שפורחים מהאי
 פוריא להאי פוריא. ונדבר עוד בדברינו
 דלעיל בשבח הגאון מו"ר מהרי"ל ז"ל
 המד"א דמינספ. איתא בגמ' במ"ק
 (דכ"ה) כד נח נפשיה דר' פדה פתח עליה
 ר"י בן אליעזר קשה היום לישראל כיום
 בא השמש בלהרים. ויש להבין דמיון מיתת
 ר"פ לביאת השמש בלהרים דוקא ומה
 גרעון יש להעולם בביאת השמש בלהרים.
 (ועיין בעיון יעקב דמפרש שהספידו לר"פ
 שמת בחלי ימיו והוה כאילו בא השמש בחלי
 היום) ובקרא דעמוס נמי אומר הנביא
 והיה ביום ההוא והבאתי השמש בלהרים
 והחשכתי לארץ ביום אור. וגם שם יש
 להבין כן. ובהספידא דהג' ר' שלמה סופר
 שהספידו לאביו הגאון בעל כתב סופר ז"ל
 באהל לאה שם כתב לבאר זה הכי כי אש
 גדול הדור שר הלבא בהגיעו לימי זקנה
 נחלש כחותיו ולא יכול עוד ללאת ולבוא
 לפני חילו וכלוא הוא בבית לאיש כזה
 כבר העריב שמשו בעודו בחיים חיותו כי
 לא יכול לעשול עוד לטובה עמו וחילו.
 אבל מי שעומד באמצע המלחמה ולוחם
 ביום קרב וכאיש גבורתו. ואש פתאום
 נופל ונלקח מחילו זה קשה הרבה יותר
 ועל כזה נאמר בא השמש באמצע היום
 שטוד היה באפשרות להאיר על הארץ
 ולדרים עליה ופתאום נחשך לארץ ביום
 אור וזה קשה יותר כי יחשכו לו המאורות
 בפתע פתאום ע"ש. ולדעתי נראה לבאר
 הגמ' בזה הכי דכסנהדרין בפרק חלק
 אמרו דשאל אנטונינוס את ר' משני מה
 חמה יולאה בזמורה ושוקעת במערב כו'
 ח"ל כדי ליתן שלום לקונה שנא' (נחמיה
 ט) ולבא השמים לך משחחיים (פרש"י
 לקונה להקב"ה שהשכינה במערב כפופה
 לפני הקב"ה) ח"ל ותיתי עד פלגא רקיע
 ותתן שלמא ותיעול (פרש"י דאש לכך
 מתכוונת למה הולכת בחוף המערב חבא
 עד אמצע של רקיע ותשקע לשם ומשם

בחר שבאבות ג"כ ברחוב וישם אבן מראשותיו כנ"ל כעת זזה. ובהנחה זאת יש לבאר דברי ריב"א דלעיל דפתח ואמר כד נח נפשיה דר"פ דקשה היום לישראל כיום בא השמש בזהרים כמו דאז קשה מאד לפועלים ולעובדי דרכים כן קשה היום לכלל ישראל בפעירת ר' פדת כנ"ל :

ובהתעוררות הדברים הללו יש לנו להעיר לבנו היום

עוד ולבוא ליסוד הדרוש דלעיל (שריג ב) ולהתבונן בהאסון הגורא שקרה לנו כעת שבא השמש בזהרים הוא הגאון מהרי"ל ז"ל שעד שעה ראשונה דחזות הלילה שנסחלק האיר לנו באורו „הגדול“ אור תורה ועוד לא עבר עליו שיתן נשמתו בשניה פתאום עלה המות בחלוננו וגשבה ארון הקודש. וקשה היה היום לישראל כיום בא השמש בזהרים. וקול ברמה נשמע בהעיר הגדולה לאלהים העיר מינסק שדומים אנחנו היום כעובדי דרכים שאין להם מקום בית לינה ולגיס באישון לילה בחולות ורחובות. אור שמשו של מו"ר מהרי"ל ז"ל נכבה פתאום. גבור מלחמה שהי' לוחם במלחמתה של תורה ועוקר הרי הרים בחריפותו וסברתו הישרה עלה למעלה. זה סיני כרז יוסף אין אחנו. וכקנית דוד על אבנר כן יש לנו לקונן גם היום על פעירת מהרי"ל ז"ל הלא תדעו כי שר „גדול“ נפל היום בישראל. הגאון הג"ל בודאי כבר השלים נפשו זכה וזיכה את הרבים וכדאיתא במד"ר חזית יש זוכה בשנים מועטות כמרוצות אמנם אהה? אלו מרגישים החסרון „הגדול“ הזה כי בא השמש בזהרים :

והנה אמרו חז"ל במועד קטן (דכ"ח)

ת"ר מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה. ר' חנינא בן גמליאל אומר זו היא מיתה מגפה שגאמר בן ארם הגני

לוקח

למקום זריחה למזרח ותשקע כו' וכתב ע"ז הגאון פיין יעקב וז"ל וגראה דזה השאלה היא דוקא לר"י דאמר בפרק לא יחפור העולם כמין קובה ורוח לפומית מסובבת דלר"א דאמר העולם כאכסדרה הוא דומה ורוח לפומית אינה מסובבת לק"מ ע"ש. ולפ"ז יש ליישב דקדוקי דלעיל בקל דהני תנאי דס"ל דשכינה בכ"מ י"ל דס"ל כר"א דהעולם לאכסדרה הוא דומה ולק"מ קו' אנטונינוס דלעיל בל"ה ורי י"ל דס"ל כר"י דעולם כמין קובה כו' ולכן הולך לשנויי לאנטונינוס כתי' כנ"ל נכון. והמבואר מאן שעי' שקיעת השמש בזהרים בא יבא מזה לער גדול לפועלים ששוהין במלכתאן עד חשיכה וגם לעובדי דרכים שלא ימלאו מקום ללין שדרך עובדי דרכים להכין להם מקום לינה בעוד יום קלת היינו בהערב שמש ולא משחשיכה ממש וכמאמרם ברפ"ק דפסחים לעולם יכנס ארס בכי טוב וילא בכי טוב. ובזה יבואר לנו היטב לדרך הפשט המשך הקראי בפ' וילא (כ"ח) דכתיב ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ופרש"י כי בא השמש משמע ששקעה חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם. והספורנו מפרש לפשוטו של מקרא ויפגע במקום שהיה שם מקום מיוחד ברחוב העיר ללון שם אורחים ע"ש ובדרך זה מבאר מ"ש הכתוב שם ויקח מאבני המקום ע"ש. וכל דז"ב דמקום זה נתייחד בשביל עו"ש עניים שאין בידם להשיג מקום לינה לשכור בבית. ולפ"ז יבואר לנו הכתובים הכי דהכתוב מספר לנו הסיבה שלן יעקב במקום ההוא ולקח מאבני המקום וישם מראשותיו ולא הכין לפניו מקום לינה באיזה בית כדרך כל הנכבדים ועו"א הטעם יען כי בא השמש פתאום ולא היה בידו אז עת מוכשר להכין לו מקום לינה בבית שאפשר שהיה מנהג דבני המקום להכין להם לכאז"א מקום לינה בבית מצע"י כמ"ש לעיל. לזאת לן יעקב

ליקח ממך את מחמד עיניך במגפה (יחזקאל
 כד) וכתיב שם ואדבר אל העם בצקר
 ותמת אשתי בערב כו'. ויש להרגיש בדברי
 רחב"ג. וכי אין לנו רואים מעשים בכל
 יום ר"ל שמהים אנשים שחלים יום אחד
 בלא מגפה. וכן הרגיש בזה הגאון ר' שלמה
 סופר בהספדו על מאה"ג בעל כחב סופר
 ז"ל. ונלך ג"כ ביסודו בלשון מגפה לבאר
 זה אך באופנים שונים לפי ענינו. ולהוסיף
 עוד יסודות לזה. והוא דשם מגפה שרשו
 מלשון כי יגוף וכדכתיב בפ' משפטים כ"א
 וכי יגלו אנשים ונפשו אשה הרה כו' ועוד
 שם וכי יגוף שור איש את שור רעהו ומת.
 וכן כתיב בזכריה (יד יח) ולא עליהם תהיה
 המגפה אשר יגוף ה' את הגוים אשר לא
 יעלו לחג את חג הסכות. והנה מגפה
 היא חולי שאדם ינגף את חברו בחליו
 והוא בלשון לעז (עפירעמיה) כמו לשון
 יגוף שאחד נוגף לחבירו. ומעשה י"ל הכי
 דבב"ק רפ"ק (דף ב ע"ב) אמרו מ"ש גבי
 אדם דכתיב כי יגח ומ"ש גבי בהמה דכתיב
 כי יגוף ומשני אדם דאית ליה מזליה כתיב
 כי יגח בהמה דלית לה מזליה כתיב כי
 יגוף פרש"י לחד ליגחא אית ליה מזליה
 ואינו נוח להמיתו כנגיפה דהיא דחיסת
 קרן מעט אלא כנגיחה וככוונה ובתחיבת
 קרן בגוף. ועין ברש"י בשבת (דנ"ג ע"ב)
 ד"ה מזליה וז"ל מלאך שלו ומליץ עליו.
 ובשבת (דל"ב) אמרינן אדם יולא לשוק
 יהי דומה בעיניו כמו שנמסר לסרדיוט.
 חש בראשו יהי דומה בעיניו כמו שנתנהו
 בקולר. עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו
 כמו שהעלהו לגדרוס לידון. שכל העולה
 לגדרוס לידון אם יש לו פרקליטין גדולים
 ניזול וא"ל אינו ניזול. ואלו הן פרקליטין
 של אדם תשובה ומע"ט כו' ע"ס. ובהנחות
 הללו נבוא בס"ד לבאר הגמ' דמ"ק דלעיל
 דהגמ' שם אמרי חלה ה' ימים ומת זו היא
 מיתת כל אדם. והענין בזה נ"ל הכי
 דכשארס נגל בחליו ואז יעמוד עליו כח

הקטגוריא למעלה. אמנם לעומת זה עומד
 סיניגור לעזרו והוא מזלו שהוא מלאך שלו
 ומליץ עליו. ונמשך הויכוחים ביניהם עד
 ה' ימים וכשמת בה' ימים מיתת כל אדם
 עפ"י רוב יש לחלות דמלך סיבת עלמו מת
 או שהגיע עתו. ולא היה נגוף מחבירו.
 אמנם כשחלה יום אחד ומת ואין לך כל
 אדם מישראל שאין לו זכויות ומלאך שלו
 מליץ עליו כה"ג. קרוב הדבר לומר בסיבת
 מיתתו ביום הזה שלא נתקבלו עליו דברי
 המלאך ומליץ שלו אף אם נגזר דינו למות
 שימות בה' ימים ויהיה לו עת ופנאי לזוות
 לבניו בכל עניניו שהניח אחריו לבניו לנחלה.
 ועוד דברים כאלה הנוגע לנפש בעת
 פטירתו. והטעם בזה יען דנגיפת אחרים
 בא עליו לקרב מיתתו. וכיון שעלה למטה
 ונפל וחלה יום אחד אז גם מלך עלמו
 איתרע מזליה כמ"ש הגמ' בשבת שם דומה
 כמי שהעלהו לגדרוס לידון. לכן מלך חלישות
 עלמו. וע"ז בא לו להוספה ג"כ נגיפת
 אחרים אף רק בסוג נגיפה ולא נגיחה
 אלא דחיסת קרן מעט מבחוץ וחסא
 האחרים נגפו לזה שימות מהר ולא יזיה
 לבניו כלל. ולפעמים בא חטא אחרים
 ליקח נפשו של הנפטר עבור עונם לגמרי.
 וזהו תחת סוג שם נגיחה בכח ובכוונה.
 וכמו שאמרו חז"ל דיקים נתפסים בעון
 הדור. וזהו שאמרו חז"ל חלה יום אחד
 ומת זו היא מיתת מגפה שנפשו מסיבות
 אחרים לקרבו מיתתו ושלא ימות בה' ימים
 אף אם הגיע עתו למות. וכמו במגפה
 שבזמן שהדבר ר"ל בא בעולם אז מלך
 עלמו חלוט בטבעו כידוע. ואף שהולך
 דרגליו דמה אז כמו שאדם עולה למטה
 ונפל והולך לרחמים רבים. ולזאת ע"י
 החלי הכ"ל שאדם ינגף את חברו בחליו
 גורם לו מיתתו מהר ככ"ל. והנה הגאון
 טהר"י ז"ל עלה למטה אחר חלות הלילה
 ונפל וזיה אח"כ עוד ערך ב' שעות.
 ובדאי היה עומד אז מלאך שלו ותורה

שלך ועז"א כפר לעמך ישראל אשר פדית
 במלרים כנ"ל לדעת המד"ר. וצפי' הגאון
 בעל כתב סופר ז"ל צפ' שופטים ראיתי פי'
 ע"ז באופן אחר. וז"ל נלפענ"ד כי ההרוב
 הוא לקרבן כפרה על ישראל ע"ד טול
 אחד מהם. וז"כ כפר לעמך ישראל אשר
 פדית עתה עם זה ההרוב ואל תתן דם
 נקי ע"ד ילא זה נקי מנכסיו שאם לא
 תכפר יהיה דם זה על נקי בחנם על לא
 דבר עכ"ל ע"ס :

והנה כתפלה זו יש לנו ג"כ היום להתפלל
 לפני ה' ית' כפר לעמך ישראל
 אשר פדית ה' ולדעת המד"ר אשר פדית
 במלרים וכמ"ס הכוונה ע"ז דפדית במדת
 הרחמים. ולדעת הכ"ס אשר פדית עתה
 עם זה כו' כן אנחנו צהני תרתי דברים
 יש לנו לבקש מאתו ית' שיכפר לעמו ישראל
 במדת הרחמים שלו. ויכפר לעמו אשר
 פדה עתה עם הני גאונים ולדיקים
 ז"ל הכ"ל. ולדיקים מכפרים על עון הדור.
 ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל כנ"ל.
 וע"י תפלתו ודמעויתו היום יקוים צנו
 סיפא דקרא דלעיל וככפר להם הדם פרש"י
 הכתוב מצטרם שמעטו כן ינופר להם
 העון אכיה"ר (*):

והנה

ומע"ט שלו להמליך טוב עליו ולהלילו מתרתי.
 א) להלילו ממות לחיים. ב) אף אם הגיע
 עתו. שימות ממות כל אדם לחמשה ימים.
 ולא הועיל אז גם בקשת המליך ותורה
 ומע"ט שלו אף להפרט הב' ודאי כ"ז בא
 ע"י נגיפת אחרים. ומפני עון הדור נתפס
 לדיק זה :

והנה צפ' שופטים (כ"א) כתיב באמירת
 הכהנים כי ימלא חלל כו' כפר
 לעמך ישראל אשר פדית ה'. ואל תתן דם
 נקי בקרב עמך ישראל וככפר להם הדם.
 ועפרש"י ע"ז. ובמד"ר איתא ע"ז אשר פדית
 במלרים. וכ"ל הרמוז בזה כאן בפרס
 במלרים הכי דהכהנים עומדים ומתפללים
 לה' שינהגה אתם לפני משורת הדין אך
 במדת הרחמים שלו ית' לכפר על ישראל
 כמו שהנהגו עם ישראל במדת הרחמים
 במלרים שמלך מדה הדין לא היו ראויים
 להגאולה כמבואר בחז"ל. ועיקר יציאת
 מלרים היה מלך מדת הרחמים שלו ית'
 לעמו ישראל וחסן בגאולתם וחסב להם
 הקץ זמן רד"ו שנים במקום ת' שנים
 והארכתו בזה בספרי קדושת שבת בחלק
 ב' ע"ס. ועז"א הכהנים כאן כמו שפדית
 לעמך ממלרים במדת הרחמים ולפנים
 משורת הדין כן תכפר לנו היום מלך הרחמים

(* א"ה ערכתי בכאן קונטרס אחד מעיני שבת מספרי קדושת שבת ומענין
 זה באתי לבאר עוד הרבה מאמרי חז"ל מענין לענין והספידא על כבוד הרב הגאון
 הלדיק המפורסם תפארת ישראל כבוד מרן ר' ארי' ליב זל"ל אב"ד דברעזין בהגאון
 הגדול ר' ישראל סלאנטער זל"ל חתן הגאון הגדול ר' יו"ט ליפמאן זל"ל אב"ד
 דביאליסטאק. אמנם ברות מחשבות בלב איש כו'. ומהולאת הדפוס שרבה עלי חין
 ביכלתי להדפיסם עתה כ"ז. ותקותי להדפיס בכרך אחר אי"ה בקרב. ורק מאמרים
 אחדים הגני להציא בספרי זה בס"ד :

אותא במגילה (דכ"ח) ר"ל ספדיה להפוא לורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל
 דהוי תני הלכתא בכ"ד שורתא. אמר וי חסרא ארעא דישראל גברא רבא
 הסוא דהוי תני הלכתא ספרא וספרי וסוספתא ושכיב. איתו ואמרו ליה לר"נ ליספדיה
 מר אמר היכי נספדיה הי לגא דמלא ספרי דחסר תא חזי מה בין תקיפי דארעא
 דישראל לחסידי דבבל ע"כ. פרש"י הוי לגא אינו אלא כסל שמילאוהו ספרים ואינו
 מבין

(ב) והנה צמד"ר איחא קשה סילוקן של לדיקים יותר מל"ח קללות ומחורבן בהמ"ק. כי בל"ח קללות כתיב והפלא ה' את מכותך. ובחורבן בהמ"ק כתיב וחרד פלאים. אבל במיתת לדיקים כתיב כה אמר ה' הגני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואצרה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתהר. ובגמ' ברה"ה אמרי קשה מיתת לדיקים כשריפת בית אלהינו. והסתירה מהמד"ר על הגמ' מבואר דהמד"ר קאמר קשה כו' יותר מחורבן בהמ"ק והגמ' משנה זה לזה דשויס המה וכבר האריכו המפרשים בזה. ואף אני אענה חלקי בזה בס"ד. דבפרק חלק (ל"ז) אמר רב כלו כל הקיולים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט. ושמואל אמר די לאבל שיעמוד באבלו (פרש"י ברה"ה בתשובה אם כל ישראל חוזרים בתשובה יבא ובאם לאו לא יבא. ובדה"ה דיו פרש"י דיו להקב"ה שעומד כמה ימים וימינו אחר כלומר אם לא יעשו

מבין מה שבתורה אף השונה הלכות ולא שימש ת"ח שיבטוהו טעמי משנה. ופעמים שדברי משנה סותרים זה"ל ונריך לתרלה כגון ה"ע. וכגון הא מני וחסורי מחסרה א"י מה שונה ע"ש. ולפענ"ד ל"ע"ג בפרש"י דר"ג בא לכדו ולהספידו וקאמר עליו חסרוניו בודאי בה"ג אין זה כבוד ההספד כלל. וטוב יותר שיחוק לגמרי מלדבר אודותיו כה"ג בפרש"י ויש ליישב בדוחק. ועיין במהרש"א שפרש"א באופן אחר מפרש"י. והלפענ"ד בזה הכי ובה יבואר לנו קלת מה שיש לעיין בלשון רש"י שם עוד דרש"י שם ברה"ה תקיפי דארעא דישאל פי' דאמרינן (ר"ט ע"ב) דאפילו בדהי רבב"ח לא מישחתי דמאן דמשחתי ר"ל בדהי בשוקא יהבין ליה עסקא בלא סהדי ע"כ. ויש לעיין דז"ל הגמ' ציומא שם ר"ל הוי סחי בירדנא אתא רבב"ח יהב ליה ידא. א"ל (פי' ר"ל) אלהא סנינא לבו כו'. ומק' הגמ' ע"ז ור"ל מי משחתי בדהי רבב"ח ומה ר' אלעזר מרא דארעא דישאל הוי ולא משחתי ר"ל בדהי דמאן דמשחתי ר"ל בדהי בשוק יהבי לו עסקא בלא סהדי בדהי רבב"ח משחתי א"ר פפא שדי גברא צינייהו או ר"ל הוה וזעירי. או רבב"ח הוה ור"א ע"ש. והמבואר מהגמ' דשם דבזה דלא דיבר ר"ל עם ר"א מרא דארעא דישאל הוא חידוש יותר מרבב"ח וכמו שמק' הגמ' שם מקו"ח מר"א על רבב"ח וא"כ קשה למה מזכיר רש"י כאן רבב"ח יותר הל"ל ר"א דשם. וי"ל בזה הכי דמהך דרבב"ח מוכח דאף בדברי תורה לא היה מדבר ר"ל עם רבב"ח שאל"כ ל"ק קו' הגמ' שם ציומא דר"ל אמר לרבב"ח קרא דכתיב (שיר ח) אם חומה היא כו' ומפרש ר"ל דהכתיב סנינא לבני בבל. והנה החוס' ציומא שם ברה"ה ר"א פי' שר"ל לא היה מתחיל לדבר עמו אבל כשר"א היה מתחיל לדבר עם ר"ל היה משיב לו כדאשכחן בזבחים (ד"ה) גבי רמי ר"ל על מעוה ומקשה אם כשירים הם לירלו כו' שהשיב לו ר"א וגם הוא חזר והשיב לו ע"ש. ולפ"ד דהך דרבב"ח מיירי גמי ברה"ה ויבן לנו דברי החוס' וק"ל. ולפ"ז א"ש דמזכיר כאן רש"י רבב"ח דמרבב"ח ברה"ה ראייה דאף ברה"ה לא היה מתחיל ודקדק לסתום את דבריו והבן. ועוד י"ל בזה דמהך דרבב"ח ידעינן הגר דר"ל דאף כשבא לפניו אחד מבבל במקרה לא הכניס אמו בדברים יען שפשה לו זה לחוק ועשה רסן לפיו באין הדלל בין במקרה בין לזמנים הרבה. שאם נאמר דבמקרה ילא ר"ל לפעמים חוץ מגדרו. א"כ אין מקום להק' מר"א על רבב"ח שבא מבבל והבן כנ"ל. ובין כה וכה ראינו מכ"ו עד כמה היה זהיר ר"ל בדיבורו. ומזה יש לדעת עוד בקו"ח דבמקום שמלא ר"ל אופן לקצר בדיבורו

יעשו תשובה אינו עומד בחבלו כל הימים
 אלא ודאי קץ לדבר. ל"א דיו לחבל דיון
 לישראל לער גלות דאפילו בלא תשובה
 נגאלין עכ"ל) כהנאי ר"א אומר אם ישראל
 עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין
 א"ל ר"י אם ישראל אין עושין תשובה אין
 נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להם מלך
 שגזירותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב ע"כ.
 והמהרש"א שם חולק על פרש"י דלעיל
 בהך דשמואל ואבאר כ"ז בס"ד בסמוך.

ובהך פלוגתא דרב ושמואל ור"א ור"י כ"ל
 לבאר המד"ר והגמ' דר"ה דלעיל. ומקודם
 נבאר היטב דברי המד"ר צפ' פקודי
 דאמרי אלה פקודי המשכן משכן העדות
 משכן שנתמשכן על ענוותיהם של ישראל
 ורש"י שם פי' משכן משכן רמו שנתמשכן
 ב' פעמים וצפ' בחקתי דכתיב ונחתי משכני
 בתוככם ג"כ דרשו חז"ל ע"ז אל תקרי
 משכני אלא משכוני. ויש לדעת הלשון
 משכון ועל איזה זמן נקרא בשם משכון:
 והנה

בדיבורו לא הוליא מלים מפיו בכדי ועשה סייג וגדר ללשונו לשמור פיו תמיד. ולקצר
 בדברים והבן. וזוה נכוח להך דלעיל דהנה גם על האי לורבא מדרבנן דלעיל דשכיב
 היה ביד ר"ל לקצר בדיבורו ולכלול כ"ז במלים קצרים כמו שאמר ר"ג הוי גנא מלא ספרא
 דחסר וצפ"ק דפסחים אמרינן לעולם ילמד אדם לתלמודו בדרך קלה. ועכ"ז כאן
 לא חש ר"ל על אריכות דבריו אף שהיה מדקדק בדיבורו מאד בכ"מ ואף בד"ס כמ"ס
 לעיל מ"מ כאן האריך בדיבורו לספר בשבחו בפרט ופרט. ואמר עליו באריכות
 דברים דהוי תנא הלכתא ספרא וספרי ותוספתא ושכיב. וטעמיה בזה י"ל שעי"ז
 שירבה דברים עליו יעורר יותר להעם להספידו וגדול כבוד התורה. ובמקום שנוגע
 לכבוד התורה לא חש ר"ל על דיבורו והאריך בדיבור בשביל יקרא דהאי גברא רבה
 דלעיל כג"ל. ור"ג כלל כל הספידו דר"ל בלשון קצר גנא מלא ספרא דחסר ועו"א
 הגמ' תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל כו' כג"ל :

ועתה

אחינו בית ישראל כדברי ר"ל ור"ג כן יש לנו לקונן היום בהספדנו על
 הגאון הדיק מוהר"ר ארי' ליב ז"ל אב"ד דברעזין בכלל ובפרט ? הי
 גנא מלא ספרא דחסר ? וי דחסר מאתנו גברא רבא קדישא הדין איש חס יושב אהלים
 באהל של תורה. ואהל של יר"ש ומע"ט. ואחו דרכו בקודש בכל ימיו בכל מדותיו של
 אביו אדמו"ר הגאון ר' ישראל סלאנטער ז"ל לא פסק פומיה מגירסא יום ולילה. ותני
 כולא תלמודא ש"ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי ותוספתא. וחידש חידושי תורה הרבה
 הן בקלטה הן באגדה ושכיב. עליו נאמר הכתוב כי ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב
 לכל עושיהם תהלתו עומדה לעד. דבכל דרשותיו שדרש בפני קהל ועדה ובעה יסודו
 על פלפולא דאורייתא טובא. הנקודה אמיתית בראשית חכמתו היה רק יראת ה'.
 ולהיות שכל טוב לכל עושיהם ותהלתו עומדה לעד ? וי דחסר מעירנו ברעזין מרגליות
 הטובה הלזו. מי מביא לנו את תמורתו זיע"א :

(ב) והנה

מבואר במפר' דתכלית שלימות ההספד היא שעי"ז מעוררים העם
 בתשובה. ולואת נבאר צפ"ד לפי הזמן ולפי המקום בעת הזאת. הא"ך
 מחוייב האדם לבוא למוטריקון התשובה בשלימות. איחא צמד"ר צפ' בראשית (כ"ב)
 וז"ל אדם הראשון פגע בקין א"ל מה נעשה בדיך א"ל עשיתי תשובה ונחפשתני החמיל
 אדם הראשון מטפח על פניו ואמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד
 עמד אדע"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת ע"כ. והמד"ר אומר דרשוני וחיו שהוא
 סתום

והנה

מדברי המד"ר צפ' משפטים על הקרא דאם כסף תלוה את עמי מוכח דזמן המשכן דבהמ"ק מתחיל משעה שנחרב ולא משעה שנבנה דז"ל המד"ר שם פ' ל"א ונחתי משכני בחוככם אל תהי קורא משכני אלא משכנני. וכן בלעם אמר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל שני משכנות. ונקראו אהליך כשהם בניינים ומשכנותיך כשהם חרבים. לא מפני שאני חייב למחריבי

בתי אני ממשכן להם משכני אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי כו' ע"ש הרי מבואר דמשעה שנחרב התחיל הלשון משכן לחול על בהמ"ק. ובדרושי כתבתי עוד ראיות לזה ול"ל כאן. ואחר הנחה זאת לריכין לברר לענייננו פרטי דיני משכון שאדם לוקח מחבירו איזה חפץ למשכון על חובו. ודין זה ידוע לכל דאם יבא הלוה ויסלק להמלוה את סך הכסף המגיע לו בחובו דאז מחויב המלוה עפ"י דין להחזירו ללוה

סתום וסתום מכל לר. וכבר הרגישו המפר' בזה ומלבד דיש לדקדק מאי שייכא מזמור של שבת לחשובה יש לעיין עוד בזה למה טפחו ליה על פניו ומה כוון אדה"ר בזה. ובספרי קדושת שבת הארכתי טובא בזה. וכעת נדבר בזה בקלרה רק הנוגע לעניינו. וי"ל הכי דהגאון חיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכה ח) כתב וז"ל תשובה רבינו האר"י ז"ל כתב דהוא נוטריקון "תענית" שק "ואפר" בכיה "הספד. ודבריו חיים וקיימים אך לפי הדור ולפי המקום ולפי הזמן שאומרים שאינם יכולים לעשות כדבריו ז"ל. לפחות לריך בקלח דברים המקיימין את התשובה. והם נוטריקון תשובה "תורה" שבת "ודוי" "בושה" "הכנעה" עכ"ל דה"ל ז"ל. ונ"ל באופן התשובה דהד"ל דהשלמת התשובה היא מנות שבת א"כ ז"א רק בישראל שגלטו על שבת אבל לא ב"ג שלא גלטו על שבת כלל ואמרינן בסנהדרין (דנ"ט) ב"ג ששבת חייב שנאמר יום ולילה לא ישבותו. וכיון שכן אף להני דעות דס"ל דיש לב"ג נ"כ תשובה (עיין בספרי קדושת שבת חלק ב' שהארכתי בזה) מ"מ אופן כח התשובה שלהם ז"ל כמ"ש האר"י ז"ל כיון שאין בהם מנות שבת. ולזאת מלינו בלגשי גיטו כשעשו תשובה קיימו מדרגת נוטריקון התשובה כמ"ש האר"י ז"ל בשק ותענית וכו' :

והנה

בילקוט איתא על הקרא דוישב ראובן אל הבור וז"ל מהיכן בא שהיה עוסק בשקו ותעניתו. אמר הקב"ה אתה פתחת בתשובה תחלה חייך שכן בנך עומד ופוחח בתשובה כו' ע"ש. ודברי הילקוט תמוה וכבר דשו בזה גדולי חקרי לב דהלא אדם וקין נמי עשו תשובה כמ"ש לעיל. וכן בנח איתא במד"ר פ' נח ששעה תשובה. ומאי קאמר הילקוט דראובן פתח בתשובה תחלה. ולפ"ש לעיל י"ל הכי דלפי דורות הקדמונים שהיה כחם רב ושכלם חזק בודאי ראוי להם לפי הדור ולפי הזמן והמקום שקיימו מדת התשובה שיעלה לרנן לפני ה' דוקא כאופן נוטריקון התשובה דהאר"י ז"ל. ולא כאופן הכ' דהד"ל בדורות הללו. ויש להסביר זה יותר כמו דלענין קרבן יש חילוק בתורה בין עשיר לעני. כן תיקון החטא ע"י התשובה דהחורה אמרה יביא קרבן ויתכפר והקב"ה אמר יעשה תשובה ויתכפר כמבואר במד"ר יש חילוק בין עשיר בדעת ובכח בין עני בדעת ובכח. לזאת לדורות הראשונים בודאי משפט התשובה כאופן דהאר"י ז"ל וכן היה תשובת אדה"ר כאופן דהאר"י ז"ל כמו שאבאר בסמוך בס"ד. אך יש לומר ולחלק בין אדה"ר לשכתי ים די"ל דאדם הוכרח לקיים התשובה בדעת האר"י ז"ל יען שיש לו דין ב"ג שאין בהם מנות שבת שום מעלה להשלמת התשובה דהד"ל

ללוה את גוף המשכון. ואף דאמרין בכ"מ
 בגמ' דבע"ח קונה משכון ז"א רק להתחייב
 באונסין כמבואר בתוס' ולא להספיק של
 המלוה. וכן את המלוה מוחל החוב להלוה
 אז ג"כ ביד הלוה לחבוב מהמלוה בדיון
 שיחזיר לו את המשכון שקיבל מאתו מכבר
 על חובו. ולפ"ז דהחורה גילתה לנו שלקחת
 דבהמ"ק מאתנו בשעה שכתב אינו רק
 כסוג קבלת המשכון המלוה ולא
 כסוג פירעון החוב כדרך שמאריך לבע"ח
 שמוחל

ידעינן מזה חסדי ה' לנו שבהמ"ק שהיה
 לנו מאז גם היום היא שייך לנו. אך מונח
 הוא במשכנתא בידו של הקב"ה עד שב"י
 יפרעו החיובות שלהם כמה שחבו וחטאו
 אז בזמן החורבן ואז ישיב להם משכון
 דבהמ"ק כדון החזרת המשכון ממלוה ללוה.
 ומכלל זה כשישראל יעשו תשובה והקב"ה
 ימחול להם לגמרי את כל עונותיהם אז
 חזרת בהמ"ק לנו יהיה עפ"י דין לכיון
 שמחל לנו החוב הר"ר דומה כדון מלוה
 שמוחל

דהד"ל דב"נ ששבת חייב. אמנם האבות ילאו מכלל ב"נ אף קודם קבלת החורה. ויש
 להם דין ישראל כמבואר במפרשים ועיין בזה בפרשת דרכים והארכתיו בכ"ז במ"א
 עובא. א"כ כיון שיש להם דין ישראל כאחר קבלת החורה אפשר בזירוף מלות שבת
 סגי להם בתשובה קלה כאופן הב' שכתב הד"ל לעיל. ואין ראיה מתשובת אדם אף
 שנאמר שעשה תשובה כח"ש הארזי"ל להשבעים שחזיבים ג"כ לעשות כן כמ"ס. ועכ"ז
 מלינו בתשובת ראובן שלא חתר קולות לנפשו ואמרנו עליו בהילקוט דשב משקו ותעניתו
 הרי ראינו מזה דראובן בא לקיים מדה התשובה כנוטריקון דהארזי"ל. והחלק מעיד
 על הכלל כולו שקיים בודאי כל הנוטריקון דהתשובה דהארזי"ל :

ומעתה

יבואר לנו היטב כל דברי הילקוט דלעיל די"ל דעל מדת אופן התשובה
 דארזי"ל סובב והולך כל דברי הילקוט ובאופן חיקון התשובה הנ"ל היה
 ראובן תחלה בדיון ישראל ואין ללמוד זה מתשובת אדם. שאדה"ר שאני שיש לו דין ב"נ.
 כמו שבארתי כ"ז במ"א בטוב טעם. משא"כ האבות והשבעים שיש להם דין ישראל כנ"ל.
 ומדויק היטב לשון הילקוט במ"ס שהיה עוסק בשקו ותעניתו. ומבואר שפיר עיקר
 דברי הילקוט במ"ס אתה פתחת בתשובה תחלה. דה"פ ראתה עשית כאופן דהארזי"ל
 בהתשובה אף בדיון ישראל שיש להם מקום להשלמת התשובה ג"כ במלות שבת ואפשר
 דבזירוף מלות שבת סגי בתשובת הד"ל. ועכ"ז פתחת בתשובה דשק ותענית ודכוותיה
 כאופן דהארזי"ל תחלה וגלית דעתך דבורות הראשונים משפט התשובה לריך להיות
 דוקא כאופן דארזי"ל אף לישראל. ויש לחלק בין דורות הראשונים מנד המקום והזמן
 והכח לדורות אחרונים. חייך שכן בנך עומד ופתח ג"כ בתשובה כאופן דהארזי"ל.
 שאמר הושע שיבה ישראל עד ה' אלהיך ודרשו מו"ל ע"ז ציומא גדולה תשובה שמגעת
 עד כסא הכבוד ונ"ל מהסדרא שודאי מדרגה זו שמגעת עד כסא הכבוד ראוי להיות
 לכ"ע כנוטריקון התשובה דהארזי"ל אף עכשיו והבן כנ"ל בס"ד כעת בזה :

הדר"י

לדלעיל והנה בקין כתיב (בראשית ד) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא הרי
 הראה בתשובתו ודוי וחרטה. ומדת הכנעה ג"כ מלינו בו כדכתיב שם וילא
 קין מלפני ה' פרש"י שילא בהכנעה בו' ואפשר דקין לנפשו שיער דזהו מדת הכנעה
 הנריכין לתשובה. ומדרגת החורה לתשובה יש נמי למלא בקין עי"ז שילמד ז' מלית
 דב"נ דלהאי תנא דסנהדרין בפ' ד"מ דילף ז' מלות ב"נ מדרשא דוי"ו אליביה ס"ל
 דגם אדה"ר נלטו על ז' מלות ב"נ. וכל אלו היה ביד קין להבין כ"ז מדעת עצמו
 שתיקונים

הלדיק למשכן דכמו דלקיחת המשכן הוא בשם משכון כן לקיחת הלדיק מהדור הוא בשם משכן והבן. והנה החזרת המשכון דבהמ"ק יובן בנקל דכשיגיע הזמן דבנין בהמ"ק דלעתיד יחזיר להם הקב"ה הבהמ"ק דלעתיד כאותו אופן שהיה מכבד באין מחסור דבר. אמנם בחזרת המשכון דהלדיק אס ישראל עושים תשובה ומוחל להם עונותיהם שחטאו מכבד דאז לריך להחזיר לנו המשכון דהלדיק שלקח מאתנו במשכון

זוה

שמוחל חובו להלוה שמחזירו המשכון עפ"י דין וי"פ וככון :

ועתה נחזי אכן בלקיחת הלדיק בעון הדור איזה שם יש לו. ואיתא במד"ר על הקרא ועשית קרשים למשכן דאמר משה לפני הקב"ה עתידין ישראל לחטוא מה יהיה כפרתן א"ל אני לוקח המשכון למשכון. ואמר משה עתידים שלא יהיה להם משכון א"ל אני לוקח לדיק א' והוא יכפר. ומבואר מאכן דמדמה לקיחת

שתיקונים הללו בענין למדרגת שלימת התשובה. אמנם אחת חסרה לו מידיעתו בהשלמת נוטריקון התשובה דהד"ל שהוא שבת שזוה לא ידע כלל מדעתו דהלא בב"ל ל"ש שבת כמ"ש לעיל. אך הקב"ה גילה לו גם זאת וכדאמרינן במד"ר וישם ה' לקין אות שבת מסר לו. ואחר ששמע קין לשבת הבין עוד בזה יותר שהיא משלמת כל הנוטריקון דהתשובה כמ"ש הד"ל לעיל. וקיבל עליו לעשות כן ולקיים כל הנוטריקון דהתשובה כדרך הדבש לפי על סדר התשובה הנהוג בדורינו. וי"ל שעז"א במד"ר וילא קין מלפני ה' שמח וי"ל הכוונה דשמח הכי כיון שמועיל לבני אדם גם אופני התשובה הב' מש"ה שמת. ועפ"ז יבואר לנו היטב כל דברי הילקוט דלעיל דכשפגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדיקך א"ל עשיתי תשובה ונתפטרתי. פי' שאפשר שבאותו מעמד סיפר לו קין גם סדר אופני תשובה שעשה שקיים הנוטריקון הב' דתשובה "חורה" שבת "הכנעה" "זרז" "בושה". ואחרי ששמע אדה"ר תשובת קין שעשה ושמח בזה. והקיל לו לעשות גדר התשובה כאופן דהד"ל לחוד ותו לא. טפחו לו על פניו בכעס פי' דלא הסכים אדה"ר בתשובה קלה כזאת. דלפי כחם וזמנם ודעתם. ראוי להם לעשות נוטריקון התשובה כאופן דהארז"ל דלעיל. וכן איתא במד"ר על אדה"ר דק"ל שנים ישב בשקו ותעניתו וקיים אדם אופני התשובה הכי "תענית" "שק" "ואפר" "בכי" "הספד" כמ"ש הארז"ל. וע"ז טפחו לו על פניו והראה לו שגם עכשיו מתנהג בקלות. שרואה לפטור נפשו בתשובה קלה כזאת. והן דסגנו גם בה"ג ז"א רק למי שאי אפשר לפי המקום ולפי הזמן לעשות באופן אחר אבל למי שאפשר לעשות בתשובת הארז"ל מחוייב לעשות כן ואין דנין אפשר משאי אפשר. ועכ"ז אחרי ששמע מקין דגם תשובה שלי קיבל הקב"ה עי"ז שמילא נוטריקון התשובה בקיום מלות שבת וכאופן דהד"ל ז"ל פתח ואמר כך היא כחה של תשובה דאף באופן קל יש לנו להשיגה יען שיש צירופה מלות שבת מש"ה עמד ואמר אח"כ מוזמר שיר ליום השבת. ששבת היא עמוד הגדול להשלמת התשובה עי"ז הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו כנ"ל במ"ד בזה :

ועתה מורי ורבותי אנתנו נלצים כעת צרוח נשכרה להזכיר בהספדנו את נשמת הגאונים זל"ל דכתבנו לעיל. והעת והמקום מוכשר היום לקיים את אופני התשובה דזוה תכלית ההספד ע"י נוטריקון דהארז"ל בכל מאי דאפשר ב"בכי ו"הספד. לזאת נעלה על לבנו כי נשמות הלדיקים הללו עומדין לפנינו היום כדברי רב בשבת דאמר אחים לי בהספדאי דהס קאימנא. ואנו מתפללים עכשיו כחפלת הכהנים צפ'

שופטים

מזה לענג גופו וכריסו במאכלים טובים ולקדש בזה לשם שמים את יום השבת כדכתיב וקראת לשבת עונג ובמולאי שבת נמי מקדשין ליום השבת בליאחו בהדלה ומזכרים אז על הכר והמנהג כדי להנות מאור זה לעיין על הלפרנים כידוע. וע"ז מרמזי טובה לפרנן של ראשונים שמקדשין לשבת בליאחס בהדלה ובגזר ועל הלפרנים מזכרין של אחרונים שמקדשים לשבת בשבת גופיה במאכל ומילוי הכרם). א"ל ר"ל לר"י אררבה אחרונים עדיפא דאע"ג דאיכא שיעבוד גלוית קא עסקי בצורה. א"ל בירה הוכית שחורה לראשונים ולא חורה לאחרונים. וי"ל לעולם אף לר"י מדרגת נשמת הלדיק אף בדורות אחרונים דומה במדרגת הלדיק כראשונים והא דאמר ר"י טובה לפורנן של ראשונים הסיבה לזה היא רק מהדור האחרון שהדורות מתמעטין והולכין וכדאמרינן בפ"ק דסנהדרין יש כאן אחד שראוי שהשנה עליו שכינה כמשמע"ה אלא שאין הדור זכה לכך. וכה"ג פי' הע"י ע"ז דמקשה כאן מהא דאם ראשונים כמלאכים כו' ובדרושי הארנתי עוד בזה. ועפ"ז יש לבאר דברי המד"ר לעיל בדבורו של משה ויהושע ועתניאל כו' היה הדור מוכשר יותר והלדיק שהכין הקב"ה להאיר ע"פ תבל במקום משה נולד לדיק זה משנים רבות קודם מיתת משה לפני משה היה כפני חמה לפני יהושע כפני לבנה ותיכף כשקעה שמשו של משה זכה הדור ההוא לאורו של יהושע שאור לדקתו ותורתו הזרית משנים רבות על פני תבל וכבר הבשילו את פריי

וכ"ה

בזה לריכין להאריך קלח. איתא ביומא (דל"ח) א"ר חייא בר"א א"ר יוחנן אין הלדיק נפטר מן העולם עד שנברא לדיק כמותו שנאמר וזרח השמש וזא השמש (קהלת א). עד שלא כבהה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי כו'. ובמד"ר חיי שרה (פ' נ"ח) אמרו ע"ז דזרח השמש וז"ל יום שמת ר"ע נולד רבינו הקדוש כו' יום שמת רבינו נולד רב אדא בר אבהו וקראו עליו זרח כו' יום שמת ראב"א נולד ר' אבין וקראו עליו זרח השמש כו'. עד שלא השקיע שמשו של משה הזרית שמשו של יהושע. עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנו. עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל שנאמר ונר אליהם טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' (עיין בקדושין בפ' עשרה יוחסין) ע"ש. ביאור דבריהם דאלל ר"ע ור' וראב"ע ור"א אמרו בלשון יום שמת כו' נולד כו' ואלל משה ויהושע ועתניאל ועלי ושמואל אמרו בלשון עד שלא שקעה כו'. וי"ל ע"מ חילק המד"ר בלשונם. וי"ל הכי בדיומא סם ארנח"א א"ר יוחנן ראה הקב"ה שהלדיקים מועטין עמד ושאלן בכל דור ודור. ולכאורה קשה דמכאן משמע דס"ל לר"י בדבור האחרון נמי איכא לדיקים כאותן מדרגת הלדיקים שהיו בדורות הראשונים וקשה דהלא ר"י גופיה אמר בפ"ק דיומא טובה לפרנן של ראשונים מזכרין של אחרונים. (ובדרך לחות אמרתי לבאר הלשון דכריסין ולפורנן (עיין במפר' בזה) דביום השבת גופיה

שופטים כבר לעמך ישראל אשר פדית עכשיו מחטאתם בלקיחת הלדיקים הללו לקרבן עבור עמך ישראל ואל תחן דם נקי חנם (וע"ל שריג ב' מש"ש). ולריכין לשבוע לה' בכל לבבנו ובכל נפשנו. ובעת הזאת ולפי המקום החיוב מוטל עלינו לקיים משפט התשובה כאופן דהאר"ז"ל "בכי" הספד. ותשובה כזו מגעת עד כסא הכבוד וכמ"ש לעיל וזוכה בזה דהגאונים הלדיקים הנ"ל יהיו למליצים טובים בעדנו ובעד זרענו וזרע

זרעינו עד עולם אכ"ה"ר :

וכ"ה בעתניאל ועלי ושמואל. אמנם מימות ר"ע ואילך נתמעטו הדורות טובא ולא זכה הדור שהלדיק הממלא מקום ר"ע אחר מיתתו יולד בהרבה שנים קודם מיתת ר"ע כמו משה ויהושע ויעשה פירות בעוה"ז בחורה ובמלות גם עד זמן מיתת הלדיק שהוא בא למלא מקומו אלא נשמת לדיק הטולד היחה גנוזה למעלה עד רגע אחרונה שמת לדיק זה ועלה נשמתו השמימה או שלח הקב"ה נשמה אחרת במקומו ונולד לדיק אחר אך עדיין ילד והינוק בן יומו הוא ולא פעל עדיין מאומה בתו"מ בעוה"ז רק מוכן הוא לקיים הכל כשיבא בימים ואין אורו בימי נעוריו גדול כ"כ. ולדיק כזה ביום שטולד הרי הוא בסוג זריחת השמש בעלות הבקר ולא כזריחת השמש בצהרים. והסיבה לזה י"ל יען דהדורות מתמעטים והולכים ולא זכו שרבינו הקדוש שהיה ממלא מקום ר"ע שתולדה שלו יהיה בהרבה שנים קודם ר"ע והבין וא"ש כל דברי המד"ר דלעיל :

ובזה יש ליישב קו' המפרשים ע"ז שאנו מרביס בצבי על מיתת הלדיק שנעדר מאתנו הלא אמרינן וזרח השמש כו' ולפ"ד ל"ק כלל דלא דמי כח הלדיק שהוא רק עכשיו נולד שדומה כזריחת השמש בעלות הבקר כזריחת לדיק שמת שכבר חיה הרבה וזריחתו היה כשמש בצהרים וק"ל. ושזב ראיתי בהרי"ף כה"ג שפי' ע"ז דאמרינן בהוריות (ד"ג) חכם שמת אין לו כיולא בר. וז"ל אע"ג דאמרינן במד"ר וזרח השמש כו' לא שקעה כו' בחכמתו אין כיולא בר. עי"ל דבאותו זמן אינו כיולא בר אלא מזריח להם לאחר זמן ע"כ הרי כמ"ש. והיערת דבש תי' ע"ז הכי או דמדרגת לדיק הטולד אינו שיה למדרגת לדיק שנפטר או הן שטולד לדיק אחר אבל אין זה הכרח שביאתו לעולם יהיה באותו מקום ממש שהיה זריחת הלדיק שמת וא"כ העיר והמחוזות שמת מאהם

הלדיק יש להן להתאבל טובא שאפשר שמהם נאבדה לגמרי מרגליה הלזו שזה שטולד יזרח אורו בארץ אחרת ע"ש :

ובדברים הללו יבואר לנו אופן שם משכון המונח על לקיחת הלדיק. וה"פ שאם העם מהעוררים או בתשובה שלימה למקום והקב"ה מוחל להם מלד תשובתם את כל עונותיהם לגמרי או מחזיר להם חליפי המשכון שלקח מאהם לדיק אחר הטולד באותו משקל שלקח מהם והלדיק הטולד בא יבא באותו מקום והמחוז שהיה לדיק שנפטר וגם מדרגתו שיה. וזהו השבת העבוב בשלימות. אמנם כשאין איש שם על לב כשהלדיק אבד ולא שבו לה' הן דמלד קיום העולם עושה הקב"ה המיד שטולד לדיק אחר דוורח השמש ובא השמש אבל הלדיק הטולד לא יבא שמשו במקום והמחוז שהיה לדיק הראשון ועל מקומות הללו לא יזרח אור דהלדיק הטולד שעדיין אוחז הקב"ה עליהם המשכון בידו כביכול או דמדרגת לדיק הטולד אינו שיה כמדרגת לדיק שנפטר כג"ל. והמבואר מכ"ז דאימתי יבא לנו חזרת המשכון דהלדיק שנפטר שנלקח למשכון עלינו רק ע"י תשובה דאו הקב"ה מוחל לו החוב וכיון שנמחל החוב יש לנו לקבל המשכון בחזרה בשלימות כמ"ש לעיל אבל בלתי תשובה ומחילת עון אין מחזירין לנו המשכון דהלדיק כלל. וראייה עוד לזה דבמד"ר פ' אחרי איתא א"ר חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים אלא מלמד שכשם שזיה"כ מכפר כך מיתת לדיקים מכפרת שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטעם אהכס כו'. הרי מדמה המד"ר מיתת לדיקים ליה"כ וביה"כ קימ"ל כרבנן דר' ביומא דיוה"כ אינו מכפר אלא לשבים ע"ש א"כ מיתת לדיקים נמי אינו מכפר אלא לשבים ואז כששבים מחזיר להם הקב"ה המשכון שלקח מאהם וכמ"ש ודוק. וכ"ז בחזרת המשכון דהלדיק אבל בחזרת המשכון

המשכון דבהמ"ק אימתי יחזיר לנו הקב"ה משכון זה דבהמ"ק כבר כהבתי לעיל דפליגי בזה תנאי ואמוראי דלר"א ורב אין ישראל נגאלין אלא ע"י תשובה א"כ חזרת המשכון דבהמ"ק דלעתיד ג"כ לא יחזיר להם משכון זה אלא ע"י תשובה. אבל לר"י ושמואל דאמר דיו לאבל שיעמוד באבלו וע"י סיבול הגלות לבד שב"י סובלין זמן רב יבוא הגיאל ויבנה אז בהמ"ק א"כ יהיה אליבייהו חזרת המשכון דבהמ"ק אפילו אם לא יעשו תשובה יהיה קץ לכ"ז כנ"ל. ומעתה בנקל לנו ליישב סתירת המד"ר והגמ' דר"ה דלעיל ד"ל דהגמ' דאמר קשה מיתת לדיקים כשריפת בית אלהינו הולך עם בשיטת רב ור"א דס"ל דגם חזרת המשכון דבהמ"ק לא יחזור רק עי"ה וכה"ג הוא גמי חזרת המשכון דלקיחת הלדיק א"כ שקולים המה וסוין זל"ז. והמד"ר דאמר קשה סילוקן של לדיקים יותר מחורבן בהמ"ק י"ל דיסבור כר"י ושמואל דלעיל א"כ לפ"ז סילוקן של לדיקים קשה יותר דחזרת המשכון דהלדיק לא בא לדינו בחזרה רק ע"י תשובה. והגאולה ובנין בהמ"ק דלעתיד נקלץ קץ לזה ובין כך ובין כך נגאלין ובהמ"ק יבנה בב"י אמן. כנ"ל בזה כעת:

ובאופן אחר י"ל סתירת המד"ר והגמ' דר"ה הכא דבקררא כתיב הלדיק אבד ואין איש שם על לב כי מפני הרעה נאסף הלדיק ואמרו חז"ל ע"ז דמפני הרעה נאסף הלדיק שהלדיק מכפר עליהם כמ"ס חז"ל שהלדיקים נחפסין בטון הדור ומיתת הלדיק מכפר עליהם כמ"ס לעיל. (ב) שלא יראה הלדיק ברעה שיבא אה"כ חו"ש על הדור. ועפ"ז י"ל הכי דכר העיין תראה שינוי לשון בין לשון המד"ר ללשון הגמ' דר"ה דהמד"ר אמר בלשון סילוקן של לדיקים. והגמ' אמר בלשון מיתת. ואפשר לומר בזה הכי דלשון סילוק דמזכיר המד"ר מרמז בזה לאופן הב' דאחר מיתת הלדיק ראינו צעינינו שרעה ר"ל בא על הדור

בכמה דברים. וסימן מובהק הוא דמה שנפטר הלדיק הוא כדי שלא יראה ברעה וע"ז נופל לשון סילוק שהקב"ה סילק לו מהעולם ומהרעה שיבא אה"כ. ובלשון זה אמר ר"ע לחלמידיו כשהרגו רשב"ג וחביריו שגלוי וידוע לפניו שפורענות גדולה עתידה לבוא ונסחלקו אלו אלא שלא יראו ברעה כמבואר בילקוט (ישעיה נו) ע"ס. ועל כה"ג שפיר אמרו דקשה יותר מחורבן בהמ"ק דבחורבן בהמ"ק אמרינן שבא לכפרה על עונות ישראל שלא יעשו עוד יותר כמו שדרש אבימי בספ"ק דקדושין על הקרא דמזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך ופריך מזמור לאסף קינה לאסף מיבעי ליה אלא ששפך חמתו על עליס ואבנים וע"ש בפרש"י. א"כ הלדיק נסחלק שלא יראה ברעה קשה יותר כו' אבל הגמ' בר"ה אינו מזכיר בלשון סילוק אלא בלשון מיתת לדיקים סתם. וי"ל דהגמ' מיירי כאופן א' דלעיל דמיתת לדיקים בא לכפר על רעת ועון הדור שלא יבוא עליהם רעה ולוקח מהן לדיק אחד לקרבן ומכפר עליהן א"כ בה"ג שקולה מיתת לדיקים כשריפת בית אלהינו דבמשקל אחד המה ושניהם באים להשקוט החרון אף מישראל וע"ז נחפס הלדיק וע"ז נחרב בהמ"ק כדברי אבימי דלעיל:

(ה) ועתה נהדר לדלעיל להך דר"א ור"י ורב ושמואל דחלק. והנה על פרש"י שם במ"ש על דברי שמואל ור"י דפי' דבין כך ובין כך נגאלין דאפילו בלא תשובה יהיו נגאלין. הק' המהרש"א ע"ז מהא דאמר ר"י גופיה שהקב"ה מעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב. הרי גם לר"י צעינן שיחזרו למוטב ופי' המהרש"א דבזה פליגי דלר"א צעינן תשובה רזניית ולר"י סני אף בתשובה הכרחיית ע"ס. ומלישגא דשמואל דאמר דיו לאבל שיעמוד באבלו וכובר כר"י מוכח יותר בפרש"י. והנראה לי בזה דביומא (דפ"ז)

(דפ"ו) איתא תניא ר' אליעזר אומר אי אפשר לומר ונקא שכבר נאמר לא ינקא (שמות לד) ואי אפשר לומר לא ינקא שכבר נאמר ונקא הא כילד מנקא הוא לשבים ואינו מנקא לשאינן שבים ע"כ. וקשה ל"ל קרא לזה דאינו מנקא לשאינן שבים פשיטא ופשיטא הוא. וי"ל דר"א לשיטתו אזיל דאמר דרק אם ישראל עושין תשובה נגאלין כו' ועו"א הכתוב דגם בגאולה העתידה לא ינקא לשאינן שבים וכדברי רב דאמר כלו כל הקולין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט ודלא כשמואל ור"י דאמר בין כך ובין כך נגאלין. וטובא קמ"ל הקרא דאינו מנקא לשאינן שבים ומרמו בזה דלעולם הוא כן וגם בגאולה העתידה אף דנתן הקב"ה קץ להגלות עכ"ז אם לא ישובו לא ינקא להם. ויכלו כל הקולין ובן דוד לא יבא עד שישובו ודלא כר"י ושמואל כנ"ל וכ"ז לר"א. ולר"י ל"ל בזה כדרך שפירש העיון יעקב בדברי ר"א וי"ל ואינו מנקא לשאינן שבים אע"פ שעוזב החטא מכאן ולהבא דאל"כ פשיטא עכ"ל. ורואין מזה לר"י דאימתי מנקא ה' לנמרתי רק כשיש בהן תרתי למעלותא. א) עזיבת החטא מכאן ולהבא. ב) חרטה ובקשת מחילה על העבר כדון בע"ת גמור. וכ"ז בכל העתים אבל כשיגיע זמן הגאולה דלעתיד אז יפול מזה מדרגה אחת ויהיה כגון במדרגה אחת דהיינו בעזיבת החטא מכאן ולהבא אף שלא יעשו תשובה מוחלטת כדון השבים להתחרט על העבר ולבקש מחילה דכה"ג מיקרי נמי בסוג אינן שבים מ"מ מלד המעלה דדיו לאבל שיעמוד באבלו יועיל להם בזמן הגאולה במדרגת עזיבת החטא לחוד. ומעשה י"ל דזהו נמי כוונת ר"י דאמר בין כך ובין כך נגאלין וכפרש"י ופ"י דאין עושין תשובה היינו בחרטה ומחילה אבל עזיבת החטא מכאן ולהבא לעולם בעינן גם לר"י והבן. וע"ז אמר ר"י בדבריו שיעמוד עליהם מלך קשה כהמן

לסחזירן למוטב על להבא. ובוזה לחוד סגי להגאולה אף שלא יהיה בידם מדרגה הב' דיתחרטו ויבקשו מחילה מה' יתברך על עוונותיהם שעבר. וביסוד זה יש לקיים פרש"י על שמואל דסובר כר"י דאף בלא תשובה נגאלין דה"פ בלא תשובה שלא יתחרטו ויבקשו מחילה על העבר דכה"ג מיקרי בסוג אינן שבים אלא יעזבו החטא מכאן ולהבא ויעשו טוב ולא רע עוד דגם בה"ג נגאלין מהטעם דדיו לאבל שיעמוד באבלו ומסולק לפ"ז קו' מהרש"א דלעיל עפרש"י והבן. ועיין בעיון יעקב דאמר דר"י דאמר בר"ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ור"א אמר בתשרי עתידין ליגאל אזלי לשיטתם בזה פלוגתא דר"א ור"י בסנהדרין דלעיל. ולדעתו י"ל עוד בזה דשמואל דסובר בחלק כר"י לשי' אזיל דאמר בשבת (דקי"ג) אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גלויות בלבד. ולפ"ז מסתברא לומר כדברי שמואל כאן דדיו לאבל שיעמוד באבלו מרוב גלות ולהלילם מהשיעבוד כשיגיע הקץ ומש"ה אמר לשי' דשבת דבין כך ובין כך נגאלים כר"י. ובוזה י"ל עוד דר"א דחלק ג"כ לשי' דשבת אזיל דאמרינן שם במתניתין לענין שבת לר"א דהסייף והקשת תכשיטין הן. וקאמרי בגמ' דר"א פליג על הך דשמואל דאין בין עוה"ז כו' וסובר כרשב"א דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו' ע"ש היטב. ולפ"ז מסתברא לומר שלהגיע לטוב הגדול אשר נתנבאו הנביאים לעתיד בעיון דוקא לזכות זה ע"י תשובה. אף כ"ז אינו רק ללישנא קמא דברייתא שם אבל ללישנא בתרא ואיכא דאמרי שם ז"א ע"ש :

והנה בסנהדרין (דל"ה) איתא במה הכס (פי' למחנה סנהריב במה הקב"ה הכס) ר' אליעזר אמר ביד הכס שנא' וירא ישראל את היר הגזולה (שמות יד) ה"א ה"ד שעתידה ליפרע מסנהריב רי"א באלבע הכס שנאמר ויאמרו התרעמו אלבע

אלבע אלהים היא (שם ח) היא אלבע
 שעתידה ליפרע מסנחריב ע"כ. ויש להבין
 טעם מחלוקתם וכמאי פליגי ומ"ט למר
 דייקי ליה יותר לפרש על סנחריב קרא
 דיד ולמר קרא דאלבע. והנראה לי בזה
 דר"א ור"י לשי' אזלי דאמרי לעיל לר"א
 כלו כל הקיזין ואין הדבר תלוי רק בתשובה
 גרי"א בין כך ובין כך נגאלין. והוא דלעיל
 שם אמרי דהמחנה הגדולה שבאו בסנחריב
 כן באו על אברהם וכן עתידין לזו"ע
 גוג ומגוג ע"ס. וטעמא מזה דהנהגת הני
 ג' מלחמות היה ויהיה במשקל אחד. ושבין
 מזה עוד דגם במלחמות גומ"ג לעתיד יושע
 יהודה וישראל בגדר נבי כה"ג שהקיש ה'
 יתב' לישראל במלחמת סנחריב. ומעתה
 י"ל הכי דבין ר"א ובין ר"י שניהם דרשי
 לדרשא להט הכי קראי דלעיל דיד ודאלבע
 וס"ל דחד מהן מרמז למלחמת סנחריב
 וחד מהן למלחמת גוג ומגוג ביומם המשיח.
 אך בזה פליגי ר"א מפרש יותר דהקרא
 דהיד הגדולה קאי על סנחריב וחליביה נפרש
 איך דרשא דאלבע קאי על הישועה
 דלעתיד במלחמת גומ"ג. ור"י מפרש להפך
 דהקרא דאלבע מרמז על סנחריב והקרא
 דיד מרמז על גוג ומגוג לעתיד ור"א ור"י
 לשי' אזלי. אך מקודם נבאר לפענ"ד
 הענין דיד ואלבע שיהיה קרוב להפסט.
 הן דענין זה עמוק ונסתר מאד והנסתרות
 לה' אלהינו. עכ"ז אין מקרא יולא מידי פשוטו.
 וי"ל הכי דאם אנו רואין שאדם אחד מכה
 לב' בני אדם להחלישם ולהמיתם בהכחשו.
 ולאחד מהם הולך להכותו ביד דוקא כדי
 להמיתו. ולהשני סגי ליה לפעולה זו שעשה
 הכאחו להראשון רק. להניח בכה אלבעו
 עליו. ובה לחוד הכהו ומת או החלישו
 ופלא למשכב יובן לנו בנקל ההבדל בין זה
 לזה יען שאחד מהן היה בעל כח רב ולואת
 לא היה בידו להמיתו או להחלישו ע"י
 שיניח אלבעו לחוד והולך להכותו בכל
 ידו. והשני שהוא איש חלוש בלא"ה סגי

ליה בנתינת רק אלבעו עליו בכה ובה
 לחוד ממית אותו או מחלישו. ובסוג זה
 נפרש כאן וה"פ בשעה שב"י עומדים ברום
 המדרגה בתורה ומע"ט ואז אין עליהם
 שום קטגוריא כלל מלמעלה אז יחלש מאד
 כח האויב יען שאין אחד משרי מעלה
 באים ללדד בזמנם והללחם ולקטרג על
 בני"י. וכדכתיב והיה כאשר ירים משה ידו
 וגבר ישראל ודרשו בגמ' ברה"ט בסופו ע"ז
 וכי ידיו של משה עשות מלחמה כו' אלא
 בזמן שישראל מסתכלין כלפי אביהם שבשמים
 וגבר ישראל. ובמדרגה זו יפול מחנה
 לאויב ע"י אלבע של הקב"ה לחוד מרוב
 חלישותם ולשון אלבע היא מליצה לשבר
 את האוזן כמ"ש לעיל. אבל בזמן שאין
 ישראל עושין רש"מ אז נמלאין עליהם
 קטיגוריא למעלה ועומדים לימין האויב
 בטענות מה נשאו אלו מאלו כמו דאיתא
 במד"ר בפ' בשלח בשעה שעמדו ישראל
 על הים ע"ס. ואז כשהקב"ה מרחם על
 בני"י ואינו מקבל כלל טענת הקטיגוריא
 על תשועה זו מופל הלשון יד דע"י ידו
 הגדולה וזרוע הנטויה הילגו. אחרי דגם
 להאויב יש כח לעמוד נגדו ע"י
 שהמקטריגים מלמדים חוב על ישראל. ולואת
 במלרים כתיב וירא ישראל את היד הגדולה
 והבן. ובמכת כניס דכתיב אלבע ה"ט
 דשם דן רק מלרים לחוד. ובדרך זה א"ש
 הכל דר"א לשיטתו דאמר דאין ישראל
 נגאלין רק ע"י תשובה א"כ כשיגיע מלחמת
 גומ"ג שהיא זמן הגאולה עי"ת אז יהיו
 בני"י לדיקים ואז לא יהיה עליהם שום כח
 הקטיגוריא ויהיה אז האויב חלושי כח וסגי
 להכותם גם ע"י אלבע. ומש"ס לשי'
 מפרש הקרא דאלבע קאי למזו על מלחמת
 גומ"ג דלעתיד. והקרא דיד על סנחריב
 שאז עמד לקטגוריא על ישראל חטא דנוב
 כמבואר בגמ' שם ע"ס. וכ"ז לר"א אבל
 ר"י לשיטתו דס"ל דבין כך ובין כך נגאלים
 אף אם לא יעשו תשובה וכמ"ש לעיל א"כ

כל הנקיס הללו ולא אמר שירה כו' תעשה
 משיח (בתמיה) ע"ש כל הסוגיא. מש"ס
 ר"י לשי' אמר להפך דהמפלא סנחריב היה
 ע"י אלצב ובמלחמה גומ"ג לעתיד יהיה
 ביד דאף אס לא יעשו תשובה ויהיה עליהם
 כח הקטיגוריא מ"מ כשיגיע הקץ וזמן
 הגאולה בידו הגדולה יבאלס. יחי רלון
 מלפניד ה' אלהים שחנה עירך בבי"א :

כשיגיע הקץ באופן זה דהחור יהיה כולו
 חייב ולא יעשו תשובה אז יגדל מאד
 עליהם כח הקטיגוריא ויעמדו לימין האויב
 יותר מזמן חזקיה במלחמת סנחריב דחזקיה
 ודורו היו לדיקים ועסקו בחורה כמבואר
 בגמ' שם דבקש הקב"ה לעשות חזקיה
 משיח וסנחריב גומ"ג רק מדם הדין עמד
 להס לטמן בטענה על חזקיה שטעית לו

צוואת ארמו"ר הגאון ר' יצחק אברהם ז"ל

בעהש"י יום א' ט' מרחשון תרמ"ט קאוונא

אל כבוד עדתי הקדושה רפה שדווי .

כאשר לא ידע האדם את עתו העת מצוא . ועל זאת תפלה כל חסיד גוי וכמאמרם
 ז"ל בברכות והחי יתן אל לבו ממה שיהיה אחריו . ובפדמ לימי דוקנה שוה
 כל האדם לצוות את בניו ואת כל הקרובים אליו וסרים למשמעתי **לפניה** את דרך
 ה' שהיא תורתו הק'. וכרבותי בבראשית (י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בני
 ואת ביתו כו'. והנה באהבתי הגדולה כאהבת אב לבני קהלתי וקדושה שהנני שוכן
 ועובר עבודת הקודש בתוכה בכחונת הרבנות זה ערך עשרים ושש שנה . ראיתי
 חובה לעצמי לחונן ולהניח ברכה את צוואתי הזאת לכל בני הקהלה הקדושה הזאת
 ה' עליהם יחיו :

(א) **מעומקא** דליבא אני נותן תודה ותשואת חן . וברכת כל טוב לכל הקהל הקדוש
 יחד לכל סוג האנשים השונים בכלל ובפרט . בעל כל טוב אשר
 גמלו עלי שהחזיקו אכסניא של תורה * כי בפה בקהלתכם זכיתי להפיץ בישראל
 רובי

מפני ס"ס ומסיק מפני לומדיו שומדין
 מפניו לא כ"ש . ולפ"ז קו"ח פריכא היא
 דילמא ארון שאני . ותי' הע"א ע"ז דהכא
 איירי בת"ס שמחדש חידושין . דעיין במקנה
 שהק' על כך דקדושין דהא במכות (דכ"ב)
 אמרינן כמה טפשי אינשי דקיימי קמי
 ס"ס ולא קיימי קמי גברא רבא דאלו
 בס"ס כתיב ארבעים יכנו אחו רבנן ובלרי
 חדא א"כ ת"ח עדיף ומתוך דס"ס דמהדש
 חידושין עדיף מהסורה א"כ הכא איירי
בס"ס

(* (אמר יהודא הבהן) ז"ל הגמ' בפרק
 הרואה (דס"ג) פתח ר"א בנו של ר"י
 הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ויברך ה' את
 בית עובד אדום הגמי בעבור ארון אלהים
 (ש"ב ז) . והלא דברים קו"ח ומה ארון
 שלא אכל ושתה אלא כבוד ורצון לפניו כך .
 המארח ת"ח בחורן ביתו ומאכילו ומסקרו
 ומסננו מנכסיו על אחת כמה וכמה ע"כ .
 וראיתי בעין אליהו ז"ל שם שמקשה ע"ז
הלא בקידושין (דל"ג) בעי מהו לעמוד